

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE'DEKİ
SİYASİ VE EKONOMİK YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
ÖZGÜR ÖZBEK**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERKAN AFŞAR**

VAN – 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Özgür ÖZBEK tarafından hazırlanan “Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Türkiye'deki Siyasi ve Ekonomik Yansımaları” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan: Prof. Dr. Sabri AZGÜN İktisadi Gelişme-Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, Atatürk Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Hakan Karaaslan Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	14/01/2021
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir Koçlar Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (Tarih)

Özgür ÖZBEK

Yüksek Lisans Tezi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şubat, 2021

TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE'YE SİYASİ VE EKONOMİK YANSIMALARI

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen iki kutuplu dünya sistemi Soğuk Savaş sürecinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yeni Dünya sisteminde, SSCB'nin artan baskısı nedeniyle ABD ile yakınlaşmanın artması, Türkiye'nin içerisinde bulunacağı kutbu da belirleyen faktör olmuştur. Bunun sonucunda da Türkiye, bu savaşın sonunda ortaya çıkan doktrinlerin, planların ve ideolojik yapılanmaların bir üyesi olmuştur. SSCB'nin yayılmacı tavrından rahatsız olan ABD, SSCB'yi kontrol altına almak için Marshall Planı'nı oluşturmuş ve Türkiye ile Yunanistan'a bazı yardımlar sağlayacak olan Truman Doktrinini devreye sokmuştur. Bunun sonucunda Truman Doktrinini kabul eden Türkiye, kurulduğu zamandan bu yana takip ettiği bağımsız dış politika anlayışını terk etmiştir. ABD, özellikle siyasi ve ekonomik olmak üzere askeri ve kültürel gibi birçok yardımı kapsayan bir paket ile savaştan sonra tahrip olan Avrupa'nın gelişimini hedeflemiştir. Bu sebeple de Avrupa Ekonomik İşbirliği Antlaşması olan Marshall Planı'nı devreye sokmuştur. Türkiye de Truman Doktrini ve Marshall Planı'na dahil olmasıyla birlikte ekonomik ve politik olmak üzere etkilerinin günümüze kadar sürdüğü birçok değişim ve dönüşüme uğramıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Türkiye'ye, ABD ile olan ilişkilerinde ne tür etkilerde bulunduğunu, Türkiye'nin dış politikasına ve ekonomisine ne gibi yansımalarının olduğunu ortaya koymak çalışmanın temel amacıdır. Bu dönemi kapsayan konuyla ilgili kaynaklar taranmış, dönemle ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilerek Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın çalışmaya konu olan süreç içerisinde Türkiye'nin dış politika ve ekonomik ilkelerinde önemli değişiklikler meydana getirdiği ortaya konmuştur. Marshall Planı'na kendi isteğiyle

dâhil olan Türkiye, imzaladığı ekonomik yardım anlaşmasıyla kuruluş ilkelerinin öngördüğünden çok farklı bir yola girmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı Türkiye’yi askeri, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak her alanda etkilemiş, özellikle dış politikadaki tercih ve tutumlarında belirleyici bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Truman Doktrini, Marshall Planı, Ekonomik Etkiler, Siyasi Etkiler

Sayfa Sayısı: x+135

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi. Erkan AFŞAR

M.Sc. Thesis

Özgür ÖZBEK

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

February, 2021

**POLITICAL AND ECONOMIC EFFECTS OF THE TRUMAN DOCTRINE
AND MARSHALL PLAN ON TURKEY**

ABSTRACT

The bipolar world system that emerged after the Second World War paved the way for the Cold War process. In the new world system, The USSR increase of interest to the United States with increasing pressures has been the determining an important factor including Turkey. As a result of this, Turkey have been a member revealed the doctrine, plans and ideological embodiments at the end of this war. USA, disturbed by the expansionist attitude of the USSR, created the Marshall Plan and Truman doctrine which will provide some assistance to Greece and Turkey has put its doctrine. As a result, Turkey that accepts Truman Doctrine has abandoned its independent foreign policy (neutrality policy) since the time it was established. The United States aimed at the development of Europe, which was destroyed after the war, with a package that included many aids such as military and cultural, especially political and economic. For this reason, it has put the Marshall Plan, which is the European Economic Cooperation Treaty, into effect. Turkey has undergone many changes and transformations, both economic and political, whose effects have continued until today. The aim of this study is to reveal what effects The Truman Doctrine and the Marshall Plan have on Turkey's relations with the United States and what radical changes has caused in Turkey's foreign policy and econom .Scanned on the subject of resources covering this period were evaluated and the findings were examined and studies about the Truman Doctrine and the Marshall Plan in the process which is the subject of study of Turkey's foreign policy and economic policy has been shown to bring about significant changes. Turkey, which is voluntarily included in the Marshall Plan, has entered into a very different path than the establishment principles envisioned

by the economic assistance agreement it has signed. The Truman Doctrine and Marshall plan influenced Turkey militarily, economically, socially, politically culturally in all areas and played a decisive role in its preferences and attitudes, especially in foreign policy.

Key Words : Turkey, Truman Doctrine, Marshall Plan, Economic Effect, Political Effect

Quantity of Page: x+135

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Erkan AFŞAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1
1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA DÜNYADAKİ GENEL DURUM VE TÜRKİYE.....	7
1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünyanın Genel Görünümü	7
1.2. Amerika Birleşik Devletleri'ne Kısa Bir Bakış.....	10
1.3. Sovyetler Birliği'nin Durumu	13
1.4. Soğuk Savaş Dönemi.....	17
1.5. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Dış Politikadaki Genel	23
Tavır	23
1.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye	26
2. TÜRKİYE VE ABD ARASINDAKİ İLİŞKİLER	29
2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ABD'nin Dünya Üzerindeki Konumu	29
2.2. Orta Doğu'nun Önemi	37
2.3. Türkiye'nin Stratejik Önemi	40
3. TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI.....	44
3.1. Truman Doktrini ve İlan Ediliş Nedenleri.....	44
3.1.1. Truman Doktrini	44
3.1.2. Truman Doktrini'nin İlan Ediliş Nedenleri	47
3.1.2.1. Yunanistan'ın Acil Yardım İhtiyacı.....	51
3.1.2.2. Batı Avrupa'nın Savunulmasının Gerekliliği	52
3.2. Truman Doktrininin ABD-SSCB ve Türkiye'deki Yankıları	53
3.2.1. Doktrinin ABD ve SSCB'deki Yankıları	53
3.2.2. Doktrinin Türkiye'deki Yansımaları	56
3.3. Marshall Planı.....	59
3.3.1. Marshall Planı'nın İlan Edilmesi.....	62
3.3.2. Marshall Planı'nın Türkiye'de Yankıları	66

3.3.3. Marshall Planı Uyarınca Türkiye'nin Almış Olduğu Ekonomik Yardımlar	67
4. TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ SİYASİ VE EKONOMİK YANSIMALARI.....	75
4.1. Truman Doktrini'nin Türkiye'de Yansımaları	75
4.1.1. İç Politikadaki Yansımalar	75
4.1.1.1. Ekonomik Değişim	78
4.1.2. Dış Politikadaki Yansımalar	81
4.1.2.1. Türkiye'nin Batı Yanlısı Siyaseti	81
4.1.2.2. NATO ve Türkiye	83
4.2. Marshall Planı'nın Türkiye'ye Yansımaları ve Sonuçları.....	86
4.2.1. Siyasal Alandaki Yansımaları.....	88
4.2.1.1. Dış Politikadaki Yansımaları	89
4.2.1.2. İç Politikadaki Yansımaları	92
4.2.2. Ekonomi Alanındaki Yansımaları	94
4.2.2.1. Tarım Alanındaki Yansımaları	106
4.2.2.2. Sanayi Alanındaki Yansımaları	111
4.2.2.3. Hizmet Alanındaki Yansımaları	115
4.2.2.4. Ticaret Alanındaki Yansımaları.....	119
5. SONUÇ.....	124
KAYNAKLAR.....	129
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat parti
ECA	Ekonomi İşbirliği İdaresi
IMF	Uluslararası Para Fonu (tr,)
IBDR	Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası
MTA	Maden Tetkik Arama Enstitüsü
NATO	Kuzey Atlantik Savunma Paktı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Halk Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olan “Truman Doktrini ve Marshall Planı’nın Türkiye’ye Siyasi ve Ekonomik Yansımaları” çerçevesinde nasıl geliştiğini ve bu dönemde nasıl yer edindiğini, günümüze kadar Türkiye üzerinde ne gibi etkiler bıraktığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Truman Doktrininin değerlendirilmesi, Marshall Planı’nın değerlendirilmesi, ABD-Türkiye ilişkilerinin nasıl seyrettiği, Türkiye üzerindeki siyasi ve ekonomik yansımaları konularına açıklık getirilmiştir. İfade edilen amaçlar doğrultusunda yapılan tez çalışması öncelikle Yüksek Lisans Tezimin belirlenme aşamasında ve tezimin her aşamasında yanımda olup, beni yönlendiren başta değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR’a, değerli bölüm hocalarım, Abdullah EROL’a, Hakan KARAASLAN’a, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sekreteri Murat ÇABAZ’a, tezimin yazım ve savunma aşamasında danıştığım destek aldığım, manevi desteklerini benden esirgemeyen değerli ablam Gamze SARGIN’a, değerli kuzenim Gülcan ÖZBEK’e, değerli arkadaşlarım Emre KARADUMAN’a, Murat BARAN’a, İshak GELİR’e ve maddi ve manevi destekleri ile her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, dünya çok hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecine girdi. Savaşın ana merkezi olan Avrupa ülkeleri tüm servetini ve gücünü kaybetti. O zamana kadar, dünya siyasetinin en önemli aktörleri olan İngiltere ve Fransa, savaşın ağır sonuçlarının altında kaldı. Her iki ülke de güçlerini kaybederek askeri ve ekonomik olarak tükenme seviyesine geldi. Öte yandan, Almanya yenilmiş ve işgal edilmişti. İtalya 1943 yılında teslim olmasına rağmen, ülke tamamen bir enkaza benzemişti. Savaştan güçlenerek çıkan ABD ve SSCB dünya siyasetinin yeni merkezleri olma yolunda ilerliyordu. Dünya, daha önce hiç görülmemiş bir şekilde iki kutuplu hale geldi ve bu iki büyük güç savaştan hemen sonra birbiriyle çatışmaya girdi. Bu süreç silahlı bir çatışmaya dönüşmezken, teknolojilerin ve stratejilerin rekabet ettiği eşsiz bir “Soğuk Savaş” döneminin başlatıcısı oldu.

ABD, en az zarar gören ülkeydi. Ayrıca, savaş koşullarındaki diğer gelişmiş ülkelerin aksine, sanayi üretim potansiyelini en yüksek oranda kullanarak ticari faaliyetlerini tüm hızıyla sürdürmüştü. Bu nedenle, savaşın sonunda, tüm ülkeler aşırı derecede fakirleşirken, ABD son derece zenginleşmişti. Savaşın sonunda, Washington 20 milyar dolar altın rezervine sahipti ve bu dünyanın neredeyse üçte ikisine eş değer olan toplam 33 milyar dolara karşılık geliyordu (Kennedy, 2013: 427). Bu muazzam ekonomik güç, ABD'nin Sovyet yayılmacı duruşuna karşı geliştirdiği stratejilerin tartışmasız en önemlisi olan “ekonomik ve askeri yardım” politikalarını uygulamaya koyarak “süper güç” olmayı hedefliyordu.

SSCB'nin Orta Doğu ve Avrupa üzerindeki tehdidine rağmen, ABD 12 Mart 1947'de Türkiye ve Yunanistan'a “Truman Doktrini” yapılanması altında yardımlar sağlayacağını açıkladı. Truman Doktrini ile ABD, Türkiye'ye 100 milyon dolar askeri malzeme tedarik etti. Bu yardım sayesinde Türkiye, Sovyet tehdidine karşı güvenliğini sağlarken, bu kez ABD'nin etkisi altına girmeye başladı.

Daha sonra ABD Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947'de Marshall Planı'nı açıkladığında, ABD Avrupa'nın gelişmesine yardımcı olacağını açıkladı. George Marshall konuşmasında savaşın tüm dünyayı nasıl etkilediğinden bahsetti ve özellikle Avrupa'ya odaklandı. Savaşın merkezi olan Avrupa ülkelerinin

savaştan etkilenen altyapı, makine ve fabrikalarının yenilenip ve bu ülkelerin ekonomik olarak toparlanıp yeniden gelişmesinin uzun zaman alacağını belirtti.

Avrupa, Marshall'ın konuşmasında vurguladığından daha kötü durumda idi. Tüm Avrupa ülkelerinin altyapısı yıkılmış ve şehirler bir döküntü yığına dönüşmüştü. Avrupa tarımda veya sanayide üretim yapamaz hale gelmişti. Enflasyon tüm ülkelerde çok yüksek rakamlara çıkmış ve insanlar açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Marshall Planı açıklandığında, Avrupa ülkeleri genel olarak onu büyük bir sevinçle karşılamıştı.

Bu planla ABD başlangıçta Avrupa'yı yapılacak ekonomik yardımlar ile kendine bağlayarak, yapılacak harcamaların plan dahilinde olması ve yatırım odaklı olması şartıyla Avrupa'yı geliştirmeyi amaçlamıştı. Avrupa'nın gelişimi ABD'nin ticari ve ekonomik çıkarları için elzemdi. ABD, savaş sırasında artan endüstriyel üretim ile karşı karşıya kalmış ve dünyanın geri kalanı, özellikle de ABD'den en fazla satın alma işlemi yapan varlıklı Avrupa ülkeleri ekonomik durgunluk tehdidi altında son derece fakirleşmişti. Batılı kapitalist devletlerin yıldızı, Adam Smith'in engelsiz ticaret yoluyla kaynakların daha verimli dağıtımının ve her yerde verimliliği artırdığını, böylece herkesin satın alma gücünü artacağına dair güvencesiyle, ABD'yi en çok fayda sağlayacak yeni bir dünya düzeni kurmaya zorlamıştı (Kennedy, 2013: 429).

ABD'nin dünyayı yeniden organize etme ve kendi lehine düzenlemeye yönelik ilk planı ekonomik ve askeri yardımdı. Savaştan sonra ABD'nin uyguladığı ekonomik ve askeri yardım, bu Yeni Dünya düzenindeki güçlü ülkeleri daha da güçlendirirken, az gelişmiş ülkeleri büyük borç ve sınırsız taahhüt altına sokmakta ve yardım veren ülkelere gelen her teklifi kabul etmeye zorlamaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD tarafından başlatılan en önemli ve kapsamlı yardım planı Marshall Planı olmuştu. Bununla birlikte, ABD, Avrupa ülkelerine Marshall yardımı yaparken eşit muamele etmiş ve diğer az gelişmiş ülkelere kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarına hizmet etmeleri için yardım etmeyi planlamıştı.

Öte yandan Marshall Planı başta ekonomik bir yardım olarak görülmesine rağmen, sağlam bir siyasi geçmişe sahipti. Bu, Avrupa'nın kalkınması için siyasi ve ekonomik olarak alınan akıllıca bir harekettir. ABD, ilk kez dış yardımı bir plan olarak

alıp, ekonomik yardımı siyasi bir malzeme olarak kullandı, böylece uluslararası ilişkilerde "dış yardım" anlayışı kazanıldı. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası Genel Müdürü olan Eugene R., 14 Ocak 1953'te Amerikan dış yardım programının ana fikrini ve hedefini şu cümlelerle açıklamıştı:

ABD'nin savaş sonrası ilk hedeflerinden biri uluslararası komünizmin daha fazla yayılmasını önlemektir. Uluslararası gerginlik sürdükçe bu yükün ABD ve müttefiklerince paylaşılması ABD siyaseti icabıdır. Bu müşterek savunmada ABD'nin iştiraki özellikle dış yardım hususundadır. Fakat bu yardımlar, yardım alan devletlerin ekonomisini geliştirecek başlıca amil olmamalıdır (Güler, 2009: 7).

Sanayi ve ticaret açısından Avrupa'daki Marshall Planı ve Amerikan ekonomisi öncelikle Avrupa'nın gelişmesini önlemek için Avrupa ülkelerini durgunluğa düşürmüştü, ancak politik olarak SSCB'nin en fakir ülkelerinde yaptığı komünizmin propagandası komünizmin ideoloji olarak daha kolay yayıldığını gören ABD, yapacağı yardımlar ile yoksulluğu engelleyerek hem komünizmin hem de Sovyet nüfuzunun yayılmasını önleme fikrinin oldukça etkili olduğu inancına vardı. Marshall Planı gerçekten de ABD'nin hem ekonomik hem de politik olarak öngörülerini haklı çıkardı ve her iki açıdan da ABD için çok faydalı oldu. Doğu Avrupa ülkelerini etkileyebilen Sovyetlerin yayılması, Marshall Planı'nın etkisiyle bu bölge ile sınırlı kalarak, İtalya ve Fransa gibi ülkelerdeki komünist partilerin faaliyetlerin etkisini azalttı. Marshall Planı ile ABD Avrupa ülkelerini hem ekonomik hem de politik olarak etkiledi, Sovyetlerin Avrupa ve Ortadoğu'daki genişlemesini engelledi ve savaş sonrası ekonomik durgunluk sorununu ortadan kaldırdı. Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından hazırlanan 1956 tarihli bir raporda ABD tarafından yapılacak olan yardımın konusu şu şekilde açıklanmaktadır:

(...) ABD Yardımı bir hükümet girişimi olarak başkalarının çıkarı için yapılan bir şey değildir. ABD ne sadaka veren bir kuruluş, ne de ekonomik yardım sağlayan bir ülkedir. Sadece ABD halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır... Teknik yardım, ABD'nin dış politikasını yürütmek ve milli çıkarlarını dışarıda geliştirmek için mevcut araçlardan bir tanesidir (Sander, 1979:43).

Marshall Planı ile Avrupa ülkeleri planlı bir kalkınma dönemine girdi, üretimini artırdı ve kısa sürede gelişmesini gerçekleştirerek savaştan sonraki kötü dönemi aşmayı başardı. Öte yandan Türkiye, başlangıçta Marshall Planı'na dahil

edilmemiş, ancak ABD'yi ikna etme çabalarının sonucunda ABD'den ekonomik yardım almaya başlamıştır. Türkiye, savaş boyunca İkinci Dünya Savaşı'na katılmaktan kaçınmak için çok çaba sarf etmişti. Ancak çabaları savaşın sonunda ona karşı döndü ve savaştan sonra uluslararası arenada büyük bir izolasyona itildi. Savaştan sonra güçlü bir şekilde çıkan SSCB'nin Türkiye'ye karşı tutumu, iki devlet arasındaki dostluk ve iş birliği anlaşmasını yenilemeye itmiş, sonra Boğazlar, Kars ve Ardahan'da bir üs istemesiyle tamamen değişime uğramıştır. Sovyet tehdidinin uluslararası arenada yalnız kalma zorluğuna eklenmesi, Türkiye'nin müttefikler aramasına yol açmış ve ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye ile yaptığı güç birliğini açıklayarak SSCB ile yüzleşmesine neden olmuştur.

Ancak Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalan Türk ordusu bu tehdide karşı sürekli olarak temkinli davranarak, uluslararası izolasyondan çekilerek kalkınmaya yönelik olarak yapılan ekonomik dış yardımlardan yararlanmayı talep etmiştir. Bu sebeple, Türkiye yardım alabilmek için ABD ile yaptığı ekonomik ve askeri anlaşmalar yoluyla kendisini ABD'ye sıkı bağlarla bağlamıştır. Kendisini hem ekonomik hem de politik açıdan ABD'ye teslim etmişti. Fakat, ABD Türkiye'nin bu yardımı endüstriyel kalkınma için kullanmasına izin vermemiş, Türkiye'yi tamamen tarımsal bir ülke olmaya yönlendirerek, yardımı sadece istediği ve ihtiyaç duyduğu alanlarda kullanılabilir hale getirmişti. Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla yapılan ekonomik iş birliği anlaşması ile Türkiye, ABD'nin yardım vermeyi öngördüğü her şeyi kabul ederek bağımsız dış politika anlayışından vazgeçmiştir.

Marshall Planı'yla başlayan süreçte Türkiye, NATO üyeliği konusunu yardımın askeri yönü olarak kabul etmiş ve NATO üyeliği için uzun çaba göstererek bu örgütün üyesi olmuştur. Bu dönemde Truman Doktrini ile başlayan ve NATO üyeliğini sürdüren Türkiye, resmi anlaşmaların yanı sıra ABD ile ikili anlaşmalar da yapmıştı. Ancak Marshall Yardımları ve Türkiye'nin talebi üzerine devam eden yardımlar Türkiye'ye istediği gelişmeyi sağlamamış, ekonomik ve politik olarak başka bir ülkeye bağımlı olmasına, Atatürk'ün istediği ve yapmaya çalıştığı endüstriyel hamlelerin askıda kalmasına neden olmuştur. Bu süreçte sadece her türlü ürünün ithalatına yönelik bir eğilim gerçekleşmişti. Sonuç olarak, Marshall Planı Türkiye'nin

hem ekonomik bağımsızlığından hem de siyasi bağımsızlığından taviz vermesine neden olmuştu.

Türkiye'nin bu yardımı almasına neden olan en önemli faktörlerden biri olan SSCB ile ilişkiler Marshall Planı'nın başlamasıyla daha da güçsüzleşmiş, Türkiye ABD'ye yaklaştıkça SSCB'den uzaklaşmış ve SSCB'nin gösterdiği sert tavır bunu daha da artırmıştı. Fakat Stalin'in ölümünden sonra SSCB, Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmış ve hatta yardım teklifi iletmışti. Ancak, Türkiye NATO'ya girmiş ve kararlı bir şekilde SSCB'den uzaklaşmaya devam etmişti. İlerleyen zamanlarda ABD ve SSCB arasındaki nispeten yumuşama ile Türkiye, söyleminde daha yumuşak bir duruş benimsemiştir. Tabii ki ABD'nin yardımı Türkiye'nin bağımsızlık tavizlerinde tek faktör değildi. Ancak Türkiye'nin bu yardımların etkileri nedeniyle ABD'ye olan hayranlığı, anlaşmalardaki Türkiye aleyhindeki maddeleri görmezden gelmesi, gizli anlaşmaları gözetmesi, Türk hükümetlerinin bunu iç politika malzemesi olarak ve iktidarda kalma faktörü olarak değerlendirmek için yardım alması ve ABD'nin Türkiye'ye istediği her şeyi vermesi, Türkiye'yi ABD'ye bağımlı hale getirmişti.

Bu çalışma da yukarıda bahsedilen süreç itibarıyla içinde yaşadığımız dönemin ekonomik ve politik açıdan geçmişin devamı olduğu fikrine dayanmaktadır. Geçmiş ve bugünü etkileyen süreci ele alırken, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girdiği ilişkilere özellikle dikkat gösterilmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. 1940'lı yıllarda başlayan süreç, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın bir unsuru olarak batı kutbunun doktrinine, planlarına ve ideolojik örgütlerine katılmasına neden olmuş ve bu katılım süreci de ülkemizin bugününü etkileyecek kadar önemli olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yeni Dünya düzeninin ve özellikle Truman Doktrini'nin önemli bir aracı olan Marshall Planı Türkiye'nin ana politikalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu çalışmada ABD tarafından ortaya koyulan yeni bir sürecin başlatıcısı olan Truman Doktrini'nin ve Marshall Planı'nın Türkiye için ekonomik ve politik alanlara yansımaları ele alınmıştır. Uluslararası öneme sahip Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Türkiye'de nasıl algılandığı ile özellikle ekonomik ve politik sonuçlarının getirilerinden bahsedilecektir.

Amacına yönelik olarak çalışmanın ilk bölümünde İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın ve Türkiye'nin genel durumundan, ikinci bölümde Türk-Amerikan ilişkilere değinilecektir. Üçüncü bölümde, Truman Doktrini ile Marshall Planı'nın tarihsel sürecine değinilecektir. Dördüncü bölümde ise, bu organizasyonların ülkemizdeki ekonomik ve siyasi yansımalarının üzerinde durulacaktır.

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA DÜNYADAKİ GENEL DURUM VE TÜRKİYE

1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünyanın Genel Görünümü

İkinci Dünya Savaşı, insanlık tarihinin en yıkıcı ve kanlı savaşıydı. Altı sene boyunca, dünyanın hemen hemen her yerinde kanlı çarpışmalar ve mücadeleler meydana gelmişti. Savaş bittikten sonra milyonlarca insan öldürüldü ve evsiz kaldı. Ancak uzun bir savaşın ardından dünyanın barış dönemine ulaşması uzun zaman aldı. Uluslararası mücadeleler, büyük güçler arasındaki çatışmalar ve yerel savaşlar, insanlığı zaman zaman Üçüncü Dünya Savaşı'nın eşiğinde tuttu (Armaoğlu, 1991a: 419).

İkinci Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başladı. İngiltere ve Fransa, Polonya'nın yanında yer aldı. Bu savaş 6 yıl boyunca 40 milyon insanı öldürdü. Toplama kamplarında ve gaz odalarında kaybolan 5 milyondan fazla insan hayatını kaybetti, dünyadaki tüm ülkeleri etkileyen bu savaş, insanlık tarihi için bir utanç kaynağıdır (Yavuz,2016: 2). İkinci Dünya Savaşı, eksen güçlerinin yenilgisi ve müttefiklerin¹ zaferi ile sona erdiğinde, savaşın kişisel olarak gerçekleştiği bölgede benzeri görülmemiş bir yıkım olmuştu.

¹ İkinci Dünya Savaşı sırasında, savaşan taraflar iki önemli ittifaktan biri olarak savaştı: Mihver ve Müttefikler. Mihver ittifakının üç ana ortağı Almanya, İtalya ve Japonya'dır. Eksen'in iki ortak çıkarı vardır: 1) Bölgesel genişleme, askeri zafere dayalı bir imparatorluk inşa etme ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası düzeni yıkmak; 2) Sovyet komünizmini yok etme veya ortadan kaldırma. Dostluk antlaşmasını imzaladıktan bir hafta sonra, Almanya ve İtalya 1 Kasım 1936'da Roma-Berlin güç eksenini açıkladı. Nazi Almanyası ve Japon İmparatorluğu, 25 Kasım 1936'da sözde "Sovyet Anti-Komünist Antlaşması" nı imzaladı. İtalya, 6 Kasım 1937'de "Anti-Komünist Uluslararası Antlaşma" ya katıldı. Almanya ve İtalya, 22 Mayıs 1939'da Mihver İttifakını askeri hükümlerle resmen kuran sözde "Çelik Antlaşması" nı imzaladılar. Almanya, İtalya ve Japonya sonunda 27 Eylül 1940'ta "Mihver İttifakı" adlı üçlü bir anlaşma imzaladılar. 20 Kasım 1940'ta Macaristan ve 23 Kasım 1940'ta Romanya Eksen güçlerine katıldı. Slovakya'nın "bağımsız" bir ülke olarak varlığı, siyasi ve ekonomik olarak Almanya'ya bağımlıdır ve 24 Kasım'da aynı yönde gelişmiştir. 1 Mart 1941'de Bulgaristan ve 25 Mart 1941'de Yugoslavya Mihver güçlerine katıldı. İki gün sonra, Sırp ordusu üçlü anlaşmayı imzalayan hükümeti devirdi. Mihver Yugoslavya'yı işgal edip çöktükten sonra, yeni kurulan sözde bağımsız Hırvatistan devleti 15 Haziran 1941'de Eksen'e katıldı. 24 Haziran 1941'de, Sovyetler Birliği'nin Mihver işgalinden dört gün sonra Finlandiya, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa "savaş müttefik"i olarak katıldı. Finlandiya üçlü bir anlaşma imzalamadı. 1945'te İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği liderliğindeki müttefik kuvvetler Mihver kuvvetlerini yendi. Detaylı bilgi için bkz. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/axis-alliance-in-world-war-ii-abridged-article>.

Batı Avrupa bir enkaz durumundaydı ve tekrardan yapılanması zaman alacaktı (Sander, 1998: 483). Savaş, Avrupa ülkelerinin altyapılarını büyük ölçüde tahrip etmiş ve tarımsal üretimi büyük ölçüde azaltmıştı. Avrupa ülkeleri yüksek enflasyon, azalan istihdam ve gıda kıtlığı ile karşı karşıya kalmıştı. Savaşın muzaffer devletleri de en az mağlup edilen devletler kadar harap olmuş ve çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştı. Dahası, savaşın tüm ülkeler, tarih boyunca savaştıkları savaşlarda ölen asker sayısından daha fazlasını kaybetmişti.² Doğu cephesindeki Alman kayıpları 5,5 milyona ulaşmıştı. Savaşta en çok kayıp veren ülkelerden biri olan Polonya'daki toplama kamplarında 3 milyondan fazla insana Yahudiler de dahil olmak üzere yaklaşık 6 milyona yakın insan ölmüştü (Merih, 2006: 43).

1945'te şekillenmeye başlayan dünya, Avrupa ülkeleri ile dünya arasındaki güç dengesinde muazzam değişikliklere tanık oldu. Batı'daki ilk savaşın sonunda Avrupa demokrasilere ve faşistlere bölünerek SSCB ve ABD gibi rakiplerini ifşa etmeye başladı. Bu savaşın sonunda Avrupa egemenliğini tamamen yitirdi ve dünyanın bir alt sistemi oldu (Sander, 1998: 480). Bu savaştan sonra dünya bir önceki çağdan tamamen farklı hale geldi. Sanayi devrimi, sömürgecilik ve Fransız Devrimi ve diğer büyük Avrupa merkezli olaylar, Avrupa'yı dünyanın merkezi haline getirdi. Özellikle 19. yüzyılda Avrupa güç ve zenginliğin zirvesine ulaşmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra güç kaybetmeye başlasa da dünya siyasetini belirleme hakkına sahipti. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Avrupa ülkeleri güçlerini kaybederken, savaşın küllerinden çıkan iki devlet; batıda ABD ve doğuda SSCB artık dünyanın yeni süper güçleriydi. Savaştan sonra uluslararası ilişkilerin tarihini, ABD'nin ve SSCB'nin 1960'ların ortalarına kadar belirgin bir şekilde iki karşıt ideolojinin işaret ettiği dünyayı etkileme çabalarının bir hikayesi olarak karakterize etmek gerçekçi bir genelleme olacaktır (Sander, 1998: 38). Savaşın sonunda ABD, o zamana kadar takip ettiği Monroe doktrinini³ terk etmiş ve uluslararası siyasette “oyun

² “İkinci Dünya Savaşı'nda ölü sayısı 50 milyonu geçmişti. Öte yandan, kayıpların bileşimi bazı farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Polonya'da, kayıpların %98'i sivil, geri kalanı askeri. ABD'nin kayıplarının %100'ü askeri. Bazı ülkelerde nüfusun %20'si ortadan kalkarken, bu oran bazı ülkelerde on binden birdi” (Ataöv, 1995:157).

³ Monroe Doktrini: İkinci Dünya Savaşı'nda 5.ABD Başkanı James Monroe'ya atfedilen" Monroe Doktrini", Japonya'nın 1941'teki Amerika'ya saldırmasına kadar, esasen Amerikan dış politikasının ve Avrupa'nın genel ilkelerini Amerikan kıtalarının iç işlerine karıştırmamak için dış politikada yer almamak olarak özetleyebileceğimiz davranıştır.

kurucu” olmuştur. SSCB ise, genişlemeci bir politika izlemeye başlamış ve 1917'den itibaren uyguladığı pasif politikasını İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra terk etmişti.

Savaşın sona ermesi, savaş sırasında eksen güçlerine karşı müttefik olan ABD ile SSCB arasında yakınlık artarken, görüş farklılıkları ve çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştı. Almanya ve Avusturya birlikte işgal edilen ülkelerdi. Savaş sırasında SSCB, Baltık Devletleri, Finlandiya ve Romanya'dan bazı toprakları ilhak etmişti. Savaşın sona ermesinden sonra, topraklarına bir miktar daha toprak eklemişti (Gürün, 1983: 211). Ayrıca, Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya komünist yönetimi kabul etme durumuna gelmişti. Ortak işgal devleti olarak görülen Avusturya ile belirsiz bir geleceği olan Finlandiya ve SSCB ile çok samimi olan Arnavutluk ve Yugoslavya da ayrı bir konuydu. Yunanistan'da başlayan bir iç savaş, SSCB'nin İran'daki tutumu, o günkü Avrupa'nın ortaya çıkması hakkında bir fikir olacaksa Türkiye'ye karşı yeni bir davranış sergilemiş olmasıydı (Gürün, 1983: 212).

Savaş bittikten sonra dünya, yeni bir topyekûn savaşı önlemek için Birleşmiş Milletler ajansını oluşturmak için birleşti. Aslında savaş devam ederken 14 Ağustos 1941'de Roosevelt ve Churchill birlikte Atlantik Bildirgesini yayınladılar. Bu açıklama, daha sonra Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın temelini oluşturacak olan iki devletin ulusal politika ilkelerinin ilan edilmesi idi (Armaoğlu, 1991a: 382). 11 Şubat 1945'te sona eren Yalta Konferansı, San Francisco'da Birleşmiş Milletler Konferansı'nın düzenlenmesine ve 1 Mart 1945'e kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden ülkelere kabul ettirilmesine dayanıyordu (Oran, 2001: 472). Birleşmiş Milletler örgütü, yasal bir düzenden ziyade siyasi bir rekabet ve iş birliği alanıydı. En önemli işlevi, arabuluculuk, uzlaşma, sorunların tartışıldığı ve çözümlerin arandığı bir forum oluşturmak ve siyasi koşulların izin verdiği ölçüde mevcut araçları kullanarak “uluslararası barış ve güvenliğin” korunmasına yardımcı olmaktı (Sönmezoğlu, 2006: 23). Ancak Birleşmiş Milletler'in kurulması o günün halklarına umut vermiş olsa da görüldüğünden farklıydı ve aslında dünya yeni bir silahsız çatışma sürecinin başlangıcındaydı.

26 Haziran 1945'te San Fransisco'da, Birleşmiş Milletler Anayasası imzalanırken ve dünyanın tüm ulusları, dünyada gerçekten öne çıkan müttefik

devletlerin faşist güçlere karşı savaştığı ve eşsiz bir zafer kazandığı fikrini benimsedi. Bu süreç kalıcı bir dünya barışının garantisi olarak biliniyordu (Gürün, 1983:209).

1945'te sona eren bu kanlı savaşın önemli sonuçlarından biri sömürgeciliğin sona ermesiydi. Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik yıkımla savaştan çıkması, kolonilerdeki bağımsızlık hareketlerini hızlandırdı ve koloniler bağımsızlıklarını tek tek kazanmaya başladı. Bu savaş, Avrupa devletleri için açıkça yıkıcıydı, ancak dünyanın çeşitli yerlerinde bu ülkelerin kolonileri için tam tersi bir etkiye sahipti. Sömürge Avrupa ülkelerindeki gücün tükenmesinden faydalanan Asya ve Afrika ülkeleri, savaştan sadece 10-15 yıl sonra bağımsızlıklarını kazandılar ve dünya siyasetinde yerlerini aldılar (Sander, 1998:58). Avrupa'nın eski kolonilerinin bağımsız devletler olarak ortaya çıkması, uluslararası sisteme yeni bir unsur getirmişti. Bunlar, bağlantısız blok veya üçüncü dünya ülkeleriydi.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri ülkelerin ekonomik durumuydu. Bretton Woods'ta Japonya, İtalya ve Almanya'nın uluslararası bir finansal ve ticari düzen oluşturmak için uzak tutulduğu bir konferans düzenlendi.⁴ Avrupa'nın çöküşü acil bir sorundu. Bu süreç içerisinde Avrupa çok az ihracat yapabilecek, fakat yeniden kuruluncaya kadar büyük ithalat yapacaktı. Bunun hem mülkiyeti hem de kredisi ABD tarafından sağlanacaktı. Bu nedenle, ABD'nin ekonomik planı kabul edildi (Oran, 2001: 480). Bu nedenle ülkeler para birimlerini ABD doları olarak ayarlayacak ve rezervlerini ABD doları olarak tutacaktı. Aynı zamanda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası da bu toplantıda kuruldu.

1.2. Amerika Birleşik Devletleri'ne Kısa Bir Bakış

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin durumunu ve politikasını anlamak için, dış politika ilkelerini bu devletin kuruluşundan bugüne kadar kısaca hatırlamak gereklidir. Siyaset biliminde, siyaset ve siyasi kültür arasındaki bağlantıyı anlamak gerekir. Çünkü siyaset, bir siyasi kültür filtresi ve hayati bir faaliyetle oynanan bir oyundur (Oktay, 2003: 215). 18.yüzyılda İngiltere'ye karşı savaşan ve bağımsızlık kazanan Amerikan kolonilerinin bir sonucu olarak kurulan ABD, dolaylı ve direkt

⁴ Bretton Woods: 1944'te Bretton Woods'ta düzenlenen konferansta kabul edilen ekonomik sistemdir. Ülkeler arasında izlenecek ticari ve mali konularda kurallar belirlenmiştir. Bu sisteme göre, ülkeler artık paralarını altın yerine sadece dolara endeksleyeceklerdi.

olarak ona yardımcı olan Avrupa devletlerinin siyasi oyunlarını gördü. Fransa, İspanya, Hollanda ve İngiltere, Amerikan kolonilerinin bağımsız olmasına yardımcı olurken farklı motiflerle hareket ediyordu. Onların tek ortak noktası, Amerikan kolonilerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının onlar için önemli olmamasıydı. Bu devletler ile İngiltere, kolonilere çeşitli siyasi hesaplarla yardım etti. Bağımsız ABD'nin kurulmasından sonra, ABD, Avrupa'nın dış politikasına karşı eski hesaplamalardan ve oyunlardan uzak durmayı ilke olarak kabul etmişti. Bu politikaya ABD'nin “İnfirad (Isolation) politikası” adı verilmektedir (Armaoğlu, 1991a: 67).

ABD'nin kuruluşundan bu yana titizlikle takip ettiği bu politikasına rağmen, Avrupa devletleri ABD'yi her fırsatta onlarla birlikte olmaya çağırmıştır. 1815'ten sonra, Güney Amerika'daki kolonileri bağımsızlık için isyan ettikleri sırada İspanya, İngiltere, SSCB ve Fransa gibi Avrupa'nın büyük devletlerinden yardım istemişlerdir. Çünkü isyanı bastıran devlet orada İspanya yerine yeni bir sömürge devleti olarak kalacaktı. Bununla birlikte, ABD, Avrupa devletlerinin bu bahaneyle Güney Amerika'ya yerleşme olasılığını endişeyle takip ediyordu. Böyle bir olasılık ortaya çıkarsa, ABD istemese bile Avrupa'nın sorunları ve çıkar çatışmaları ile asla yüzleşmeyecekti. Kıtanın kontrolünü kaybetmek de mümkün olacaktı. Uzun bir süre için, ABD 'nin dış politikası, 1823'te Monroe Doktrini olarak öne sürülen “*Amerika Amerikalılara aittir*” ilkesine dayanıyordu (Selen, 1947:185). Monroe Doktrini ile ABD, Avrupa sömürge güçlerinin Amerikan kıtaları üzerindeki etkisini sona erdirmeyi ve kendi etkisini pekiştirmeyi hedefliyordu (Sümer, 2008:125). 5. Başkan James Monroe, 2 Aralık 1823'te Kongre'ye "Monroe Doktrini" olarak adlandırılacak olan doktrininin ilkelerini açıklayan ve onay isteyen bir mesaj gönderdi. Buna göre;

1) ABD, Avrupa'nın işlerine müdahale etmez. ABD'nin Avrupa ile hiçbir ilgisi yoktur ve Avrupa'nın iç işlerine müdahale etmeyecektir. Buna karşılık, Avrupa Devletleri, Amerikan kıtalarının iç işlerine müdahale etmemeli ve Amerikan kıtasından uzak durmalıdır.

2) ABD'nin arzusuna rağmen, herhangi bir Avrupa devleti ABD'ye ayak basarsa ve bu kıtalarda sömürge girişimi yapmaya çalışırsa, ABD bu devleti bir düşman olarak görür ve hedef alır (Armaoğlu, 1991a: 71).

ABD, bu politikayı İkinci Dünya Savaşı'na kadar uyguladı. İkinci Dünya Savaşı'nda, ABD Japonya'nın Pearl Harbor baskınından sonra savaşa dahil oldu ve SSCB ile birlikte savaşı kazanmada baskın bir rol oynadı. Savaş başladığında, ABD nötr olarak savaşan ülkelerle ticaretine devam etti. Bununla birlikte, Japonya ve ABD'nin Uzak Doğu'daki çelişkili çıkarları bu iki ülkeyi hızla düşmana dönüştürdü. Demokrasinin Avrupa'daki Batı yarımkürenin kalesi olduğuna ve bu nedenle ABD'nin ve demokrasilerin totaliter rejimlere karşı ortak çıkarları olduğuna inanan Başkan Roosevelt, ABD'yi batı bloğuna kaydirdi ve bu durumda Japonya'ya da baskı yapmaya başladı (Armaoğlu, 1991a: 380).

Fransa'nın kısa sürede Almanya'ya mağlup olması nedeniyle, İngiltere'nin Almanya'ya karşı tek başına olması ABD'nin işini daha da zorlaştırdı ve bu da ABD'nin İngiltere'ye askeri yardımında bir artışa neden oldu. Üçlü paktın 27 Eylül 1940'da Japonya, Almanya ve İtalya tarafından imzalanması ABD tarafından bir tehdit olarak algılandı ve İngiltere'ye yardımını artırmaya karar vermesine neden oldu. ABD Hükümeti, konuyu Kongre'ye getirerek Mart 1941'de "Borçlanma ve Kiralama Yasası"nın kabul edilmesini sağladı. Savaş sırasında, ABD bu yasaya dayanarak tüm müttefiklere, özellikle de İngiltere'ye büyük krediler ve yardımlar verdi. Bu yasa (Lend and Lease) ile kongre, Cumhurbaşkanı ABD'nin savunma çıkarları için gerekli gördüğü bir ülkeye yiyecek veya savaş malzemeleri sağlama yetkisi vermişti. ABD'nin tüm olanakları, İngiltere'ye karşı mücadele eden tüm devletlere sağlanan ödemelerin savaşın sonuna kadar ertelenmesi koşuluyla açıldı (Oran, 2001: 411). Savaşın sonuna kadar, ABD, İngiltere'ye 31 milyar dolar, SSCB'ye ise, 11 milyar dolar yardım sağladı. Ayrıca bu yasa bağlamında savaş sırasında, Türkiye ABD'den 95 milyon dolarlık askeri malzeme aldı (Oran, 2001: 411).

ABD, savaş sırasında ortaya çıkan sorunları çözmek ve barış anlaşmalarının ilkelerini tartışmak için bir dizi konferansta doğal olarak ön plandaydı. ABD ve SSCB'nin yüzleşmesiyle, hem ABD'nin savaş sırasındaki etkisi, savaşın sonuna doğru yapılan konferanslar ve müzakereler hem de savaşın sona ermesiyle, ABD ve SSCB'nin çatışmasıyla dünya yeni bir kavrama uyacaktı.

İkinci Dünya Savaşı'nın müttefikleri olan ABD ve SSCB, savaşın sona ermesiyle birbirlerine karşı çıkar çatışmalarına girdi. Aslında, Amerikan halkı,

Monroe Doktrini uyarınca, ABD'nin Avrupa işlerinden uzak durması gerektiğini ve ABD'nin savaşın sonunda Avrupa'ya yeterli yardım sağladığını düşünüyordu. Bununla birlikte, SSCB'nin 1946'da üç yönde genişleme çabaları bu görüşü değiştirmede etkili olmuştur. SSCB üç ana yöne yayılmak için çaba sarf etti. Bu süreçte Orta Doğu petrolü İran'dan Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz üzerinden Türkiye'yi ve Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ını da bağlıyordu (Armaoğlu, 1991a: 441).

SSCB'nin ne yapmaya çalıştığını, bu bölgelerin uzun zamandır etki ve genişleme alanları olduğunu fark eden İngiltere, Şubat 1947'de ABD'ye iki önemli nota verdi. Bu muhtıra ile ilgili olarak Türkiye ve Yunanistan gibi önemli olan iki ülkenin batısı ile askeri ve mali yardım yapılması gereken ülkeler savunma açısından çok önemliydi. Ancak ülkelerin artık bu yardımı yapma gücüne sahip olmadığını belirterek, ABD'nin yardımları yapma konusunda gerekliliğini açıklamıştı (Ülman, 1961: 93). İngiltere'ye göre, bu ülkelerin mali ve askeri desteği hem Avrupa hem de Orta Doğu'da etki kaybını önlemek için önemliydi. Yunanistan ve Türkiye, ABD ve Batı ülkeleri için Sovyet güvenlik ve istikrar konularının etkisi altına girmeyi amaçlıyordu.

12 Mart 1947'de ABD Başkanı Truman, kongrede başta Yunanistan'dan olmak üzere, Türkiye'de ikincil bir konuşma yaptığını belirterek, iki ülkenin önemli olduğunu ve kongrenin kendisinin bu iki ülkede yapılmasına izin verildiğini belirterek, ABD tarafından batı dünyasına 400 milyon dolarlık yardım verilmesini istedi. Başkan Truman'ın bu konuşması Truman Doktrini'nin başlangıcıydı. O günden itibaren ABD, bu ülkelere askeri ve ekonomik olarak yardım etme gücüne ve fırsatına sahipti.

1.3. Sovyetler Birliği'nin Durumu

Birinci Dünya Savaşı 1917'de devam ederken, Rusya'daki çar gücünü kaybetmişti ve Rusya'daki savaşın ekonomiyi kötüleştirmesinden, iç sorunları körüklemesinden ve sonunda Rus devrimcilerin ayaklanmasından sonra rejim değişmişti. Nitekim, Rusya savaş başlamadan önce karışıklık içindeydi. Duma'nın 1905'te açılması, anlaşmazlıkların farklılıklarının daha da derinleşmesine ve çatışmaları körüklemesine yol açtı. Birinci Dünya Savaşı, Rus ekonomisini zor duruma sokma, savaşta kayda değer bir başarıya ulaşamama ve müttefiklerin yardımı

gibi sorunlara Rus halkının sefaleti ve açlığı eklendiğinde, isyan başladı ve devrim çarlığı yok ederek Rusya'daki devlet rejimini değiştirdi.

Yeni Rus hükümeti, Çarlık döneminde varılan gizli anlaşmayı tanımadığını ve Almanya ile barış görüşmeleri yaparak savaştan çekildiğini dünyaya duyurdu. Fransa'nın ısrarı üzerine batılı ülkeler, Çar generallerinin Rusya'ya karşı yürüttüğü iç savaşa katıldı, Bolşeviklere karşı çıktı ve yeni yönetime karşı mücadeleyi destekledi. Müttefikler, Bolşeviklere karşı savaşan Amiral Kolchak, Denikine ve Wrangel gibi eski rejim destekçilerine yardım etmeye başladı. Ancak yeni Rus yönetimi bu isyanları bastırıldığında ve ülkeyi kontrol altına aldığı anda, batı ülkelerinin çabaları da sonuçsuz kaldı. SSCB'nin kurulmasından bu yana, batı devletleriyle her zaman bir güven sorunu olmuştur. Hem SSCB'nin hem de batı devletlerinin tutum ve davranışları bu konuda karşılıklı bir rol oynamıştır.

Batılı ülkeler SSCB'yi resmen tanımak istemediler, ancak 1924'te İtalya ve ardından İngiltere ve Fransa sırasıyla SSCB'yi tanımak zorunda kaldılar. ABD, 1933'te SSCB'yi resmen tanıdı. Batılı ülkelerin Rusya'daki yeni rejimle savaşan generalleri desteklemesi, yeni Rus hükümetini resmen tanımaktan kaçınması ve Polonya meselesine yönelik tutumları SSCB'deki Batı ülkelerine karşı korku ve endişe yarattı. Ayrıca Locarno Anlaşmaları'nı⁵ ve Milletler Cemiyeti'ni onlara karşı gördüler (Armaoğlu, 1991a: 165). Bununla birlikte, SSCB batıya niyet ve davranış konusunda güvenmedi. 1919'da Dünya Proleter Devrimi'ni gerçekleştirmek için III. Enternasyonal'i (Komintern) kurdular. Bu şekilde, Batı ülkelerindeki uluslararası komünist hareketleri ve komünist partileri kontrol etmeye çalıştılar. Azgelişmiş ülkelerin komünistlerin ana hedefi olması, Lenin'in ikinci uluslararası Komünist Kongresi'ndeki konuşmasıyla başlamaktadır (Akalın, 1966:56).

Batılı ülkeler öte yandan Rusya'daki yeni yönetimin fikrini ve ideolojisini kendileri için bir tehdit olarak gördüler. 1922'deki Dünya Ekonomik Konferansı'nda,

⁵ Locarno anlaşmaları: I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Versailles Anlaşmasının şiddetli Koşulları ve Fransa ile Almanya arasındaki borçların onarımı nedeniyle gerginlik daha da artmaya başladı ve Fransa, Almanya'nın borçlarını ödeyemediği 1923'te Almanya'nın Ruhr bölgesini işgal etti. ABD ve İngiltere daha sonra gerginliği azaltmak ve yeni bir savaşı önlemek için arabulucu oldu. Dünya barışını korumak için İsviçre'nin Locarno kentinde bir araya gelen Almanya, Fransa, Belçika, İngiltere, Çekoslovakya ve İtalya'ya katılan Locarno Antlaşması 1 Aralık 1925'te imzalandı.

batılıların Almanya ve SSCB'ye karşı dışlayıcı tutumları ve diğer devletlerle olan gerginlikler bu iki devleti birbirine yaklaştırdı ve bu yakınlık, bir süre sonra batı devletlerini rahatsız eden 1922 Rapallo Anlaşması'nın⁶ imzalanmasıyla sonuçlandı.

SSCB, batı ülkelerinin birleşip kendisiyle yüzleşmesi ihtimalinden rahatsızdı. Almanya'nın batı devletleriyle bir ittifak içine gireceğinden ve Almanya'nın Locarno Anlaşmaları'nı imzaladıktan sonra Rapallo Anlaşması'nı etkili bir şekilde geçersiz kılacağından korkarak 1926'te Berlin'de Alman-Sovyet Anlaşmasını imzaladılar (Armaoğlu, 1991a: 167). Bu anlaşma SSCB'nin ısrarı üzerine imzalandı. Anlaşmaya göre, taraflardan biri saldırıya uğradıysa, diğeri tarafsız kalacak ve bir devlet bloğu taraflardan birine mali ve ekonomik ambargo uygulayacaksa, diğeri kabul etmeyecektir. Sovyetler, Almanya'nın buna karşı bir batı bloğuna katılmasını engelledi.

SSCB ile Fransa arasında; Çarlık Rusya'sının Fransa'ya olan borçları ve Fransa'nın Sovyet sınırında bulunan Polonya, Çekoslovakya ve Romanya'ya ilgi duyması, SSCB ile Fransa arasındaki normal ilişkileri engelledi. Öte yandan, İngiltere ile SSCB arasında güven verici ilişkiler kurmak pek mümkün değildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra batılı ülkelerin kurduğu Milletler Cemiyeti'ni, Sovyet-Rusya kapitalist ülkeleri tarafından kurulan emperyalist bir blok olarak gördü ve özellikle Milletler Cemiyeti Paketi'nin 16.maddesini kullanmalarından endişe duyuyordu.

SSCB'nin farklı bir ideolojik arka plana sahip olması bu ülkelere güven vermedi. SSCB'nin batı ülkelere karşı korkusu, kaygısı ve güvensizliği, komşu ülkelerle “saldırganlık ve tarafsızlık” politikası izlemesine yol açtı. SSCB'de 17 Aralık 1925'te bu politikanın ilk adımı ile Türkiye'yi Paris'te imzalayarak kabul ettikleri “dostluk ve saldırganlık paketi” idi. 1926'te SSCB, komşu ülkelere ayrı bir “tarafsızlık ve saldırganlık paketi” teklif etti. Ancak 28 Eylül 1926'te Litvanya ile bir anlaşmaya varabildi. Bu teklifi 1927'de Fransa'ya yaptı, ancak kabul etmedi ve SSCB ile bir anlaşma imzalamadı. SSCB, 31 Ağustos 1926'da Afganistan ve 1 Ekim 1927'de İran

⁶ Rapallo Anlaşması: Nisan 1922'de Cenova'da düzenlenen Dünya Ekonomik Konferansı'nda, Sovyetler Birliği ve Almanya, diğer devletlerin dayattığı "onarım borçlarının" baskısı nedeniyle birbirlerine yaklaştılar ve 16 Nisan 1922'de Rapallo Anlaşmasını imzaladılar. Anlaşmanın şartları yerine, siyasi ve diplomatik anlamı önemliydi ve batı devletlerini rahatsız etti.

ile anlaşmalar imzaladı. 1928'te, savaşı ulusal bir politika aracından kurtarmak amacıyla toplanan Kellogg Pakti'na katılan SSCB, katılımcı ülkelerle "Litvinov Protokolü"⁷ nü imzaladı ve anlaşmayı uyguladı. Hitler'in 1933'te Almanya'da iktidara gelmesi ve yayılmacı politikaları SSCB'yi çok sinirlendirdi. Almanya'nın saldırgan politikasından da rahatsız olan Fransa, sınırlarını Almanya'ya karşı güvence altına almak istedi. 2 Mayıs 1935'te Fransa ile SSCB arasında “karşılıklı yardım pakti” olarak adlandırılan ikili bir ittifak imzalandı. 16 Mayıs 1935'te SSCB, Çekoslovakya ile benzer şartlarda bir anlaşma imzaladı. SSCB'nin Almanya'ya karşı kurduğu ittifaklar ve anlaşmalar, Almanya'nın 1936'dan bu yana SSCB'ye karşı sert söylemlere sahip olmasına neden oldu.

Mart 1938'de Avusturya'nın Almanya tarafından işgali SSCB'yi endişelendirdi. Bu arada, SSCB, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etme olasılığından korkuyordu. Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya karşı izlediği “yatıştırma politikası” SSCB'yi daha fazla endişelendirdi. İngiltere ve Fransa'nın SSCB'nin endişeleriyle ilgilenmediği ve Çekoslovakya ile müttefik olan SSCB'nin Çekoslovakya krizine çözüm ararken Münih Konferansına çağrılmadığı gerçeği Rusları kızdırdı. Pravda Gazetesi Münih Konferansı'ndan sonra 21 Eylül'de yayınlanan uzun bir editörde, “Alman ve İngiliz soyguncular arasında hiçbir farkın olmadığı ve İngiltere ve Fransa'nın ateşle oynadığını” yazdı (Armaoğlu, 1991a: 286). Stalin'e göre, savaşın başlangıcı batı devletlerinin büyük bir oyunuydu ve batı devletleri SSCB'de kafa karışıklığını arttırmak ve Almanya'yı kışkırtmak için çalıştı. (Kırkpınar, 2017:240).

SSCB, 1939'da savaşın başlangıcında Almanya ile sürpriz bir ittifak imzaladı. Ancak, Balkanlar'daki gelişmeler Almanya ve SSCB'yi Balkanlar'dan geçirdi. Romanya ile ilgili çelişkili çıkarlar iki ülke arasında yayılmaya başladı. Eylül 1940'da Almanya, İtalya ve Japonya ile üçlü bir paktın imzalanması, SSCB tarafından Japonya'nın onu ezmesine izin verdiği şeklinde algılandı. Almanya, SSCB'yi üçlü

⁷ Kellogg Pakti ve Litvinov Protokolü: Kellogg-Briand Pakti, savaşın ulusal bir politika aracı olarak kullanılmasını yasaklayan uluslararası bir antlaşmadır. Anlaşmayı imzalayan İngiltere, ABD, Almanya, Belçika, Japonya, Romanya ve Çekoslovakya. Sovyetler Birliği de pakta katıldı ve “daha fazla silahsızlanma” üzerinde çalıştı. Sonuç olarak, Litvinov Protokolü kabul edildi. Sovyetler Birliği, Estonya, Letonya, Polonya, Litvanya, Türkiye, İran ve serbest Dantzig şehri Litvinov protokolünü imzaladı.

pakta dahil etmeye çalıştı. Ancak, kabul edemeyen iki devlet hızla karşılıklı savaşa girdi. Son olarak, Almanya 22 Haziran 1941'de SSCB'ye savaş ilan etti. Bu, batı devletlerinin ortak düşman ve SSCB ile karşı karşıya olduğu durumdur. ABD'nin Aralık 1941'inde Almanya'ya savaş ilanı, savaşın sonuna kadar ABD ve SSCB'nin birlikteliğini de başlattı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, batı ülkeleri ve SSCB iş birliği içinde ortak düşmana karşı savaştı ve karşılıklı güvensizlik ve çıkar çatışmalarını bir kenara bıraktı. Ancak, savaşın sonunda gerçekleşen konferanslar sırasında karşılıklı çıkarlar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başladı.

Savaşın sona ermesinden bu yana SSCB; İran, Yunanistan ve Türkiye'ye karşı baskıcı ve saldırgan bir tutum varsaymaya başladı. 1925'te Türkiye ile imzalanan dostluk ve tarafsızlık anlaşmasına rağmen. Türkiye'nin bu uzatmayı sürdürme arzusu reddedildi. İran'daki savaş sırasında yapılan anlaşma ile müttefik askerlerin konuşlandırılması kabul edildi, savaş sona erdiğinde bu askerlerin geri çekilmesine mecbur kaldı. SSCB birliklerini geri çekmek istemedi ve bu konuda büyük bir zorluk yaşadı. Soğuk Savaş'ın başlangıcında, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Sovyet Rusya'nın genel politikadaki tutumu, güçlenmesine paralel olarak agresif ve baskıcı hale geldi ve özellikle komşu ülkeler için bir tehdit haline geldi. SSCB, savaşta birçok insanı kaybetmesine ve maddi sıkıntılara sahip olmasına rağmen, ABD ile savaşın iki ana kazanan devletinden biri olarak savaştan çıktı.

1.4. Soğuk Savaş Dönemi

“Soğuk Savaş” kavramı, 1945'ten sonra değişen koşullarla ortaya çıkan bu düzenin Yeni Dünya düzenini ve genel politikasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Savaşın sona ermesiyle birlikte, ABD ile SSCB arasındaki düşmanlığı körükleyen çıkar çatışmalarını ve ideolojiyi ifade etmek için kullanıldı. İki devlet arasındaki bu çatışma bir savaş biçiminde değil, karşılıklı silahlanma, finansal baskı ve ideolojik üstünlük yarışında gerçekleşti. Özellikle her iki ülkenin de üst üste nükleer silahlara sahip olması, Soğuk Savaş dönemini korkunç bir forma taşıdı. On dokuzuncu yüzyıl güç dengesi sisteminin aksine, Soğuk Savaş, birbirlerini anında yok edebilecek iki çok büyük devlet etrafında açıkça düzenlenmiştir (Şahin, 2016: 88). Genel olarak, bu dönem için, Churchill'in 1946'daki “demir perde” konuşması başlangıç, 1989'daki Berlin Duvarı'nın çöküşü veya 1991'deki SSCB'nin çöküşü olarak kabul edilir (Oran,

2001:501). Savaşın sonuna yakın müttefikler arasındaki müzakereler ve savaşın sonunda ortaya çıkacak koşullar hızlandı. Bu görüşmeler sırasında Türkiye'nin geleceği ile ilgili endişelerini haklı çıkarmak konusunda da konuşuldu ve karar verildi. Savaş sonrası etki bölgelerinin tespit edildiği Stalin ve Churchill arasındaki bu müzakerelerde İngiltere, SSCB'nin Montrö'yü ilke olarak değiştirme taleplerini kabul edecek ve ardından SSCB'den ayrıntılı önerilerini müttefiklere iletmesini isteyecektir. Bu, savaştan sonra ortaya çıkacak süreç boğaz krizini tetikleyecektir (Oran, 2001:471). İkinci Dünya savaşı sona ermeden önce ortak düşmanın yenilgisi kesinleşmeye başladığında, SSCB ve müttefikleri arasında güvensizlikler de ortaya çıkmaya başladı. Churchill, 12 Mayıs 1945'te Truman'a gönderdiği mektupta, Avrupa'dan çekilmeye başladığını ve İngiltere ve Fransa'nın yakında birliklerini boşaltmaya başlayacağını belirtti.

Bununla birlikte, partilerin birbirlerine olan güveni önemli ölçüde azaldı ve Sovyetler savaşındaki müttefiklerinin politikalarından şüphe etmeye başladı. Ruslar ayrıca ABD ve İngiliz çıkarlarının SSCB'nin çıkarlarıyla çatışma noktasına geliştiğini de gözlemledi. 1946'da kutuplaşmaya işaret eden raporunda Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Nikolay Novikov, ülkesini ABD'nin hegemonya kurma yolunda olduğu konusunda uyardı (Bilge-Criss, 2012).

SSCB'nin 1945'in sonunda Avrupa'da hala 4 milyon askeri vardı. Savaş devam ederken, SSCB, Finlandiya, Romanya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya'dan bazı topraklar ilhak etti (Gürün, 1983: 211). Ayrıca, diğer müttefikler tarafından işgal edilen Almanya'nın bir kısmı da SSCB'nin elindeydi. Bu devletlerin kaderi barış anlaşmalarında açık olacaktır. Kırım'daki Yalta Konferansı Şubat 1945'te yapıldı. Konferansın sonunda ilan edilen bildiride, Sovyetlerin ana seçimlere kadar asker olduğu ülkelerde “geçici” hükümetlerin varlığını öngördü. Bu ülkeler, komünist partilerin hükmündeydi. SSCB, komünist rejim tamamen yerleşene kadar bu hükümetleri destekleyerek birliklerini bu ülkelerden çekmek istemedi. SSCB, hükümeti işgal altındaki ülkelerde ideolojisine yerleştirmeye çalışırken, İran da Yunanistan ve Türkiye'ye baskı yapmaya çalıştı (Armaoğlu, 1991a: 436).

Savaşın sonunda Monroe Doktrini uyarınca Avrupa'yı tamamen terk etmek ve kıtasına çekilmek isteyen ABD, 12 Mart 1947 ve 5 Haziran 1947'de İngiltere'nin ısrarlı

uyarıları karşısında ilk olarak Truman Doktrini'ni açıkladı. SSCB'nin bu genişlemesinin Avrupa ve dolayısıyla kendisi için bir tehdit olduğunu gördü ardından Marshall Planı'nı açıkladı. Ancak, aynı yılın Eylül ayında, SSCB Polonya'daki çeşitli ülkelerdeki Komünist Parti liderlerini bir araya getirdi. 5 Ekim 1947'de Polonya, Çekoslovakya, Fransa, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Yugoslavya ve İtalya, SSCB'nin önderliğinde Cominform'un kurulmasını ilan etti. Cominform'un⁸ kurulmasını, doğunun kendisini dünyaya bir cephe olarak tanıttığı tarih olarak kabul edebiliriz (Gürün, 1983:213). Cominform'un kurulmasıyla, çatışmanın duyurulmasının yanı sıra, dünya tarihinde ilk kez doktrin ve ideoloji unsurunun uluslararası ilişkilere girdiği oldu (Armaoğlu, 1991a:420). Etki alanını genişletmek ve kendi ideolojisini yaymak isteyen SSCB, komünizmi tüm dünyaya yaymak ve benimsemek için hareket ettiğinden, bu düzeni kendileri için bir tehdit olarak gören devletler, SSCB'ye karşı doktrinleri ve ideolojileri ile mücadele etmeye başladılar. Bu, dünya tarihinde ilk kez devletler arasında ideolojik çatışmalar yarattı.

Aslında, savaşın sona erdiği 1945 yılına kadar dünya siyasetinin merkezi olan Avrupa, dünya siyasetindeki ağırlığını kaybetti, savaşın iki galibi olan ABD ve SSCB, dünya siyasetinin yeni ağırlık merkezi oldu. Savaştan daha güçlü çıkan bu iki devlet, savaşın sonunda savaş sırasında ittifaklarını sürdüremedi ve olaylar boyunca iki güçlü düşman devlet haline geldi. “İki kutuplu” olarak adlandırılan dünya siyaseti, bu iki devlet arasındaki güç ve etki yarışının büyük bir hızla devam etmesiyle soğuk Savaş başladı. Soğuk Savaş sırasında, dünya sık sık her an patlak verebilecek bir Üçüncü Dünya Savaşı endişesi yaşadı, ama günümüze kadar devam eden süreçte SSCB, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir güç olarak ortaya çıktığında, eski büyük güçler artık dünya siyasetine dahil edilmedi. SSCB, savaş sırasında Doğu Avrupa'da işgal ettikleri ülkeleri terk etmek istemedi. Bu ülkelerdeki komünist partileri destekleyerek kendi hükümetlerini kurmaya devam etti. Ayrıca Çin'deki komünist oluşumları destekleyerek Çin'in kontrolünü ele geçirmek istedi. Öte yandan, savaş sırasında bir

⁸ Cominform: Komünist Bilgi Bürosu. 5 Ekim 1947'de SSCB'nin önderliğinde, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın uygulanmasını önlemek için; Sovyetler Birliği, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya'da komünist partiler tarafından kurulan bir organizasyondur.

anlaşma ile topraklarına girdiği İran'ı, anlaşmanın bir gereği olarak terk etmek zorunda kaldığında terk etmemeye direndi.

Bir konferans sırasında ABD, İngiltere ve SSCB'nin Türkiye'ye boğazlarla ilgili fikirlerine ayrı bir raporda karar verildi. SSCB Montrö'nün değiştirilmesini talep ediyordu. Diğer devletler bunu kabul ederken, boğazların statüsü ve anlaşmanın içeriği konusunda hemfikir olmadılar. Nihayetinde Türkiye, SSCB ve Dünya'nın boğazlarla olan taleplerini kabul etmedi. SSCB ve Büyük Britanya'nın baskısına direnerek, ABD'den yardım ve destek bekledi. Ancak ABD, Türkiye'de SSCB'ye karşı taraf tuttu. Şubat 1947'de New York Post gazetesinde, “Ruslar Boğaz değil, Türkiye istiyorlar” haberinde, küçük Amerika'da meydana gelen değişimlere Türkiye'ye olan ilgiye örnek olacaktı (Malkoç, 2006:90). Yunan iç savaşı ve SSCB'nin bu savaşta iç savaşın partilerinden biri olan komünistleri destekleme ve Yunanistan'ı bir etki bölgesi haline getirme niyeti ABD'yi harekete geçirdi. ABD, Mart 1947'de Truman Doktrini'ni ilan ederek, Yunan iç savaşının sona ermesini ve SSCB'nin orada gerilemesini sağladı.

ABD, 1947 Truman Doktrini ile geleneksel dış politika duruşunu resmen değiştirdi. SSCB'nin yayılma alanı İngiltere'nin geleneksel çıkarlarıydı. İngiltere'nin 19.yüzyıl boyunca ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu bölgelere sahip olmak ve kolonilerini ve nüfuzlarını korumak için bu hayati çıkarlar üzerinde dış politikalarını kurmak en önemlisiydi. Ancak İngiltere, savaştan sonra kazananların yanında olmasına rağmen, bu alanları güçlü SSCB'ye karşı koruyamadığını anladı. Bu bölgeleri korumak için tek gücün ABD olduğunun farkındaydı. Bu nedenle, 1947 Şubat ayında, İngiltere ABD'ye iki memorandum yayınladı. Bu, Türkiye'nin hem ekonomik hem de askeri yardımda yapılması gereken muhtırada Türkiye'nin ve batı savunmasının önemini ifade ediyordu. İngiltere bu yardımı yapmaya imkânı olmadığını ve hatta Yunanistan'dan bile asker çekmesi gereken yerlerin olduğunu bu yüzden ABD'nin sorumluluğunda olduğu belirtildi (Armaoğlu, 1991a: 442). ABD durumu değerlendirdi ve 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'ni ilan etti. Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardım kabul edildi. Haziran 1947'de Marshall Planı'nı ilan ederek, Avrupa'nın ekonomik olarak gelişmesini planlayarak, ideolojisini yaymak için SSCB'nin Avrupa'nın fakir ekonomisini kullanmasını önlemeyi amaçladı.

Temmuz 1947'de Dışışleri Bakanlığı'nda yayınlanan bir makalede, SSCB ve Türkiye'nin boğazlarını ele alan, Türkiye'den İngiltere'ye gelen istekleri kabul etmeyen konularla ilgili tüm hükümetleri devirmeye çalışacağına inanıyordu. Ona göre, Batı ülkeleri ABD liderliğinde bir araya gelmek ve bir bütün olarak hareket etmek zorunda kaldı. Kennan'ın bu makaledeki görüşleri birkaç ay sonra ABD yönetiminin resmi politikası oldu (Merih, 2006: 95). Kennan, ABD'nin SSCB'nin "dur" veya "çevreleme" politikasını çağırıyor, böylece kavramsal olarak ABD'nin SSCB ile ilgili bir sonraki resmi politikasını adlandırıyordu (Öke ve Mütercimler, 2000: 18).

1948'de gerçekleşen ve Almanya'nın ikiye bölünmesine yol açan Berlin depresyonu, Soğuk Savaş döneminde önemli olaylardan biridir. Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin, Almanya gibi dörde bölündü ve SSCB ekonomik olarak güçlü bir Almanya'nın kurulmasını istemiyordu. Bununla birlikte, Batılı ülkeler Almanya'yı işgal altında ekonomik olarak geliştirmenin gerekli olduğunu düşündüler. Batı ülkeleri (ABD, İngiltere, Fransa) bölgelerinde yeni bir para birimi başlattıktan sonra, SSCB Batı Berlin'in yolunu, demiryolunu ve su yollarını kesti ve şehri ablukaya aldı. Batılı güçler, maliyeti ne olursa olsun ablukayı hava yoluyla aşacaklarını açıkladı. 11 ay boyunca İngiliz ve ABD uçakları Berlin'e 2,5 milyon ton mal taşıdı. Batılılar kendi bölgelerinde Federal Almanya Cumhuriyeti'ni kurdular ve SSCB kendi bölgelerinde demokratik Alman Cumhuriyeti'ni kurdular. Bundan sonra, Almanya ve Avrupa'nın eylem olarak bölünmesi yasallaştırıldı (Merih, 2006: 54).

Bu dönemde, savaşın sona ermesine rağmen, Avrupa'daki gelişmelerin müdahalesi kongre ve basında eleştirildi ve ABD'nin geleneksel dış politika ilkelerine geri dönmesi gerektiği belirtildi. ABD Kongresi'nden Senatör Vandenberg tarafından Dışışleri Bakanlığı'na danışarak hazırlanan yasa tasarısında, ABD'nin ulusal güvenliğini tehlikeye atacak silahlı bir saldırı durumunda, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda bireysel veya kolektif meşru savunma hakkını kullanacağı ve barışa katkıda bulunacağı öne sürüldü (Oran, 2001: 543). Bu taslak, ABD Başkanı'nın bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılma yetkisi ile 11 Haziran 1948 tarihli Vandenberg kararı olarak ABD Monroe Doktrini'ni resmen terk etti (Armaoğlu, 1991a: 449). Daha sonra ABD, SSCB'nin Avrupa'da, Kanada ve Batı Avrupa

lkeleriyle yayılmasını önlemek amacıyla, 4 Nisan 1949'da kısa adı NATO olan Kuzey Atlantik İttifakı'nı kurdu.

Kuzey Atlantik Antlaşması rgt 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg, Brüksel Antlaşması ile SSCB'ye karşı Batı Birliği Savunma rgt'n kurdu. ABD bu ülkelere Norveç, Portekiz, Danimarka, Kanada, İzlanda ve İtalya'yı ekleyerek NATO'yu kurdu. Daha sonra 1952'de Türkiye ve Yunanistan 1954'te ve 1982'de Federal Almanya Cumhuriyeti, İspanya birliğe katıldı (Gönlübol vd., 1969: 240). NATO'nun, ABD'nin kurulmasından sonra; SSCB'ye karşı "caydırıcılık" politikası çerçevesinde SEATO, Balkan Paktı ve Bağdat Paktı'nın kurulmasını gerçekteştirdi (Sönmezoğlu, 2006: 42).

SSCB bu ittifaklara karşılık olarak kendisine bağlı ye devletlerin ekonomik gelişimini hızlandırmak için, 1949'da Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Bulgaristan, Polonya devletlerini bir araya getirdi ve COMECON'u⁹ yarattı. SSCB ayrıca 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı¹⁰ NATO'ya karşı kendisine bağlı devletlerle kurdu. Varşova Paktı anlaşmasının hükümleri NATO'nunkine benzer bir anlaşmaya göre, Avrupa'da silahlı bir müdahale olduğunda BM Antlaşması'nın 51.maddesi uyarınca bir veya daha fazla tarafın ortaklaşa yanıtlanması öngörüyordu (şahin, 2016: 92).

Soğuk Savaş döneminde, ABD ve SSCB'nin siyasi, askeri ve ekonomik yardımlar ve rekabetteki karşılıklı hareketleri SSCB'nin dağılmasına kadar devam etti, ancak 1962 Küba krizinden sonra "yumuşama" dönemine girdi. SSCB 1957'de Sputnik'i başlattı ve nükleer silahı ABD'nin tahminlerinden çok daha erken geliştirdi, bu gelişme iki devlet arasındaki gerginliği azaltmada rol oynadı.

⁹ COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi. 1949 yılında Sovyetler Birliği tarafından yönetilen Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan arasında Ekonomik İşbirliği rgt. Marshall planına yanıt olarak kuruldu ve ekonomik dayanışma amacına rağmen, Sovyetlerin diğer ülkelerin ekonomilerini ona bağladığı bir uygulama haline geldi. Stalin'in ölümünden sonra örgütün organizasyonunda önemli değişiklikler oldu.

¹⁰ Varşova Paktı: Varşova Antlaşması rgt, 14 Mayıs 1955'te Sovyetler Birliği'nin önderliğinde Varşova'da kurulan "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması" adlı askeri ve siyasi bir ittifaktır. NATO bünyesinde kuruldu, anlaşma 1 Haziran 1991'de feshedildi ve Varşova Paktı da feshedildi.

1.5. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Dış Politikadaki Genel Tavrı

Türk Kurtuluş Savaşı'nı, özellikle Mustafa Kemal liderliğinde gerçekleştiren lider kadro, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini yaşadı ve bu nedenle varlığını sürdürme mücadelesine ile devletin gençlik dönemlerine nasıl hayatta kalacağı sorusuna cevap bulmak için tanık oldu. Balkan, Trablus ve Birinci Dünya Savaşları'na tanıklık etmiş, savaşın ve barışın gerçek anlamını anlayan bir nesildi. Batı emperyalist güçlerine karşı sık sık bağımsızlık savaşını vurgulayan Mustafa Kemal, Batı'nın ekonomik ve siyasi düzenine karşı değil, onlar üzerindeki ekonomik ve siyasi üstünlüğüne karşı olduklarını belirtmiştir (Ülman ve Sander, 1972). Bu anlamda en çok istediği şey, demokratik ve batılı terimlerle gelişmiş, tamamen bağımsız ve karşılıklı eşitlik ilkesi ile batı ile iyi ilişkileri olan bir devlet kurmaktır. Bunun için gerekli olan ilk şeyi yaptı ve silahlı mücadele ile ülkeyi yabancı boyunduruktan kurtardı (Atay, 2012: 629).

Silahlı mücadeleden sonra, ülkenin genel dış politikası olarak “tam bağımsızlık” temelinde diğer ülkelerle barış içinde yaşamaya karar verdi. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye bağımsızlığını ve egemenliğini zirveye taşıdı. Türkiye liderlerinin büyük önem verdiği bu dış politika, standart pratik ve stratejik kaygıların yanı sıra Türkiye'ye özgü tarihsel faktörler temelinde şekillendi. (Karpas, 2012: 161). Türk dış politikasının iki temel dayanağı olduğu söylenebilir: “Statüko ve Batılılık” (Oran, 1996:355). Statüko “yerleşik düzen” anlamına gelmektedir. Türkiye'nin uygulamasında mevcut sınırları korumak ve değiştirmek istememek anlamına gelir, bunun sonucunda dış azınlıklara karşı irredantizm politikası¹¹ vardır (Sander, 1998:47). Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının ilkeleri, Türkiye'nin kendine özgü koşulları, tarihi ve coğrafyası etrafında şekillenmiştir.

Ancak statükoculuk¹² 1923'ten sonra dış politikada geçerli oldu. İlk olarak 1919-1923 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Sevr'i reddeden ve onu

¹¹ Irredentizm Politikası: milliyetçiliğin yayılması. Bu, ülke sınırları dışında yaşayan vatandaşlarının bahanesiyle yabancı bir ülkenin topraklarında yayılma politikasıdır.

¹² Status quo: Mevcut düzeni korumak anlamına gelir. Türk dış politikası mevcut bölgeyi ve mevcut güvenliği korumaktır.

değiştirmek ve muzaffer devletlerle eşit bir şekilde masaya oturmak için kucaklayan revizyonist bir siyasi tutum vardı. 1 Aralık 1920'de Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde şunları söyledi: "Biz bağımsızlığımızı sağlamak için bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milli mücadele arayan bir mesleği takip eden insanlarız (Ataöv, 2006: 168). Ülkede Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen sonra Atatürk'ün bu politikası izlendi (Sander, 1998:74). Lozan ile yeni Türk Devleti, 18.yüzyılın son çeyreğinden bu yana Osmanlı Devleti'nin sahip olmadığı güvenliği nihayet elde etti ve tanınmış bir uluslararası devlet oldu (Hale, 2003: 48). Çünkü Lozan Antlaşması aslında Türk Ulusal Misak'ında ifade edilen taleplerin uluslararası olarak tanınmasıydı (Lewis, 1993: 254). "Dış politikadaki temel amaç, ülkelerinin bir Avrupa gücü olarak kabul edildiğini görmek ve 1923'te birçok zorlukla elde edilen güvenliği korumaktı (Hale, 2003: 50). Kurulan yeni devletin dış politikası, komşularıyla barış ve uluslararası hukuka titiz bir ilgi ile tanınacaktır (Öke ve Mütercimler, 2000: 22).

1923-1930 döneminde Türkiye, Lozan'da ulaşılamayan ve çözümü taraf devletlere bırakılan dış politikada üç önemli konuyla ilgilenmiştir. İngiltere ile Musul meselesi, Yunanistan ile mübadele meselesi ve Fransa ile Osmanlılardan kalan borçlar meselesidir. Türkiye bu sorunları çözerken bağımsızlık, tarafsızlık, uluslararası hukuka uyum ve barışı koruma ilkelerinden ödün vermedi. Kısacası, Atatürk'ün Türkiye'si uluslararası barışın korunması için tüm çabalara katılmış ve her yerde uluslararası alanda istikrarın güven verici bir unsuru olarak görülmüştür (Akşin, 1991: 166). 1931'den bu yana yapılan yeni savaş, Türkiye'nin bölgesel ittifaklara ve uluslararası barışı korumaya yönelik uluslararası çabalara ortak olmasına yol açtı. Türkiye'nin ilk uluslararası katılımı, 1928'de silahsızlanma konferansının komisyonu üzerinde çalışmaya davet etmesi ile başladı (Armaoğlu, 1991a: 335).

Kurtuluş savaşında sınırları belirlenen Türkiye Cumhuriyeti, dış politikasında ulusal bağımsızlık ve egemenlik ile güvenliğinin korunması konularını benimsemiştir. Bu da tarafsızlık konusuna ayrı bir önem verdi. Bununla birlikte, genel olarak, Avrupa ülkeleriyle kesin bir kırılma olmadı ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilişkiler gelişmeye başladı. Çünkü yeni devletin istediği medeni ülkeler seviyesine ulaşmaktı. Bu sebeple batı ile ilişkileri koparmak olamazdı. Mustafa Kemal, *"batı kültürüyle değil, batı*

emperyalizmi” ile mücadele ettiğini vurguladı. İkinci Dünya Savaşı'nın başında İngiltere ve Fransa ile ittifak kurulması bu tarafsızlık politikasına aykırı değildir. İtalya'nın Akdeniz ve Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali ve Avrupa'da “yaşam alanı” politikasının uygulanması Türkiye'yi tedirgin etti ve güvenliği için bir ittifak aramasına yol açtı.

Aslında, İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen diplomatik tutum, ülkeyi savaşa sokmamak için Türk yöneticilerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla uluslararası dengeleri dikkatle izlemek ve politikayı buna göre yönlendirmek olmuştur. 1939'da Türkiye'nin bir ittifak arayışı sırasında, ilk olarak ulusal mücadeleden bu yana dostane ilişkiler geliştirdiği SSCB'ye döndü. SSCB'ye İngiltere ve Fransa ile yaptığı toplantılar hakkında bilgi verdi ve görüşünü aldı. SSCB bu konuya olumlu yaklaşmış olsalar da Türkiye'nin aynı yıl Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalaması şaşırtıcıydı. SSCB'nin siyasi çıkarlarını Almanya ile birleştirmeye yönelik çabaları, SSCB'yi bu ülkelerle olan anlaşmasına dahil etmek için çaba sarf etmesine rağmen boştu. Bu tarihten sonra SSCB, Kurtuluş savaşından bu yana dostane ilişkileri desteklediği ve sürdürdüğü Türkiye ile yollarını ayırdı. Türk-İngiliz-Fransız ittifakı SSCB'yi kızdırdı (Armaoğlu 1991a: 358). Böylece, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov şöyle dedi: “*Türkiye, bunu yaparak ihtiyatlı tarafsızlık politikasını zorlayarak gelişmekte olan Avrupa savaşına karıştı. Türkiye'nin bir gün bu hamleyi yapmayacağını merak ediyorum*” dedi (Esmer, 1953: 260).

Savaş boyunca Almanya ile müttefikler arasında kalan Türkiye, taraflarla ilişkilerini koparmamaya çalıştı, olayları savaşın seyrine göre değerlendirdi ve savaş yıllarını savaşa girmeden geçirmeyi başardı. “*Lozan konferansını tüm zorluklarıyla yeniden yaşamayacağımız ilkesi, İnönü'nün tüm dış politika kararlarına egemen oldu*” (Kürkçüoğlu, 1980). Türkiye'nin savaş sırasındaki en önemli hedefi savaştan uzak durmak olduğu için basit bir tarafsızlık politikası olarak, bu hedefe ulaşmak için taraflarla ittifak ilişkileri de geliştirdi. Türkiye'nin bu dönemde dış politikası, söz konusu ülkelerin dış politika stratejilerinin her zaman gerçek siyasi alanda uygulanmadığını gösteriyordu (Sönmezoğlu, 2006: 11).

1.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyayı etkileyen koşullar sadece savaşa girmekle kalmadı, aynı zamanda Türkiye'yi her anlamda etkiledi ve Türkiye'yi yönetenler ülkeyi çok farklı bir noktaya taşıyacak hayati kararlar aldı. İkinci Dünya Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının incelenmesi ve değerlendirilmesinde önemli bir çıkış noktasıdır. Bunun en önemli nedeni, bu yılların hem uluslararası sistemde hem de ülkenin iç yapısında köklü bir değişim dönemi olmasıdır (Sönmezoğlu, 2006: 2).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde dış politikada, güvenlik arayışları çerçevesine yerleştirilmiş ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında öncelikle ülkenin güvenliğinin sağlanması üzerine inşa edilmiştir. Dünyanın en ilginç coğrafyalarından birinde yer alması, tarihin her döneminde sahip olunması ya da etki alanına alınması istenen bir noktada bulunması, kaçınılmaz olarak dış politikada güvenliği ön plana çıkarıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, belki de diğer tüm devletlerden daha fazla, bağımsızlığı ve güvenliği konusunda duyarlıydı, ancak tüm bu güvenlik kaygılarıyla batılılaşmanın hiç terk edilmemesi gereken bir diğer önemli dış politika ilkesiydi.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye savaşa girmedi. Hem Almanya hem de müttefikler ile ilişkiler sürdürüldü ve her iki tarafla anlaşma imzalayarak kendini korumayı başardı. Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması büyük devletler arasında bir denge politikası uygulanarak mümkün oldu (Bal, 2004: 36). Ancak İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Türkiye önemli sorunlarla karşılaştı. Her şeyden önce, savaş boyunca tarafsız kalmaya çalıştığı için uluslararası alanda yalnız kalması en büyük meselesiydi. Birleşmiş Milletler'in kurulması için San Fransisco Konferansı'nda bu yalnızlığı ciddi bir şekilde hissetti. Diğer önemli bir konu da SSCB'nin saldırgan tutumu oldu. Kuzey'de bu büyük komşunun açık tehdidi karşısında, Türkiye savaş sırasında silah altında tuttuğu askerlerini terhis edemedi ve ekonomik olarak zorlu süreci başlamıştı. Soğuk Savaş, Türkiye'nin uluslararası arenada tecrit edilmesi, SSCB'nin karşılanmayan talepleri ve savaşın sonunda oluşan iki kutuplu sistemin ekonomik ihtiyaçları, Türkiye'nin bir ittifak aramasına ve Soğuk Savaş'ta taraf tutmaya mecbur bırakmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, tıpkı dünya savaştan farklı olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da öncekinden farklı bir durum aldı. Savaşın son günlerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar, savaşın sonunda dünyanın iki kutba bölünmesine yol açtı. Bu iki kutuplu yeni dünyada, iki süper güç dünya siyasetinin ağırlık merkezlerini oluşturdu. Bu, o zamana kadar dünyada benzeri görülmemiş bir durumdu. Savaşın son yıllarında rekabet Yalta ve Postdam Konferansları'nda belirginleşti (Armaoğlu, 1991a: 402).

SSCB ilk kez Yalta Konferansı'nda Boğazlar meselesini ve Montreux anlaşmasının değiştirilmesini dile getirdi. Montrö'nün günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesini istedi. Roosevelt ve Churchill meseleye olumlu yaklaştılar. Konferans, boğazların durumunu, SSCB lehine değiştirmeye ve Türkiye'yi bu durumdan haberdar etmeye karar verdi (Tuncer, 2012: 157).

19 Aralık 1945'te Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına davet etti. Aralık ayında dostluk ile tarafsızlık Antlaşması'nı yenilemeyeceklerini belirten bir not yayınladı. İkinci Dünya Savaşı'ndaki radikal gelişmeler nedeniyle, bu anlaşmanın artık yeni koşullara uymadığı ve ciddi değişiklikler gerektirdiği söylendi (Gürsel, 1968: 223) Daha sonra 7 Haziran 1945'te Türkiye'ye notalar vererek Kars ve Ardahan ile Boğazlar'da üsler talep ettiler. Bu olay üzerine İngiltere SSCB'nin Türkiye'den toprak talebinin kabul edilemez olduğunu ilan ederken, ABD'nin "Türk-Rus ilişkileri dostane bir şekilde devam ediyordu (Dokuyan, 2013:120) Öte yandan SSCB, Postdam Konferansı'nda boğazlar konusunu gündeme getirerek müttefiklerinin onayını almak istiyorlardı, ancak Boğazların kontrolünü ele geçirme amacının çok açık olduğu açıktı.

Postdam'daki görüş farkı SSCB'nin Boğazlar konusunu kendileri ve Türkiye arasında bir sorun olarak gördükleri idi. İngiltere ve ABD Montrö'nün değiştirilmesine karşı değildi, ancak SSCB'nin Boğazlarda bir üs talebine karşı çıktılar. Bu devletler konuyla ilgili bir sonuca varamadıkları için Türkiye'ye Boğazlar hakkındaki görüşlerini ayrı ayrı vermeye karar verdiler.

Türkiye, 1945 ve 1947 arasında tamamen yalnız olmasına rağmen, SSCB'nin haksız taleplerine boyun eğmedi. Buna karşılık, Moskova'daki bazı önde gelen

gazeteler 21 Aralık 1945'te iki Gürcü profesörün mektubunu yayınladı. Buna göre, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Giresun bölgelerinin Gürcistan Cumhuriyeti'ne iade edilmesi zorunda kalmaktaydı (Gürsel, 1968: 233).

1946'ya gelindiğinde, iki ülke arasındaki gerginlikler artık krize yükselmeye başlamıştı. Türkiye, Sovyetler savaşa başvurursa gerekli olanı yapmaktan çekinmeyeceğini açıkça belirtti. 24 Eylül'de SSCB Türkiye'ye bir nota daha gönderdi. İsteklerini tekrarladığı bu nota da Sovyet isteklerinin Türkiye'nin egemenliğine zarar vermemesi önerildi. (Ayın Tarihi Eylül, 1946: 46-51). Türk ordusu alarma geçti. 30 Eylül 1946'da Tasvir gazetesi şunları yazdı: *“Sovyet uçakları bölgede dolaşıyor, Sovyetler tarafından sınıra getirilen çok sayıda uçaksavar sürekli manevra yapıyor. Top gürültüsü sürekli olarak sınırın bir ucundan diğer ucuna, Kars'tan Hopa'ya kadar duyuluyordu.”*

SSCB ile olan bu ilişkiler atmosferi sırasında, Türkiye, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yalnız kaldığı için Sovyet tehdidine karşı büyük bir devletin yardımını arıyordu. O günün koşulları altında, bu devlet Amerika Birleşik Devletleri olacaktır. 1947'de Sovyetleri ve ideolojilerini Avrupa'da bir tehdit olarak gören ABD, 1947'de Truman Doktrini'ni ve daha sonra Marshall Planı'nı duyurdu ve Avrupa'ya yardım eli uzatarak, Türkiye'ye aradığı ittifakı sağlamaya karar verdi.

2. TÜRKİYE VE ABD ARASINDAKİ İLİŞKİLER

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ABD'nin Dünya Üzerindeki Konumu

1784'te ticari bağlarla başlayan Osmanlı-Amerikan ilişkileri, ancak 1824'te diplomatik bir zeminde oturabilmiştir. İlk kez 1797'de ABD bayrağı olan bir gemi İzmir'e gelmiştir. 9 Kasım 1800'de George Washington savaş gemisi İstanbul'u ziyaret etmiş, yedi hafta burada kalarak 30 Aralık'ta ayrılmıştır (Bostanoğlu, 1999:323). Amerika, Osmanlı İmparatorluğu'nu “doğunun anahtarı” olarak görmeye başlayana kadar Avrupa ile daha çok ilgilenmiştir. Aralık 1804 tarihi itibarıyla, ABD'nin Osmanlılarla ilişkileri artmış ve iki devlet arasındaki resmi müzakereler 1820'de kısmen bile olsa başlamıştır (Köprülü, 1987: 930-931).

27 Ekim 1827'de Ortak Avrupa Donanması Navarin'deki birçok gemiyi yok ettikten sonra Osmanlı İmparatorluğu Avrupa dışındaki müttefik aramış ve Amerikan desteğini olumlu karşılamıştır. Öte yandan, “Seyr-i Sefain ve Ticaret Anlaşması” konulu bir anlaşma da imzalamıştır (Ülman, 1961: 4).

Anlaşmanın askeri yönünün, Amerikan senatosu tarafından kabul edilmeyeceğine inanıldığı için, ABD'nin Osmanlılar için bir savaş gemisi inşa edeceği üzerinden anlaşma yürütülerek ne cumhurbaşkanına ne de senatoya sunulan metinlere dahil edilmiştir (Armaoğlu, 1991b: 1). Anlaşmaya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş gemileri Amerikan tersanelerinde inşa edilecek ve aynı zamanda Henry Ekford, ABD'yi Osmanlı İmparatorluğu'na 150.000 dolar karşılığında bir savaş gemisi satacaktı. Bu gelişmelerin sonucunda da ilk kez 1831'de İstanbul'da Amerikan Büyükelçiliği açılmıştır (Bostanoğlu, 1999: 324).

1850'den itibaren Bahriye-i Hümayun'dan memurlar gemi yapımı eğitimi için ABD'ye gitmeye başladı (Bostanoğlu, 1999:324). 13 Şubat 1862'de Amerikan ayrılıkçı iç savaşı sırasında ikinci bir “Seyr-i Sefain ve Ticaret Anlaşması” imzalandı. 1830 Antlaşması'nda olduğu gibi, ABD bu antlaşmada da “en çok izin verilen ülke” olarak kabul edildi (Armaoğlu, 1991b:7-13). Osmanlı yönetimi, ABD ordusunun kadro silahlarına ilgi göstermeye başladı (Lesser ve Fuller, 2000: 155). ABD iç savaşından sonra Amerikan silah üreticilerinin bıraktığı silahların en önemli müşterisi Osmanlı oldu. Bu şekilde başlayan silah ticaretinin bir parçası olarak, Osmanlı yönetimi

ABD'den yivli saha silahları, kama tüfekleri, ağır süvari tüfekleri ve toplu tabancalar satın aldı. Bu anlaşma ile başlayan silah ticaretinin bir sonucu olarak, 1869 yılına kadar ABD'den 239.000 tüfek 1.500.000 dolara satın alındı (Fişek ve Sander, 1977: 26). 1872'de ilk ABD askeri kurulu Osmanlı İmparatorluğu'na geldi. Bu yönetim kurulu daha sonra geliştirerek, askeri ataşe olarak devam etti. 1874'te iki ülke arasında "Suçluların İadesi ve Tabiiyet Anlaşması" imzalandı (Armaoğlu, 1999: 422).

Yansımaları günümüze kadar devam eden Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin süregelen başka bir meselesi de göçmenlerdir. İmparatorluk sınırları içindeki Hristiyan ve Ermeni azınlıklar yoğun bir iç karışıklık yaşadı. Yüzyılın ikinci yarısında ABD'ye göç ettiler. II. Abdülhamid yönetimindeki Washington Büyükelçisi Ali Ferruh Bey tarafından hazırlanan rapora göre, 1899'da ABD'de 66.000 Suriyeli Hristiyan, 2000 Ermeni Hristiyan, 300 Yunan Hristiyan ve 50 Harput Müslüman göçmeni vardı (Kurat, 1959: 43). Birinci Dünya Savaşı ve bu göçmenler, özellikle de Ermeniler, Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunların her döneminde, sistematik olarak ve ABD'deki Türklere karşı propaganda düzenleyerek önemli bir rol oynadılar.

Birinci Dünya Savaşı ile ilişkilerin başlangıcından bu yana, iki ülke arasında daha önce bahsedilenler dışında siyasi anlamda başka bir resmi anlaşma yapılmamıştır. Ancak, gördüğümüz gibi, ilişkiler her zaman bir anlaşmazlık içinde devam etmiş ve çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Belki de iki ülke arasındaki en iyi anlaşma silah alım satımı olmuştur. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ABD'den ağır silah satın aldı. Özellikle II. Abdülhamid ve XIX. yüzyılın son çeyreğine girerken, Osmanlı İmparatorluğu'nun ana silah kaynağının ABD olduğunu söyleyebiliriz (Fişek ve Sander, 1977: 6). Bu ticari ve siyasi ilişkilere ek olarak, ilk kültürel yakınlaşma da bu dönemde gerçekleşti. ABD'deki ilk misyonerler, Amerikan tüccarları, XIX. yüzyılın başından beri Osmanlı İmparatorluğu topraklarına ayak basarak, kiliselerini, okullarını, matbaalarını, kütüphanelerini, dispanserlerini ve bu gibi kurumları beraberinde getirdi. Misyonerler Osmanlı topraklarına ve Anadolu'ya sadece Hristiyan din öğretilerini değil, Amerikan kültürünü de taşıdılar (Kocabaşoğlu, 1991: 14).

Her ne kadar Amerikan okullarının hızla artmasından rahatsız olan Osmanlı Devleti, 1869'da yürürlüğe giren "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" yasası ile açılan

okulları düzenlemek ve denetlemek istese de Batı devletleri bunu siyasi bir mesele haline getirerek önledi (Vahapoğlu, 1992: 181). İngilizce, Hristiyan düşünce ve Batı felsefesine açılmanın en etkili yoluydu, özellikle bu dönemde “kolej” okulları kuruldu. Bu okulların mezunları ülkenin ticari ve idari alanlarında daha yetenekliydi. ABD ve İngiltere’de çeşitli kurumlardan kitap ve eğitim ekipmanı sağlayarak zenginleştirilen liselerin kültür ve eğitim alanında ayrıcalıkları olmaya başlamıştı. Misyonerler tarafından yönetilen ve yüksek eğitim kalitesine sahip bu okullara örnek olarak İstanbul’daki Robert Kolej (1863), Üsküdar’daki Amerikan Kız Koleji (1890), İzmir’deki Amerikan Koleji (1887), Tarsus Antep’teki Amerikan Koleji, Harput ve Merzifon’da diğer kolejler açıldı. Bunların dışında, Bursa’dan Ağrı’ya, Sivas’tan Mardin’e Anadolu’nun birçok bölgesine yayılmış büyük ve küçük orta öğretim kurumları bulmak mümkündür. 1914 yılına kadar, Birinci Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde, anaokulundan lise seviyesine kadar misyonerlik faaliyetleri kapsamında beş yüzden fazla okul açılmış ve yaklaşık 25.000 öğrenci eğitilmiştir (Toynbee ve Kenneth, 1976: 249).

1917’de ABD, Fransa ve İngiltere’nin yanında yer alarak, İkinci Dünya Savaşı’na katılımı hem savaşın kaderini değiştirdi hem de Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde yeni bir dönem açtı. Savaş, diğer tarafta Osmanlı İmparatorluğu’nun Almanya’nın ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun müttefiki olması sebebi ile Osmanlı ile karşı karşıya kaldı. İki devlet birbirine savaş ilan etmese de Osmanlı İmparatorluğu 20 Nisan 1917’deki konumu itibarıyla ABD ile diplomatik ilişkileri kesti. Bununla birlikte hem Anadolu’da hem de imparatorluk sınırları içinde bulunan Amerikan okullarına ve Amerikan misyoner kurumlarına herhangi bir kısıtlama veya müdahale yapılmamıştır (Armaoğlu, 1999: 19).

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Demokrat Parti başkanı Woodrow Wilson ABD’nin yönetimindeydi. Akademik bir ortam da doğmuş bir başkan olan Wilson, selefi William H. tarafından yayılmacı politikalarıyla tanındı. Taft ve Theodore Roosevelt’in aksine, ahlaki değerleri destekleyen ancak ekonomik yayılmayı savunan bir “açık kapı politikası” izlemiştir. Wilson, savaştan önce açıkladığı 14 ilkeyi içeren programının uygulanmasına ilişkin gerekliliğinden bahseden “*zafer olmadan barış*” söylemiyle, geleneksel Avrupa güçlerinin savaş sonrası ve savaş portresini çizdi. “14

ilke” den oluşan Wilson programı birinci derecede Osmanlı İmparatorluğu'nu etkiliyordu, özellikle doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren ünlü 12. madde, ülkedeki azınlıkların çoğunluk nüfusu olan bölgelerde bağımsız bir devlet kurmasına izin vermekteydi. Bu prensiplerin amaçlarından biri de Anadolu'nun doğusunda bağımsız bir Ermeni devleti kurulmasına izin vermek, bir diğer maddesi ise, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki boğazların koşulsuz olarak tüm devletlere açık olmasını gerektiriyordu (Armaoğlu, 1999b: 139).

Savaşın sonra, Anadolu'da sıkışmış ve dağılmanın eşiğinde olan Osmanlı İmparatorluğu, savaşın kaderini Avrupa, İngiltere ve Fransa'dan daha fazla değiştiren “Yeni Dünya” devleti olan ABD'ye daha sempatik bir şekilde baktı. Her şeyden önce, iki ülke aslında savaşmamıştı. Buna paralel olarak, başkent İstanbul'daki hakim düşünce, savaşa katıldığında ABD tarafından öngörülen Wilson ilkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu şimdiki konumundan daha kötü yapamamasıydı. Anadolu'nun işgal altında olduğu bu dönemde, Wilson ilkelerinin izlediği Amerikan yetkisi, fikri Türk halkının gündemine girdi. Bu fikrin halk tarafından ne anlama geldiği tam olarak anlaşılmasa da İstanbul ve Anadolu'yu işgal eden İngiltere ve Fransa'nın amaçları açıkça biliniyordu. Bunun sonucu olarak, özellikle İstanbul'da “Wilson İlkeleri Derneği” adı altında kurulmuş dernek üyesi olan bir grup aydın, manda fikrini destekledi.

ABD, savaşın sonunda yakın doğu düzenlemeleri için 15 asker ve 31 sivil uzmandan oluşan "Ermenistan Amerikan Askeri Misyonu" adlı bir heyet kurdu. Amiral Harbord da başkanlığına atandı. Harbord görevi hakkında bir emirle bilgilendirildi. Bu delegasyon 2 Eylül 1919'da Wilson prensipleri adı altında Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu araştırmak ve Anadolu'da bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasının olanaklarını araştırmak ve bir yetki verilmesinin sonuçlarını araştırmak için İstanbul'a geldi (Jaeschke, 1989: 61).

Bununla birlikte, Amerikan heyeti gelmeden önce, 21 Ağustos 1919'da ABD Başkanı Wilson, Osmanlı İmparatorluğu Sadrazamı Damat Ferit Paşa'ya bir nota gönderdi. Bu notada, Kafkasya ve diğer bölgelerdeki Ermenilerin öldürülmesi yasaklanmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk bölgelerinde, Wilson ilkeleri 12. maddede verilen bağımsızlığın geri getirileceği bildirilmiştir (Akgün, 1981: 63).

Bu notada Wilson'un Ermeniler için önemi ve Türklere yönelik ön yargılı tutumu açıkça ortaya koyulmuştur. Cumhurbaşkanı ayrıca Osmanlı devletini Rus Ermenistan'daki olaylardan da sorumlu tutmuştur (Akgün, 1981: 64).

İstanbul Robert Koleji'nde "Wilson İlkeleri Derneği" ile bir araya gelen heyet, başta sultan olmak üzere üst düzey hükümet yetkilileriyle bir araya gelmiş ve daha sonra Anadolu'ya taşınmıştır. 20-22 Eylül 1919'da Amiral Harbord ve heyeti Sivas'ta Mustafa Kemal ve H. Rauf Orbay ile bir araya geldi ve Amerika ilk kez Türklerin milli mücadelesini yakından izleme fırsatı buldu. Amiral Harbord, Mustafa Kemal'in hem doğu hem de Türkiye ile yaptığı görüşmeler sonucunda edindiği izlenimi, ABD tarafından, Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulması ve manda rejiminin gerçeklerden uzak olduğunu anlamıştır. Çalışmaları sonunda hazırladığı raporda, liman heyeti Anadolu'daki gerçekleri Amerikan hükümetine ve kongresine bildirdi, daha sonra 1 Haziran 1920'de ABD Kongresi'nde Ermeni devleti ve manda rejiminin kurulması reddedildi (Kutay, 1979: 207).

Türkler bağımsızlık savaşını kazandıklarında, emperyalist devletler Lozan'da bir barış konferansı düzenlemek zorunda kaldılar. ABD toplantıya katılmadı ve sadece gözlemci olmak istedi. Kapitülasyonların kaldırıldığı ve Türkiye'nin bağımsızlığının resmen tanındığı konferansın ardından Ankara Meclisi adına İsmet İnönü ve ABD'nin İsviçre Büyükelçisi Joseph C. Lozan Antlaşması'nın Birleşik Devletler tarafından da tanındığını kabul eden bir anlaşma ile iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir "genel anlaşma" imzaladı (Armaoğlu, 1999: 89). Ancak, bu anlaşma ABD Kongresi tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmedi, bu nedenle 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti uzun yıllar ABD tarafından tanınmadı. Bunun en büyük nedenlerinden biri, Ermenilerin ve Osmanlı topraklarından göç etmiş diğer azınlıkların kongredeki baskısı ve lobiciliktir (Ülman, 1961: 14). Diğer bir neden, Lozan Antlaşması sonucunda ABD'ye teslim olan kapitülasyonların kaldırılması meselesidir. ABD Kongresi, kendi çıkarlarının aksine olan bu anlaşmayı, 18 Ocak 1927'de kabul etmeyerek yürürlüğe koymadı (Armaoğlu, 1999: 90).

Lozan Antlaşması'nın ABD Kongresi tarafından reddedilmesinin ardından, iki devletin hükümetleri normal ilişkileri geri kazanmak için 17 Şubat 1927'de diplomatik ilişkilerin (modus vivendi) kurulması konusunda geçici bir anlaşmaya vardı (Ataöv,

1969: 171). Joseph C. Kasım 1927'de Kasım ayının ilk Ankara Büyükelçisi olarak atandı ve Kasım 1927'de Washington'un Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk büyükelçisi oldu. Modus vivendi çerçevesinde, ABD ile Türkiye arasındaki ilk resmi “ticaret ve seyir anlaşması” (Armaoğlu, 1999: 113-116) imzalandı. ABD ve Türkiye Cumhuriyeti 1 Ekim 1929'da yapılmış bu antlaşma ile en çok izin verilen devlet olarak tanıdılar. Bu anlaşmayı, 15 Şubat 1932 ve 1 Nisan 1939'u ticaret anlaşmaları izledi (Köprülü, 1987:117-124).

1930'daki ekonomik bunalım ile ABD ve Türkiye'nin iç siyasi sorunları, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesini engelledi. Bu dönemde Türkiye, diğer ülkelerle bir dizi girişimde bulunmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile saldırmazlık anlaşması imzaladı. Öyle ki, Türkiye'nin 1930'a kadar en yakın ilişkilere sahip olduğu devlet Sovyetlerdi. Savaşlar arası dönemin önemli bir gelişmesi olan 1936 Montrö Sözleşmesi, Türkiye lehine gelişti. ABD Montrö konferansına katılmasa da antlaşmayı kabul etti (Ülman, 1961: 11-26).

10 Haziran 1940'ta Fransa'nın Almanlara karşı düşüş yaşadığı bir dönemde, ABD tarafsızlığını bıraktı ve İngiltere ile birlikte savaşa katıldı (Kissinger, 2000:354-355). Savaş sırasında Türk-Amerikan ilişkileri devam etti ve Türkiye 11 Mart 1941'de İngiltere'ye yürürlüğe giren “Borç Ver ve Kirala” Yasası'ndan bir miktar fayda sağladı. Ancak 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Saldırganlık Paktı'na öfkeli olan ABD bu yardımı geri çekti. 1941'in sonlarına doğru gelişen olaylar Türkiye'yi ön plana çıkardı ve bu nedenle ABD, 3 Aralık 1941'de çıkarılan yeni bir yasa ile Türkiye'ye doğrudan yardım sağlamaya başladı (Ülman, 1961: 90). İkinci Dünya Savaşı sırasında 7 Mayıs 1946'da yapılan anlaşmada ABD Türkiye'ye toplam 95 milyon dolar savaş malzemesi yardımında bulundu (Armaoğlu, 1999: 143-148). Öte yandan, 4.500.000 dolar ödeyerek borç verme ve leasing yasası uyarınca ABD'ye olan borçlarını ödedi ve malzemeyi mülkiyetine devretti (Aydın, 2003: 411).

ABD ve İngiltere, Türkiye'nin Almanya ile yakınlaşması ve savaşa müttefik olarak girme olasılığını ortadan kaldırmak istiyordu. Balkanlar'dan bir cephe açarak Akdeniz ve Ortadoğu'yu güvence altına almak isteyen İngiliz Başbakanı Churchill, Türkiye'nin savaşa katılmasını istedi. 1943'te Roosevelt'in katılımıyla Churchill ve İnönü Kahire'de bir toplantı düzenledi. İnönü'nün Türkiye'nin savaşa girmek için çok

fazla ekipmana ve donanıma ihtiyaç duyduğu ve Roosevelt'in Balkanlar yerine Fransa kıyılarına iniş yapma planları Türkiye'yi savaşın eşiğine getirdi. ABD Britanya'nın planını destekleseydi, Türkiye belki de savaş halindeydi. Roosevelt'in yaklaşımı Türkiye tarafından sempati ile karşılandı ve görüşmelerden sonra Almanya ile diplomatik ilişkiler kesildi (Ülman, 1961: 43-44).

İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası konferanslar sırasında, ABD'nin Türkiye'ye karşı uzak bir tutum sergilemesi için hangi barışın kurulacağını belirlemek için toplandı. 17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te Potsdam Konferansı, SSCB'nin Türkiye'den toprak iddiaları konusunda toplandı, sadece iki devletin çıkarları olduğu iddia edildi (Truman, 1968: 180). Türkiye ve Boğazlar bu müzakerelerde tartışıldı, ancak tam bir uzlaşmaya varılamadı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi boğazların tüm devletlere açık olması, müzakerelerde ABD tarafından desteklenirken, SSCB'nin boğazlarda bir üs kurma arzusu tartışmalara neden oldu. SSCB'nin bu tutumu ve özellikle Berlin'deki Potsdam toplantılarında devam eden anlaşmazlık, ABD'ye Boğazlar konusunda söz sahibi olma hakkı verdi (Ülman, 1961: 62).

Potsdam Konferansı'nda alınan karara uygun olarak, Birleşik Devletler 2 Kasım 1945'te Türk hükümetine bir nota vererek, boğazlar konulu bir konferansın 1946'da toplanması halinde gözlemci olarak katılabileceğini belirtti. Türk hükümeti, SSCB'nin artan baskısı ve talepleri karşısında Türkiye'yi yalnızlık korkusuna sürükledi (Gürün, 1983: 300).

26 Haziran 1945'te, San Francisco eyaleti ABD'de de Birleşmiş Milletler Anayasası imzalanıp yeni bir dünya düzeni ve barış sağlandığında, çok az ülke dünyanın kutuplaşmaya gidebileceğini düşündü. Savaş sırasında aynı cephede ve aynı düşmana karşı savaşan SSCB ve ABD'nin bu kutuplaşmaya öncülük edecek ülkeler olacağını tahmin etmek çok zordu. Ama hepsi çok yakında oldu. Savaştan sonra Kızıl Ordu'yu terhis etmeyen ve savaş sırasında Alman işgalinden kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinden çıkmak istemeyen SSCB, yakında yayılmacı politikalarını uygulamaya başladı. Bu arada, Avrupa'daki siyasi gelişmeleri ABD'den daha iyi izleyebilen İngiltere, doğabilecek bir Rus tehlikesi hissetti. Başbakan Churchill, 12 Mayıs 1945'te ABD Başkanı'na; "Demir Perde Rus cephesine indi" dedi. Truman ilk kez "Demir

Perde” kelimesini Soğuk Savaş olarak anılan dönemde sıkça kullanılmaya başlamadan önce kullandı ve ABD'yi endişeleri konusunda uyardı (Gürün, 1983: 210).

Türkiye ile iki dünya savaşı arasında iyi ilişkiler kuran SSCB, savaştan güçlü çıkma güveniyle 1945'ten beri Türkiye üzerinde bir baskı politikası oluşturmaya başladı. İlk olarak 1925 yılında iki ülke arasında imzalanan dostluk antlaşması süreyi uzatmamış, ardından Boğazlarda Rus askeri üslerinin kurulması ve Türkiye'nin doğusundan gelen toprak talebi takip edilmiştir. Savaş sırasında aktif bir tarafsızlık sergileyen ve SSCB ile anlaşmaya özen gösteren Türkiye, aniden bu devletin politik baskılarıyla karşı karşıya kaldı. Aynı dönemde SSCB'nin İran ve Türkiye üzerinde egemenlik kurma arzusu bölgede bir gerilim yarattı ve ABD'nin aktif rol alacağı yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu gelişmeler karşısında ABD yeni Ortadoğu politikaları planlamaya başladı ve Rusya'ya 6 Mart 1946'da birliklerini İran'dan geri çekilmesi hakkında bir nota verdi. Aynı gün ABD, ABD Donanması'nın en büyük zırhlı gemilerinden Missouri'yi İstanbul'a göndererek Akdeniz ve Ortadoğu politikasında yer alacağını açıkladı. Missouri ziyaretinin Washington Büyükelçimiz cenaze töreni Münir Ertegün'ü getirmeyi amaçladığı söylene de Türkiye'nin ABD tarafından açıkça desteklenmesinin başlangıcı olarak kabul edildi.

Soğuk Savaş mantığına göre, toplar, tüfekler ve füzeler savaş sonrası yeni düzende yüksek politikanın bir parçası haline geldi (Kirişçi, 1998:26). Soğuk Savaş sırasında, uluslararası ilişkilerdeki silah ve askeri gelişmelere ticaret, dış yardım, ekonomik kalkınma ve borçlanma gibi konulardan daha fazla önem verildi (Koni, 1999: 79). İki kutuplu sistemi bu anlayışla Türkiye, benzer fikirlerle hareket etmiş ve yeni sistemde tercihinin Batı yönünde kullanmış ve Batı adına ABD ile işbirliği yapmaya istekli olmuştur. Savaştan sonra, değişen dünya düzeni ve paralel gelişen Türk ve Amerikan dış politikası stratejileri, iki ülkeyi 1940'ların ikinci yarısından itibaren ikili anlaşmalar ve ittifaklar yoluyla birbirine yaklaşmaya itti. Avrupa'yı, Ortadoğu'yu ve ötesini, Akdeniz ve Kuzey Afrika'yı tehdit eden Sovyet gerçekliği, iki ülkenin yakınlaşmasının kaçınılmaz olarak katalizörü oldu.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak Sovyet tehditleri ve iç ekonomik ve siyasi gelişmeler ile karşı karşıya kaldıktan sonra bir yardımcı olarak, Türkiye'nin stratejik önemi sebebiyle, ABD'nin daha sıkı askeri desteğini almasına yol

açmıştır. Düşmanı olan bölgede anti-komünist bir devletin Ortadoğu'ya karşı kuzeyden gelen saldırılara karşı bir tampon bölge ve ihtiyacı olan zengin petrol kaynakları olarak görme sürecinde ana destek ve ekonomik kalkınma karşılayan Türkiye'nin Amerikan güvenlik gereksinimleri eklendi. Bu durumda da iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliği ciddi oranda ilerleme gösterdi (Soysal, 1977: 261-262).

Öte yandan ABD'nin tek taraflı menfaatleri doğrultusunda geliştirilen ilişkiler her zaman bu temel sürekliliğini kesintiye uğratmak, yüksek ve sürekliliğini sağlayan köklü, önemli sonuçlar ve düşüşler yaratacak bölgesel ve küresel değişimler ve diğer taraftan dönemsel açıdan kaynaklanan bazı değişiklikler ilişkilerin sekteye uğramasına engel olamadı.

2.2. Orta Doğu'nun Önemi

Orta Doğu ve Akdeniz, Batı dünyası ve ABD için uzun zamandır jeostratejik olarak önemli olmuştur. Ortadoğu bölgesi:

“Batıda Atlantik Okyanusu'ndan doğuda Orta Asya'ya uzanıyor, kuzeyde Kafkasya bölgesini sınırlandırıyor ve güneyde Kara Afrika'ya giriyor ve Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ni çevreleyerek Hint Okyanusu'na kadar ulaşıyordu. İç deniz olarak güney-doğu sahilin uzunluğu dikkate alınırsa, Akdeniz, Orta Doğu bölgesinin yarı iç denizi olarak kabul edilebilir. Bu şekilde Orta Doğu Bölgesi, Avrupa kıtalarında Afrika, Asya ve Türkiye üzerinden vasıtasıyla da Avrupa kıtaları üzerindedir.” (Gürkan, 1983: 1).

24 Şubat 1947'de Washington'daki İngiliz büyükelçisi Truman yönetimi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan ve Türkiye'ye yardım etmeye devam edemeyeceklerini resmen bildirmese de, birçok ülke savaşın enkazından çıkmaya başlamış ve bağımsızlıklarını elde etmek amacıyla ekonomik istikrarı yeniden sağlamak için mücadele ediyorlardı. Orta Doğu ise; bir bölge olarak, ciddi bir şekilde dini ve kültürel farklılıklarla dolu ve stratejik olarak konumlandırılmış, petrole sahip olmasına rağmen, son derece hassas bölgeleri savunmak için birleşmeye hazır olmayan bir konumdaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan güçlü bir şekilde çıkmayı başaran SSCB, varlığını Orta Doğu'da hissettirmeye, İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde doğrudan baskı kurmaya ve diğer yandan Basra Körfezi'ne ve Hint Okyanusu'na inmeye

çalışıyordu. Doğu Akdeniz'de İngiltere'nin Orta Doğu'nun savunulması konusundaki sorumluluklarından vazgeçip bu sorumluluğun bir kısmını ABD'ye devretmekten başka seçeneği yoktu (McGhee, 1992: 29-30).

Ancak ABD, Avrupa ile olan ilişkileri nedeniyle Orta Doğu'da şüphe ile görülüyordu. Ancak geline zaman Orta Doğu'nun ABD yardımına büyük ihtiyacı vardı. Japonya'yı yenen koalisyonun lideri olmaktan kaynaklanan güven ile Amerikalılar, Orta Doğu'nun yeni ülkelerini komünizmden kurtarmak için istekliydiler (McGhee, 1992: 29-30).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu hızla gelişen Orta Doğu politikasının kalbinde bazı önemli stratejik düşünceler yatıyordu. Strateji uzmanı Albay F. O. Miksche bu durumdan şöyle bahsetmekteydi: *“Cebelitarık ve Süveyş hem müttefikler hem de SSCB için en önemli noktalar. Batılı devletler bu iki noktaya hakim olursa, SSCB'nin bir dünya stratejisi geliştirmesini engelleyebilirler.”* (Sander, 1998: 6).

Amerikalı General Omar Bradley, Orta Doğu'nun Soğuk Savaş gerekçesiyle değerlendirilmesini istedi. Ona göre, *“Güçlü bölge elimizde kalırsa, daha iyi. Bu konuda büyük avantajlar görüyorum. Bu, faaliyetlerimizi çok derinden güçlendirecektir.”* (McGhee, 1992: 147).

Eisenhower, *“dünyada Orta Doğu'dan daha stratejik olarak önemli bir bölge yok”* dedi. Daha sonra, kuşkusuz emperyalizm için bu bölgenin önemini vurguladı.

ABD ekonomi politikasının ilkelerini belirleyen Rockefeller Kardeşler Fonu olarak bilinen kuruluş tarafından hazırlanan 1952 tarihli bir raporda şöyledir:

“Asya, Orta Doğu ve Afrika milliyetçiliği Sovyet bloğunun provokasyonlarıyla yıkıcı bir güç haline gelirse, Avrupa'nın petrol ve diğer ham madde kaynakları tehlikeye girebilir.” (Magdoff, 1974: 71). Burada SSCB'nin provokasyonu ile kastedilen yıkıcı güç, bu dönemde az gelişmiş bölgelerin yeri, doğal kaynakları ve nüfuslarının, Komünist bloğa etkili bir şekilde bağlanırsa, ABD'nin dünyadaki ikinci güç olacağı şekildedir. Bu nedenle, bölgedeki ülkelerle ilişkiler kurmak ve bölgenin güvence altına alınabilmesi için hayati kaynakların güvence altına alınması gerekmektedir.

Böylece Orta Doğu'nun petrol kaynaklarına büyük önem veren ABD, petrol sahibi ülkelerde ulaşım yollarının güvenliğini sağlamak için Orta Doğu'ya olan ilgisini artırmıştır. Bu nedenle, Akdeniz'in serbest geçiş yolu olarak korunması ABD'nin çıkarlarına hizmet edecektir (Akşin, 1959: 13).

24 Şubat 1947'den bu yana, ABD yalnız kalma politikasını değiştirdi ve Batı Avrupa ve Japonya'nın sanayileşmiş devletlerini ve Asya'nın az gelişmiş bölgeleri ile Orta Doğu ve Afrika'da makul bir uyum ve birlik çerçevesi içinde yardım sağlamaya karar vermiştir (Magdoff, 1974: 72).

ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki stratejik ve siyasi çıkarlarını genel olarak üç bölümde inceleyebiliriz.

1. 1947'den önce: bu dönem bölgedeki en düşük ve geçici Amerikan ilgi ve politikasıdır.

2. 1947-1957 dönemi: bu dönem, ABD Truman Doktrini ile bölgedeki en güçlü devlet olarak İngiltere'nin yerini almaya başladı ve bu bölgedeki Sovyetler Birliği'ni çevreleyen politikayı hızlandırdı.

3. 1957 sonrası dönem: Süveyş krizinden sonra ilan edilen Eisenhower Doktrini¹³ ve ABD, 1956-1958 Orta Doğu krizinden sonra bölgede bir güç haline geldi. Ancak, bu baskın durumun yakında SSCB ile paylaşılması gerekti ve bölgedeki büyük devlet çatışması, yeni “terör dengesinin” eşsiz koşullarına uygun olarak günümüze kadar devamlılığını sürdürdü (Sander, 1998: 5-6).

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Orta Doğu petrol sahalarını kullanma hakkının %10'undan daha azı ABD firmalarına, %72'si İngiltere'ye aitken, 1960'larda ABD'nin payı %59'a çıkarken, İngiltere'nin payı %30'a düştü (Magdoff, 1974: 57).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki süper güç olan ABD ve SSCB, mevcut güçlerini korumak, güçlenmek ve daha da güçlendirmek için bu kadar önemli bir alanı

¹³ Ortadoğu'nun SSCB'nin kontrolüne girmesini engellemek ve bölge halkını ABD'nin yanına çekmek için ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957'de Ortadoğu ülkelerine Eisenhower Doktrini adı altında yaptığı ekonomik ve askeri yardım.

kontrol etmek istedi. Bu kontrol, bunlardan herhangi birine Batı Avrupa'nın kontrolünü verecek ve sonuçta dünya egemenliği için çok önemli bir avantaj olacaktır. Tarihsel süreçte bu yönde gelişen olaylar göz önüne alındığında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeyi kontrol eden İngiltere, dengeleri dikkate almadan bazı yapay devletler yarattı ve emperyalist karakteri doğrultusunda çeşitli düzenlemeler yaptı. Buna ek olarak, uzun zamandır bölgeye gelen ve İkinci Dünya Savaşı'nda yoğunluk kazanan Yahudi göçü, bölgedeki dengeyi tamamen değiştirecek olayların temelini attı. 1948'de ilan edilen bağımsız İsrail devletini ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB gibi ülkeler bu devleti tanımakta tereddüt etmediler. ABD'nin sağladığı askeri ve ekonomik yardımlara rağmen, İsrail bölgedeki bu devletin en güvenilir müttefiki görevini üstlendi. Başka bir deyişle, İsrail'in güçlendirilmesi bölgede denge ve istikrarın korunmasına yardımcı oldu. Bu süreçte, bu istikrarı tehdit eden ve SSCB tarafından desteklenen bazı bölge ülkeleri İsrail tarafından etkisiz hale getirilecekti (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadele Ansiklopedisi, 1987: 1603).

Sonuç olarak, Akdeniz ve özellikle Doğu Akdeniz, Cebelitarık'tan Süveyş'e 2000 mil su yolu ile dünyanın stratejik merkezleridir. Bu bağlamda, ABD, teknolojik gelişmelerin sağladığı askeri imkanlarla, Orta Doğu bölgesine hakim olduğu takdirde Asya, Avrupa ve Afrika'nın çoğunu ekonomik ve politik olarak kontrol edebileceğinin bilinciyle İngiltere'den bayrağı devraldı.

2.3. Türkiye'nin Stratejik Önemi

Önde gelen stratejistlerinden Rutsel ve Goblenz'e göre, *“Türkiye Orta Doğu'nun yönetimi açısından ideal bir araçtır. Türkiye'nin bu bölgede yer alması nedeniyle, ABD stratejilerin geliştirilmesine aktif olarak katılabilir ve Yakın Doğu / Orta Doğu'da Amerikan sahnesiyle yakın çalışabilen tek devlettir.”* (Ataöv, 2005: 245-246).

1943'te Churchill, tüm Polonya'yı Stalin'e, Romanya'nın %90'ını, Bulgaristan'ın %75'ini, Yugoslavya ve Macaristan'ın %50'sini SSCB'nin etki bölgesi olarak sundu. Ancak Churchill, Türkiye ve Yunanistan üzerinde pazarlık yapmaya istekli değildi. Çünkü İngiltere tüm Akdeniz'i kendi alanı olarak böldü. Böylece, 1939'dan sonra, Churchill'in Akdeniz hâkimiyetini elinde tutan Türkiye, ABD'deki

kendi etki alanını görmezden gelerek, Türkiye'nin askeri, politik ve ekonomik açıdan İngiliz etki alanı olduğu kabul etti (Avcıoğlu, 1974: 1555-1597).

Türkiye'nin de dünya hakimiyeti düşüncesiyle uzun zamandır tüm güçleri kontrol etmeye çalışmaktadır, bu çerçevede arzularını ve politikalarını yönlendirmeye dahil olmuştur. Dünya ticaret ve su yolları açısından tarih boyunca merkezi ve çok stratejik bir bölge Orta Doğu, Anadolu Yarımadası, Boğazlar ve Kafkasya bölgesi, 19. Yüzyıl Arap Yarımadası, Avrupa ile Türkiye Asya ayrıcalıklı bir önem kazanmış ve bu bölgelerin arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Türkiye, 20. yüzyılın ikinci yarısında bu pozisyonla, Soğuk Savaş sırasında SSCB'yi çevreleyen Amerikan siyasetinde de önemli bir rol oynamıştır (Bostanoğlu, 1999: 15).

McGhee, Türkiye'nin önemini vurgulayarak *“İşgalci Sovyet birliklerinin Orta Doğu ve Basra Körfezi'ne inebilmesinin tek yolu Türkiye'nin, İran'ın ve Irak'ın kuzeyindeki dağ geçitlerinden geçiyor”* (Değer, 1993: 95) demiştir. Türkiye'ye yapılan yardımların temelinde de bu düşünce yer almaktadır.

Kuşkusuz, bu jeopolitik konum Türkiye'nin Truman Doktrini'ne girişinde birincil faktördür. Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan ve SSCB'ye (Türkiye, İran, Afganistan) bitişik “Kuzey Kuşağı” ülkelerinden biri olan dar deniz yolları üzerindeki stratejik konumu nedeniyle Türkiye önemlidir. Öncelikle, Boğazlar, Sovyet ticaretine hacim olarak artan Karadeniz üzerinden egemen oldu. Ayrıca, Sovyet denizaltıları ve savaş gemileri Akdeniz'e ulaşmak için İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'ndan geçmek zorunda kaldı (Baldwin W, 1978: 158; Barry, 1994: 38-39). Bu durumda, Boğazlara hükmeden Türkiye, ABD'nin SSCB'yi dünya ticaretinden ve siyasetinden soyutlama politikasında çok sayıda fırsat sağlayabilirdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan dış politikasının yalnızlıktan küresel bir politikaya dönüştüğünü belirten Armaoğlu, Türkiye'nin bu yeni yönündeki konumunu şöyle ifade etti:

“Amerikan dış politikasının ekonomik faktörü 1945'ten itibaren politik bir faktöre dönüştü. Uluslararası komünizmin Avrupa ve Asya'ya hakim olma arzusu sadece ABD'nin küresel ekonomik çıkarlarını değil, aynı zamanda doğrudan politik varlığını da tehdit ettiğinde, ABD güvenlik üzerine odaklandı dış politikasını siyasal faktörlerin egemen olduğu bir yapıya dönüştüren bu Amerikan dış politikasının

yapısal dönüşümü ve değişmesi, Türkiye'nin güvenlik faktörüne denk gelen bir durum yaratmış ve çıkarlar ortaklığı oluşturmuştur. ABD dış politikasında siyasal faktörün egemenliği, jeopolitik ve jeostratejik siyasal faktör egemenliğinin iki temel unsuru haline gelmiştir. Bu iki temel unsur, o zamanlar Türkiye coğrafyasında çok fazla bulunuyordu. ABD'yi Truman Doktrini ile Türkiye'nin güvenliğini korumaya yönlendiren bir davadır” (Armaoğlu, 1999: 424-425).

Ünlü Amerikalı gazeteci Walter Lipman'ın New York Herald Tribune'deki bir makalesinde Türkiye'nin stratejik önemine dikkat çekti ve şunları söyledi:

“Türkiye, Orta Doğu'da kilit bir ülkedir. SSCB tarafından öyle büyük bir baskıya maruz kalıyor ki, büyük bir orduyu harekete geçirmek zorunludur. Türkiye artık bu orduyu besleyemez. Boğazların ve Sovyetlerin talepleri sürece doğu sınırı yerleşmiş durumda, Türkiye büyük bir güç uygulamakla yükümlüdür, karar vermemiz gereken şey, bu durumu düzeltmek için en iyi yolun ekonomik yardım sağlamak olup olmadığıdır. Ekonomik yardımla birlikte askeri teminat sunacak olsaydık, sorunun temelini çözerdik ki bu bizim için de işe yarayan bir durumdur. Türkiye'yle bir ittifak, Orta Doğu'da eşsiz bir stratejik dayanak gücümüzü öne çıkarmak açısından olanak sağlayacaktır” (Cumhuriyet, 1947: 7).

Mayıs 1953'e kadar ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapan George McGhee'ye göre, “Türkiye'nin batı komşularıyla olduğu gibi diğer Orta Doğu ülkeleriyle de özel ilişkileri ve bağları vardır. Düşman bir Türkiye veya tarafsız bir Türkiye, savunma durumumuzu gerçek zorluklara itecek ve stratejimizin güvenilirliğini zayıflatacaktır” (McGhee, 1992: 9). Bu sözler, Türkiye'nin ABD'nin çıkarları için ne kadar önemli olduğunu açıklamak için yeterlidir.

Böylece, bu dönemde Türkiye, dışarıdan Sovyet genişlemeciliğine doğal bir engel olarak durdu. Bu nedenle, Doğu Akdeniz'in egemen olduğu Sovyet engellerinin üstesinden gelmek için Türkiye'nin ilk sırada yer alması gerekiyordu. Türkiye'nin yanı sıra, konumu her bakımdan en güçlü ülke oldu. Böyle bir ülkenin Sovyet tarafına geçişi, her şeyden önce, kaynakları ve rakip gücün kontrolü ve hizmeti altındaki Jeopolitiği ifade ediyordu. Vietnam Savaşı sırasında, Amerikan ordusunun Türkiye'de

Başkanlık hakkında verdiği bir raporda, bu gerçeğin farkında olan uzmanlar, çok ünlü Domino teorisine benzer bir hikaye öngörüyorlar:

"Türkiye Sovyet baskısına karşı durabilirse, o zaman Batı'dan yardıma ihtiyaç duyan direnişi sağlayabilir, tüm Orta Doğu ülkelerinin de komünizme karşı direnme kararlılıklarını daha da güçlendirecektir. Hayır, Eğer Sovyetler Birliği, Türkiye barışı emen dönemi yutabilseydi, Orta Doğu savunma yeteneğimizi tamamen kaybederdi" (McGhee, 1992: 56-57).

3.TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI

3.1. Truman Doktrini ve İlan Ediliş Nedenleri

Savaşın sona ermesiyle birlikte, iki müttefik ülke olan ABD ve SSCB arasındaki anlaşmazlıklar yüzeye çıkmaya başladı. Öte yandan dünyanın farklı yerlerindeki ülkeler arasında da çıkar çatışmaları yaşanmaktaydı. ABD, İngiltere yerine dünyanın yeni süper gücü rolünü üstlenirken; Sovyetler, Doğu Avrupa ülkelerinin rejimlerini tam olarak kontrol etmeye ve karşı kutbu oluşturmaya başladı. Türkiye'nin 17 Aralık 1925 ve 7 Kasım 1945 tarihlerinde Paris'te Sovyetler ile imzaladığı, Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı sona erdirerek yenilenme koşullarını ortaya sundu. Türk boğazlarındaki üslerde, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ve Montrö Sözleşmesi'nin revizyonu ile belirlenen Türk-Sovyet sınırında bir değişiklik yapılmasını istedi (Brown, 2000: 183). Türkiye, SSCB'nin bu tavrına karşı İngiltere'den yardım istedi ve İngiltere bu sorunların üstesinden gelemese ABD'nin duruma bir el atması gerektiğini açıkladı (Ülman, 1961: 58). SSCB, İran ve Türkiye'nin yanı sıra Yunanistan'ın üzerine uyguladıkları baskıda, Yunanistan, İngiltere'nin ekonomik durumuna karşı ABD'den yardım istedi. Bu ortamda Truman Doktrini ortaya çıkmış ve ABD'nin dış politikasını tamamen etkilemiştir.

3.1.1. Truman Doktrini

ABD, 1947'den 1952'ye kadar olan dönemde üç konuyu hedef aldı. Bunlar;

1. Avrupa'nın askeri, ekonomik ve sosyal istikrarını sağlamak,
2. Avrupa'yı, ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına almak,
3. ABD'nin önderliğinde Avrupa'nın savunma gücünü organize etmektir (Sander, 1979: 12).

Truman Doktrini, ABD'nin bu politikasında önemli bir yere sahiptir. Savaşın sonra, Avrupa'nın aksine, Sovyetlerin ordularını güçlendiren genişleme politikasının devam etmesi hem Avrupa'yı hem de ABD'yi endişelendirdi. ABD, savaş sonrası erken dönemde, genellikle doğrudan Ortadoğu, özellikle Türkiye ile ilgilenmese de İngiltere'nin bu bölgelerdeki etkisi görülebilmektedir (Uslu, 2000: 91). Bununla birlikte,

gelişen olaylar, raporlar ve değişen dış politika yaklaşımı kaçınılmaz olarak ABD'nin bölgeye olan ilgisinin artmasına neden olmuştur (Sander, 1979:76). İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Lord Inverchapel'in ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunduğu 24 Şubat 1947 tarihli raporu büyük bir etki yarattı. Yunanistan ve Türkiye ile ilgili raporda, Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetlere karşı korunması için gerekli olduğu durumlarda, İngiltere hükümetinin gerekli yardımın artık finanse edilemeyeceği 1 Mart 1947'de ABD'nin gerekli sorumluluğu olarak ilan edildi (McGhee, 1992:52). Bu öneri ABD'nin dış politikasındaki en önemli hareketlerden birini yapma ve savaştan sonra yeni oluşumlar gösterme fırsatı verdi. ABD, Ortadoğu ve Akdeniz'de Sovyet genişlemeciliğine karşı büyük görevler üstlendi. Çünkü, Yunanistan ve uzun vadede Türkiye'yi kaybetmek ABD açısından olumlu bir durum değildi. ABD Hükümeti durum değerlendirmesini yaptı ve ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Edwin Wilson'dan Türkiye'nin ihtiyaçları hakkında bir rapor sunmasını istedi. Wilson tarafından hazırlanan bu rapora göre, SSCB Türkiye'yi rahat bırakma niyetinde değildi (McGhee, 1992:55). Nitekim SSCB, Türkiye ekonomisini çabaları sonucunda yıpratmayı başarmıştır (Ülman, 1961:89). Bu şartlar, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye acilen yardım etmesini zorunlu kılmıştır.

Yunanistan'daki iç savaşın süresi, Sovyet propagandası tarafından desteklenen komünistleri şiddetlendirdi, SSCB'nin Türkiye'ye yönelik yukarıda belirtilen talebi ülkeyi acil önlemler almaya sevk etti ve Truman doktrininin ortaya çıkma sürecini hızlandırdı (Şamiloğlu, 1991:242). Gelişen durum karşısında Cumhurbaşkanı Truman, 12 Mart 1947 tarihli Yunanistan ve Türkiye Kongresi'nde yaptığı konuşmada acil askeri yardım talebinde bulundu. Kongre tarafından kabul edilen fikir, “Truman Doktrini” olarak tarihe geçti ve yapılacak yardım için çalışmalar başlatılmıştır (Bağcı, 2001:4).

ABD Başkanı H. Truman, kongrenin 12 Mart 1947'de ortaya koyduğu ünlü doktrininde Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak olan yardımdan bahsetti ve bu Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Truman, konuşmasına ABD'nin dış politikası ve ulusal güvenliğinin tehlikede olduğunu söyleyerek başladı. Türkiye'nin bağımsızlığının ne kadar önemli olduğunu vurgulayan Başkan, Yunanistan'ın da

ekonomik açıdan sağlam bir devlet olarak dünya ülkelerinin içerisinde önemli bir noktada olduğunu söyledi.

Cumhurbaşkanı konuşmasında, genel olarak seçimlerin özgürce yapılamayacağını belirterek, dünyanın demokratik ve totaliter rejimlerden birini seçmesi gerektiğini ima etti. Bu sözlerle yapılacak olan yardımın Sovyet askeri genişlemesine karşı bir önlem olduğuna dair bir mesaj verdi. Ayrıca, bu tür bir ifade Soğuk Savaş'ın resmi duyurusu olarak da algılanabilecekti. Ataöv'e göre, bu algının sebebinin, 1947'de Moskova Konferansı'nın başlamasından iki gün sonra Truman doktrininin bir bomba gibi patladığını ve bu olaydan sonra konferansın olumlu bir sonucunun olmadığını gösterdi (Ataöv, 2006:125).

ABD'nin dış politikasının da Truman Doktrini'nin bir dönüm noktası olarak ortaya çıkması, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım etme süreci olduğu ileri sürülmüştür. Bu, yeni koşullara uygun olarak uzun bir geçmişi olan Amerikan emperyalizminin bir tanımıdır. İngilizlerin artık Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de emperyalizmin bir numaralı hamisi olamayacağı gerçeği, bu rolü atom tekeli elinde tutan ve savaştan en zengin ülke olarak ortaya çıkan ABD'ye bırakmanın sonucudur (Ataöv, 2006:97). Bu öneri, ABD'nin savaştan sonra Truman Doktrini ile en önemli hareketlerinden birini yapma fırsatı verdi. Bununla birlikte ABD, Ortadoğu ve Akdeniz'de Sovyet genişlemeciliğine karşı büyük görevler üstlendi. Bu sorumluluk hem ABD tarafından hem de bölgedeki Sovyet tehdidi altındaki devletlerin arzusuyla yaratıldı.

Öte yandan, Truman doktrininin belirttiği gibi, ABD'nin değişen dış politika stratejisinin bir işareti olarak, Oral Sander tarafından belirtildiği gibi, *“Versailles düzenini sürdürmek isteyen ABD ile bu düzene bağlılığı olmayan ve hatta bunu kendisine karşı yapılmış olarak yorumlayan Sovyetler Birliği arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan çatışmaların ilk göstergesi”* (Sander, 2005:257-258) olması sebebi ile büyük önem taşımaktadır. Doktrin, ABD için Sovyetleri çevreleyen politikayı ve Soğuk Savaş'ın başlangıcını temsil ediyordu. Türkiye için doktrin olmasına rağmen ABD'nin batı ile ittifakının başlaması niteliğindi. Çünkü Türkiye'nin artan güvenlik sorunlarının ortadan kaldırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için büyük beklentiler vaat eden Truman Doktrini, sadece Türk yöneticiler için finansal anlam taşımadı.

ABD'nin dış politikasında bir dönüm noktası olarak ortaya çıkan Truman Doktrini'nin temel nedeni, Türkiye'nin sandığı gibi (Sander, 2005:11), sadece Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı savunması değildi. Türkiye, Batı Avrupa'nın geleceğine ve ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarına hizmet edecek olan bir ülke olduğu için bu doktrinden payını almıştı.

3.1.2. Truman Doktrini'nin İlan Ediliş Nedenleri

Türkiye, başlangıçta Sovyet taleplerine tamamen tek başına direnmek zorunda kaldı. 1947 başlarında, ABD ile SSCB arasında, İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulan iş birliği anlayışı yavaş yavaş ortadan kalktıkça, ABD Sovyet taleplerine karşı caydırıcı ve etkili önlemler almaya başladı. Komünizmin Amerikan kamuoyunu etkilemeye başlaması ve dünyanın diğer ülkelerine yayılma korkusu, halkın ve Amerikalı yöneticilerin SSCB'ye yönelik görüşlerini büyük ölçüde değiştirdi. Bu değişikliğin en önemli göstergesi ABD Başkanı Harry Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı konuşmadır.

Kongreyi ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım edebileceğine ikna etmek zorunda kalan Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongrede bu konuda bir konuşma yaptı. Truman, daha sonra “Truman Doktrini” olarak anılacak olan tarihi konuşmasında açıkça vurgulamıştır. ABD hükümeti Yunanistan Hükümeti'nden acil bir mali ve ekonomik yardım çağrısı aldı. ABD'nin Yunanistan'daki ekonomik misyonu ve ABD Büyükelçisi, Yunanistan'ın özgür bir ülke olarak kalması için yardımın gerekli olduğunu, Yunanistan'ın varlığının tehdit altında olduğunu bildirdi. Komünistler tarafından yönetilen birkaç bin silahlı adam karşısında, Yunanistan Hükümeti'nin mevcut durumla başa çıkamadığını, Yunanistan'ın kendine yeterli ve kendine saygılı bir demokrasi haline gelmesi için yardım sağlanması gerektiğini söyledi. Yunanistan hakkındaki açıklamalarını bitirdikten sonra Truman, Türkiye'nin ABD ve batı dünyası için öneminin altını çizdi ve Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye'nin de ABD'nin dikkatini hak ettiğini söyledi. Truman'a göre, Türkiye'nin bağımsız ve ekonomik olarak istikrarlı bir devlet olarak geleceği, dünyanın özgürlük seven halkları için Yunanistan'ın geleceğinden daha az önemli değildi. Truman, Türkiye'nin koşullarının Yunanistan'ın koşullarından farklı olduğunu ve savaş sırasında ABD ve İngiltere'nin Türkiye'ye tedarik sağladığını ve Türkiye'nin hala

desteğimize ihtiyacı olduğunu belirtti. Savaştan bu yana, Türkiye, ulusal bütünlüğünü sağlamak için gerekli olan modernizasyonu gerçekleştirmek için ABD ve İngiltere'den ek yardım istemiştir. Bu bütünlük, Ortadoğu'daki düzeni sağlamak için gereklidir. İngiltere Hükümeti, içinde bulunduğu zor durum nedeniyle Türkiye'ye daha fazla mali ve ekonomik yardım sağlayamayacağını bildirmiştir. Yunanistan gibi Türkiye de ihtiyaç duyduğu yardımı almalı ve ABD bunu sağlamalıdır. Kongreyi bu yardımı sağlayabilecek tek ülke olduğumuzu söyleyerek ikna etmeye çalıştı (Oran, 2002:528-529).

Hiç şüphe yok ki, ABD Yunanistan ve Türkiye'yi desteklemeye karar verdi. 12 Mart 1947'de kendi adına tarihlenen Başkan Truman'ın kongre konuşmasında üç talepte bulundu. Bunlar:

1. Yunanistan ve Türkiye, 30 Haziran 1948'de sona erecek bir dönem için toplam 400 milyon dolar yardımda bulunmalı. Yunanistan'a verilecek bu tutarın payı 350.000.000 doları geçmemeli,

2. Yunanistan ve Türkiye, faaliyetlerini kurmak istiyorlarsa, mali ve aynı yardımların kullanımını izlemeli ve bu ülkelerdeki personelin eğitiminde konuşlandırılacak Amerikan sivil ve askeri personelinin gönderilmesine izin vermeli,

3. ABD tarafından seçilen Türk ve Yunan personelinin eğitmek için gerekli izni vermelidir (Satterthwaite, 1972:74-84).

Truman bu isteklerini dile getirdikten sonra, ABD, İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmak için 341 milyar dolar harcamıştır. Bunun özgürlük ve barış dünyası için bir yatırım olduğunu söyleyerek, Yunanistan ve Türkiye'nin binde biri istenen miktar için biraz geç olduğunu vurguladı. Sonra konuşmasını şu sözlerle bitirdi:

“...Dünya'nın özgür halkları onların özgürlüklerini sağlamalarını desteklememizi bekliyorlar. Eğer liderlik görevimizi yerine getirmekte tereddüt edersek, dünya barışını ve kendi ulusumuzun refahını tehlikeye atarız. Olayın gelişimi bize büyük sorumluluklar yüklemiştir. Kongre'nin bu sorumluluğun gereğini hakkıyla yerine getireceğine eminim” (Armaoğlu, 1999:152-157) diyerek sözlerini tamamlamıştır.

Truman Doktrini esas olarak Yunanistan ve Türkiye tarafından askeri yardım öngörmektedir. Çünkü bu iki ülkenin Sovyetlerin doğrudan baskısı ve tehdidi altında olduğu iddiası yaygın bir şekilde gündemde yer almıştı. Akşam Gazetesinde Necmettin Sadak, ABD'nin doğrudan yardım konusunda komünist Rusya tehlikesini ortaya koyduğunu vurgulamıştı (Sadak, 1947:159-160).

Cumhurbaşkanı Truman'ın Yunanistan ve Türkiye ile olan ilişkisine yardımcı olmak için yaptığı bu tarihi konuşma ABD Kongresi'nin gündemine geldi, dünyada oluşacak iki kutuplu sistem ile aynı anda ilk adımlar atıldı. Türkiye'nin de dünya ikiye bölündüğünde yerinin batı bloğunda olduğunu söyledi (Sarıay, 1988:66).

Savaşın sonra ABD dünyanın en büyük askeri gücü olarak ortaya çıktı, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımına maruz kaldı (Kennedy, 1991:424). ABD'nin atomik tekeli ve hava üstünlüğünün aksine, SSCB'nin stratejik avantajları, büyük bir ordusu ve bu orduyu uzun süre tutma yeteneği vardı. Stratejik avantajları, etkilemek istediği bölgelere (Batı Avrupa, Ortadoğu ve Uzak Doğu) ulaşmak için ABD gibi binlerce kilometre seyahat etmek zorunda değildi. Büyük bir askeri güce sahipti ve bu gücü harekete geçirerek Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerini de harekete geçirdi (Bağcı, 1990:8).

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB ile uzlaşma politikası izlemesine rağmen, 1946'nın başlarındaki ardışık olaylar, Amerikan yönetimi altındaki Sovyetlere karşı daha sert bir politika isteyenler için uygun bir ortam hazırladı. Yunanistan'da artan komünist tehdit ve bu bağlamda devam eden iç savaş, Yunanistan'ın Sovyetlerin İran'dan çekilmesi konusundaki ısrarcı olma konusunda şüpheleri vardı. Bu eşzamanlı olaylar Washington'un şüphelerini daha da artırdı. Daha önce Doğu Avrupa'da uygulanan ABD yönetiminin Sovyet politikası, Yunanistan, İran ve Türkiye ile ilgili faaliyetlerle benzerlikler gösterme açısından artış gösterdi. Buna ek olarak, Türkiye ve İran'dan yön alan Sovyetlere karşı sert duruşun ABD hükümetlerinden talep ettiği raporlar da bu süreçte etkisini gösterdi. İngilizlerin bu çağrılara katılımı, Amerikan yönetiminin artık bölgesel gelişmelere kayıtsız kalamayacağı fikrini ortaya koydu (Sever, 1997:39-40).

Mart 1946'da İngiltere Başbakanı Churchill, Fulton, Missouri'de “Demir Perde” olarak tarihe geçecek bir konuşma yaptı. Konuşmasında, Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar “her kıtada bir demir perdenin varlığı” hakkında konuştu ve Orta ve Doğu Avrupa'nın geleneksel devletlerinin bu çizginin ötesinde olduğunu söyledi (Yalçın, 2002:463-464). Bu terim, şüphesiz SSCB'nin komünist genişlemesinin bir ifadesi olarak kullanılmıştır. ABD'nin dış politikasında hamle yapmak için bir döneme denk gelen bu konuşma, ABD politikası üzerinde de önemli bir etkiye sahipti.

24 Şubat 1947'de, İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Lord Inverchapel, Truman yönetiminin İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yardımına artık devam edemediği, her iki ülke için de bir mutabakata varıldığını bildirdi. Bu memorandumda, Türkiye'nin Batı'nın ekonomik ve askeri yardımlarının savunulmasındaki önemi açısından Türkiye ile devam etmeli, ancak yardımların İngiltere tarafından artık yapılamayacağını ve Yunanistan'daki askerleri bile geri çekilmek zorunda kalacağını, bu nedenle ABD'nin sorumluluğunun üstlenilmesi gerektiği bildirdi (Armaoğlu, 1999:442). Bu deklarasyon, daha sonra "Truman Doktrini" olarak adlandırılacak olan ABD'nin dış yardım yasasında ifadesini bulacaktır.

Bu şartlar altında Başkan Truman, Amerikan dış politikasından olan “caydırıcılık politikası”na yeni bir unsur getirdi. Bu politikanın özü, Sovyet askeri tehdidi veya komünist tarzı iç savaşlar altındaki tüm devletlere askeri ve ekonomik yardım sağlamaktı (Sander, 1998:258).

Haluk Gerger'e göre, Truman doktrininin ilanı esasen politik, sosyal ve ideolojik bir problemdi. Çünkü, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünyanın en önemli kapitalist güçlerinden biri olan Almanya ve Japonya'nın yenilgisi ve daha da önemlisi kapitalist dünyanın yenilgisi sonucunda söz konusu sistemin savunuculuğu ABD tarafından üstlenilmişti (Gerger, 1998:29).

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin otoritesinin ABD'ye devredilmesi, ABD ve Batı Avrupa'yı politik, ekonomik ve askeri olarak işbirliği yapmaya yönlendirdi. Bu işbirliği, ABD dünya çapında siyasi, ekonomik ve askeri bir avantaj sağladı ve bunun sonucunda ABD bu bölgeleri ekonomik sistemi için açık

alanlar olarak görmeye başladı. Böylece ABD, ekonomisinin mevcut fazlalığını etkin bir şekilde kullanabileceği ve geliştirebileceği minimum alanı belirlemiş oldu. Bu alan batı yarımküreye, eski İngiliz İmparatorluğu topraklarına ve Uzak Doğu'ya kadar uzanıyordu. Şu anda önündeki tek güç, Sovyet gücü olan ABD'nin maksimum alanını belirleyerek, dünya egemenliğinin kapısı ekonomik sistemine açılacaktır. Böylece, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kazanımlarından memnun olmayan ABD, Truman doktrinini, daha fazla talep ederek dünyayı kontrol altına alabilecek olası engelleri ortadan kaldırmak için uydu devletlere ihtiyaç duyduğunu ilan etmiştir.

3.1.2.1. Yunanistan'ın Acil Yardım İhtiyacı

Yunanistan ve Türkiye gibi Truman doktrinine tabi olan ülkeler, 1947'de siyasi, ekonomik, güvenlik ve benzeri sosyal sorunlarla karşı karşıya kaldılar. İki ülkeden biri olan Yunanistan'ın bu durumu pratikte Türkiye'den çok daha acildi. Türkiye'de, Sovyetler Birliği'nden gelen yoğun baskının bir sonucu olarak, aynı yıl Yunanistan'dan (iç savaş koşullarında) daha fazla ABD desteğine ihtiyaç duyduğunu bildirdi (Gevgilili, 1987:57-58).

İkinci Dünya Savaşı sırasında, komünist yanlısı ELAS (Ulusal Kurtuluş Ordusu) ve Cumhuriyetçi EDES (özgür demokratik Yunan Ordusu) 1940'da Yunanistan'da kuruldu ve 1940'da İtalya ve 1941'de Almanya'daki siyasi partiler tarafından mücadelesi desteklendi. Alman birlikleri, 9 Ekim 1944'te Stalin ve Churchill arasında 18 Ekim 1944'te ulusal ordularla birlikte savaşı sona erdirmek için imzalanan anlaşmalar ile İngiltere'nin etkisi altına alınan Britanya'da yenildi. Ancak bu durum, barışı kalıcı hale getirmek yerine ülkenin kuzeyinde 4 Aralık 1944'te başlayan iç savaşa yol açtı. İngiltere'nin önerisi ile Yunanistan Başbakanı ELAS'tan silahlarını teslim etmesini istedi ve bu ültimatoma yerine getirmeyen ELAS, İngiltere tarafından desteklenen EDES'e karşı mücadelesini sürdürdü (Sander, 1989:203-206).

21 Ocak 1946'da SSCB, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde Yunanistan'daki gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı açıkladı. İngiltere'nin Yunanistan'da asker bulundurmasının BM Antlaşması'nın 35.maddesine aykırı bir durum yarattığını iddia eden Sovyet delegesinin bu durumun sona ermesine ilişkin

talebi, bir aylık müzakere sürecinin sonunda 20 Eylül 1946'da reddedildi (Armaoğlu, 1949:433).

3 Aralık 1946'da Yunanistan BM Güvenlik Konseyi'ne başvurdu ve ülkedeki çete savaşının Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk tarafından desteklendiğini belirtti. Konu 10 ve 19 Aralık 1946 arasında tartışıldıktan sonra, durumu incelemek için Güvenlik Konseyi üye devletlerinin temsilcilerinden oluşan bir kurulun Yunanistan'a gönderilmesine karar verildi. 29 Ocak 1947'de Yunanistan'a gelen komisyon uzun vadeli ve kapsamlı soruşturmalar yaparken, raporlama sırasında Polonya ve Sovyet delegeleri ile ABD ve İngiliz delegeleri arasında anlaşmazlıklar ve gerginlikler ortaya çıktı (Armaoğlu, 1949:433-434).

Harry Truman, 3 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı konuşmada, Yunanistan'daki durum ve savaştan sonra Avrupa'da yükselen komünizmin tehlike oluşturmaya devam ettiğini belirtti. Polonya, Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'da komünist yöneticilerin iktidarda olduğunu ve Komünist azınlıkların Macaristan, Avusturya, İtalya ve Fransa'da güç kazanmaya devam ettiğini belirten Cumhurbaşkanı, Yunanistan'ın da bu tehdit altında olduğunu belirtti.¹⁴

3.1.2.2. Batı Avrupa'nın Savunulmasının Gerekliliği

Truman Doktrini'nin nedenlerinden birinin Batı Avrupa'nın rakip bir güce karşı savunması olduğunu söylemiştik. Bunun yolunun büyük ölçüde Yunanistan, Türkiye ve bir dereceye kadar İran ve son noktada Ortadoğu ve Doğu Akdeniz üzerinden olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi, gücün doğu Akdeniz'in kontrolü altında olduğu Ortadoğu, dolayısıyla üç kıta ve ekonomik kaynakları birbirine bağlayan kara ve deniz yollarının kıtalarından oluşan coğrafi konumundan faydalanarak güç dengesinin kendi lehine değişeceğini denetlemektir. Görülebileceği gibi, bu bölge coğrafi merkez durumunda üç kıtanın hakimiyeti altındaydı. Böylece, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, SSCB ile birlikte Batı güvenliğinin odağının geleneksel Avrupa dengesinden Ortadoğu'ya kaydığı anlaşılmıştır (Alfort, 1982:36).

¹⁴ United States Department of State / Foreign relations of the United States, 1946. The Near East and Africa Volume VII (1946), ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Edwin Wilson'ın, ABD Dışişleri Bakanı Brynes'a 10 Ocak 1946'da yazdığı mektup, s. 807-808.

Başka bir deyişle, eğer Avrupa güvence altına alınacaksa, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'den başlamak stratejik bir gerekliliktir. Yunanistan'ın, yani Sovyet tarafının kaybı, ülkenin Ege'deki önemli limanlarının batıya kapanmasına ve Sovyetlerin hizmetine açılmasına neden olacaktır. İlk olarak, Avrupa'nın en büyük Komünist Partisi'nin faaliyet gösterdiği İtalya bundan etkilenecek ve ülke doğudan iki komünist devlet olan Yugoslavya ve Yunanistan tarafından kuşatılacaktı. Avrupa'nın ikinci büyük Komünist Partisi'nin faaliyet gösterdiği Fransa'nın tüm bu gelişmelerden etkileneceği de düşünülemezdi. Öte yandan, Yunanistan'daki bu tür gelişmeler Türkiye'yi de etkileyecek, bu durumda Türkiye Doğu ve Batı'dan Sovyet rejimleri ile çevrelenecekti. Aksine, Türk hükümeti Sovyetlerin taleplerini kabul etseydi, Yunanistan daha da tehlikeye atılacaktı (McGhee, 1992:54).

Sonunda, Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyet rejimini bir şekilde benimsemek zorunda olması açıkça Avrupa'nın güvenliği ile ilgili idi. Başka bir deyişle, Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa güvenliği için ilk adımlar olduğu anlaşıldı. Amerikan müdahalesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir, çünkü Avrupa'nın o günkü koşullar altında ABD'nin katkısı olmadan kendi güvenliğini güvence altına alması imkansız ya da çok zordu.

ABD için, kendisinden sonra dünyada en büyük ekonomik, politik ve ideolojik güç birikimini temsil eden Batı Avrupa'yı korumanın hayati önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Batı Avrupa'nın insani, ekonomik, stratejik ve diğer kaynaklarından yararlanılan veya kontrol eden bir Sovyetler Birliği de nihai dünya hakimiyetini ele geçirebilirdi. Kısacası, Batı Avrupa'yı korumak ABD'nin refahı için bir yatırımdı. Kolektif askeri gücü ve özellikle toplam askeri potansiyeli, Batı Avrupa'yı müttefik olarak dünya liderliği için bir garanti haline getirmişti. Batı Avrupa ülkeleri ABD'ye düşman olsaydı ya da SSCB ile dost olsaydı, Birleşik Devletler yarımküresini Atlantik Okyanusu'nun arkasında savunma politikasına itilecekti (Baldwin, 1978:124).

3.2. Truman Doktrininin ABD-SSCB ve Türkiye'deki Yankıları

3.2.1. Doktrinin ABD ve SSCB'deki Yankıları

ABD için Türkiye'ye yardım faturaları müzakere edildiği sırada, 12 ülkeden 1.100 Ermeni ve delege ile büyük ölçekli bir Ermeni Kongresi düzenlendi. Ermeni

Ulusal Komitesi Başkanı Şahinyan Kongre'nin açılışında heyecanlı bir konuşma yaptı. Bu konuşmada Şahinyan, Türkiye Cumhuriyeti devletini Amerikalıların gözünde itibarsızlaştırmaya çalıştı. Ermeni Kongresi'nde Türkiye'ye yardımlara karşı açıklama yapan Senatör Charles Tobey, konuşmasında ABD'nin Ermeni meselesiyle, Ermenilerin dostu olduğunu söyleyerek başa çıkmak zorunda olduğunu belirtti (Amerika'daki Ermeni Kongresi, Cumhuriyet, 3 Mayıs 1947, s.1-3).

ABD Senatosu üyesi Cumhuriyetçi John Cooper, cumhurbaşkanının yardım talebini desteklediğini söyledi:

“Kanaatime göre bu, Rusya ile olan münasebetleri takviye edecek ve Birleşmiş Milletler Teşkilatını kuvvetlendirecektir.” (Cumhuriyet, 21 Nisan 1947, s. 1-3)

Ayrıca, ABD'nin geleneksel dış politikasından sapma örneği olarak Truman Doktrini'ni ağır eleştirenler de vardı. Bu görüşlerin savunucuları, ABD'nin doktrin yoluyla Ortadoğu'da İngiltere'nin varisi olacağını ve somut bir çıkar olmadan Yunanistan ve Türkiye'nin savunmasını üstleneceğini söyledi. Bu arada Yunanistan'a yapılan yardımı düzeltmeye ve Türkiye'ye yapılan yardımı önlemeye çalışanlar vardı. Kongre üyelerinin talebi üzerine yardımın amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmesi şartıyla yardımın verilmesi kararı almış ve basının haklarında bilgi alma özgürlüğüne ilişkin bir hüküm eklenmiştir (Oran, 2001:531).

Amerikan kamuoyunda, Türkiye'ye yardım konusunda kamuoyunu olumsuz etkilemek amacıyla bir dizi makale de yayınlandı. Raymond Daniel tarafından New York Times'da yayınlanan bir yazıda, İstanbul'daki iki gazetenin hükümeti eleştiren yardım tasarısına karşı çıkan bir milletvekilinin ifadesini içerdiği için hükümet tarafından kapatıldığını öne sürdü. Türkiye'deki seçimlerin özgür olduğu söylene de muhalefet temsilcilerinin seçimlerde oy saymasına izin verilmediğini ve bu sürecin hükümet yetkilileri tarafından gerçekleştirildiği bildirildi (Amerikan Basınında Bize Dair Çıkan Haberler, Cumhuriyet, 1 Mayıs 1947, s. 1-3).

Amerikan halkının gündemini çok meşgul tutan yardım projesinde kamuoyu oylaması bile yapıldı. Popüler oylama sonuçlarına göre, katılımcıların % 49'u yardımın Türkiye'ye sağlanmasını özellikle talep etti. Buna ek olarak, seçmenlerin %56'sı

yardım projesini destekledi, %36'sı askeri olmaması koşuluyla yardımı onayladı ve %15'i ise çekimser kaldı (Yardım Projesi, Ayan Umumi Heyetine Verildi, Cumhuriyet, 4 Nisan 1947, s. 1–3).

ABD Senatosu'nda Türkiye ve Yunanistan için ABD yardım faturasının müzakereleri sırasında Senato üyesi Wandenberg şu açıklamalarda bulundu: “yardım planını reddedersek, her taraftan tecavüze serbest geçiş açacağız ve tehlikenin dünyayı tehdit eden ciddi boyutlara ulaşabilir. Yardım planının Birleşmiş Milletler Konseyi'nin yetkisine tecavüz anlamına gelmediğini, bunun yerine sadakati ifade ettiğini ve üçüncü bir dünya savaşını önlemek için en etkili çözümlerden biri olduğunu söyledi.” Wandenberg daha sonra yardım planının hedeflerini şu şekilde açıkladı:

1. Plan emperyalist içerik taşımamaktadır ve tüm amacı tecavüzün önüne geçmektir.
2. ABD, İngiliz İmparatorluğu'nun ayağını değiştirmeyi düşünmemektedir.
3. SSCB'ye karşı hiçbir saldırı yasası tasarlanmamıştır. Amaç, ABD'nin Sovyet kuşatmasına ve komünizme karşı çıkmaktır (Yardım Projesi, Cumhuriyet, 9 Nisan 1947, s. 1–3).

SSCB'nin Daimi Birleşmiş Milletler Daimi Delegatesi A.A. Ciromiko, 7 Nisan 1947'de Güvenlik Konseyi'ne yaptığı konuşmada, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yardımının Birleşmiş Milletler'in otoritesini zayıflattığını vurguladı. Konuşma, Türkiye'nin savaş sırasında müttefiklere katılmadığını, aynı zamanda ABD'nin Türkiye'ye yardım etmesinin bir nedeni olmadığını açıkladıktan sonra Hitler'e de yardım ettiğini belirtti (Ulus, 8 Nisan 1947).

Sovyetler Birliği delegeleri 29 Eylül 1947'deki Birleşmiş Milletler siyasi komisyonunda kuzey Yunanistan'daki iç savaşı sona erdirmek için ABD'nin Yunanistan'daki durumu çözme sürecinden bahsetmek yerine Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımın eleştirdiler ve daha önceki yardımların kontrol edilmesini talep ettiler (Armaoğlu, 1999:436).

SSCB'nin daha sonra, Soğuk Savaş sırasında etkisini arttıracak Komintern¹⁵ 1919'da kuruldu ve 22 Mayıs 1943'te kapandı. Eylül 1947'de bir toplantının sonunda Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Fransa, Çekoslovakya ve İtalya'nın Varşova Komutanlarından oluşan Kominform ise, 5 Ekim 1947'de kuruldu. Kominform, dünyanın “SSCB ile emperyalizmi yok etmeye ve demokrasiyi güçlendirmeye çalışan demokratik ülkeler” ile “demokrasiyi boğmaya çalışan emperyalist ABD ve İngiltere” arasında iki bloğa ayrıldığını vurguladı (Armaoğlu, 1999:430-431).

ABD'de Türkiye'ye yaptığı eleştiride, öncelikle Türkiye'nin de Yunanistan gibi insan haklarına ve özgürlüklerine önem vermeyen otokratik bir rejim tarafından yönetilmesi konusuna odaklanmıştır. Eğer ABD bu iki otokratik devlete yardım etseydi, yönetimlerini güçlendirecekti. Aynı zamanda, bazı Amerikalılar Türkiye'nin bir süredir demokrasiye giden yolda olduğunu kabul ettiler, ancak askeri yardımın mevcut yönetim tarafından muhalefeti susturmak için kullanılacağından endişe ediyorlardı. Ayrıca eleştiriler arasında Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kaldığı, hatta Nazilere sevgi gösterdiği ve yardım ettiği iddiaları da vardı. ABD'nin demokratik ilkeleri benimsemeyen bir devlete yardım etmesinin Birleşmiş Milletler'in nedenine ihanet olacağı görüşü ön plandaydı. Öte yandan bazı Amerikalılar, Ermeni meselesine atıfta bulunarak Türkiye için hiçbir yardım yapılmaması gerektiğini savunmaktaydı (Ülman, 1961:103).

3.2.2. Doktrinin Türkiye'deki Yansımaları

Truman Doktrini'nin Türkiye'nin en çok ihtiyaç duyduğu zaman Batı'nın güçlü demokrasisi tarafından destekleneceği haberi hem siyasi çevrelerde hem de kamuoyunda coşkuyla karşılandı. Türk basını Truman'ın konuşmasının Türkiye'de büyük bir rahatlama yarattığını yazarken, gazete sütunları maddi desteğe göre daha çok ahlaki desteğin değerine odaklandı (Aydın Tarihi, No: 160, Mart 1947, s. 146–162, No: 163, Haziran 1947, s. 164–174).

¹⁵ Komünist Enternasyonal ya da üçüncü Enternasyonal olarak da anılan Komintern, 1919'da dünyadaki Komünist partilerin birliğini sağlamak için kuruldu ve komünizmi Sovyet kontrolü altında tutmak için çalıştı. Funda Keskin, Komintern ve Cominform kutusu, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan gerçekler, belgeler, yorumlar, C. 1 (1919-1980).

Truman'ın ünlü Harvard konferansından sadece bir gün sonra, 13 Mart 1947'de CHP'nin resmi yayını olan Ulusal Gazete'de Nihat Erim: “son günlerde Amerika'dan çok iyi haberler geliyor” diyerek şöyle ve devam etmişti:

ABD'nin insanlık hizmetine inandığını belirterek, “ABD'nin kendi kaderleri konusunda titiz olan iki ülke ile (Yunanistan ve Türkiye) olması büyük bir güç kaynağı yarattı” (Nihat Erim, Amerika'nın Kararlı Durumu, Ulus, 13 Mart 1947) dedi.

Başbakan Recep Peker, Truman'ın gerçekçi ve insani görüşlerine duyduğu memnuniyeti dile getirdi ve cumhurbaşkanının açıklamalarından büyük memnuniyet duyduğunu ifade etti (Truman'ın Nutku Büyük Bir Ferahlık ve Memnunluk Uyandırdı, Ulus, 14 Mart 1947).

Vatan gazetesinin genel yayın yönetmeni Ahmet Emin Yalman, daha önce sessiz duruşuyla eleştirdiği (Ahmet Emin Yalman, Amerika Dış Siyaseti ve Türkiye, Vatan, 13 Ocak 1947) ABD siyasetindeki bu değişiklikten memnun olduğunu şu şekilde ifade etti:

"Savaşın sonunda, ABD ve Britanya'nın gözleri her geçen gün açıldı, tehlikeyi gördüler ve sonuç olarak, Moskova Konferansı başlarken yatıştırma politikası terk edildi. ABD, hatlarının koruma Türkiye ve Yunanistan'dan geçti ve manevi destek yolunda yapılan bazı eylemlerden sonra elini uzattı ve gerçek görevi görmeye ve fedakarlık yapmaya hazır olduğunu dünyaya duyurdu” (Ahmet Emin Yalman, Tarihte Bir Merhale, Vatan, 13 Mart 1947) demiştir.

Ulus gazetesindeki makalesinde Ahmet Şükrü Esmer, ABD'nin Türkiye'ye yakınlığının değerini vurguladı ve “Amerikan demokrasisi ilkelerini benimseyen Türkiye, uluslararası hayatta barış unsuru olmaktan başka bir şey düşünmemektedir. Bunun ABD gibi büyük bir devlet tarafından takdir edilmiş olması, yıllardır sürdürdüğümüz doğru ve dürüst politika için doğru bir ödüldür. Bunun duygusal değeri, bizim için tasarlanan mali yardımdan çok daha büyüktür” (Ahmet Şükrü Esmer, Amerika'nın Alakası, Ulus, 15 Mart 1947) dedi.

Falih Rıfkı Atay, Truman'ın Ulus gazetesinde “tarihi olay” olarak nitelendirdiği konuşmasına övgüde bulundu ve ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye

yardım etmesinin dünya barışı için büyük bir değeri olduğunu vurguladı (Falih Rıfkı Atay, Barış Kurucu Amerika, Ulus, 15 Mart 1947).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ABD Senatosu'nda Türkiye ve Yunanistan'a yardım sağlayan yasa tasarısının onaylanmasının ardından ABD ulusuna şükranlarını bildiren bir mesaj yayınladı (Yardım Kanununun Yürürlüğe Girmesi Dolayısıyla İnönü'nün Amerikan Milletine Mesajı, Ulus, 24 Mayıs 1947).

Başbakan Recep Peker, Washington'un Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson'a 12 Temmuz 1947'de iki devlet arasındaki yardım anlaşmasının imzalanmasından duyduğu sevinci ifade ederek, *“bu konudaki sevincim çok derin ve hem Türkiye hem de ABD'nin Birleşmiş Milletler hedefinin gerçekleştirilmesi yolunda büyük bir adım”* demiştir (Aydın Tarihi, Temmuz 1947, Sayı: 164, Türkiye- Birleşik Amerika Arasındaki Yardım Anlaşmasının İmza Töreni, s. 16–17).

Hükümetin siyasi bir zaferi olarak kamuoyuna tanıtılan bu anlaşmanın ilginç yönü, Türkiye'nin ABD'nin tüm desteğine sahip olduğu şeklinde yorumlanması ve Türkiye'nin şu anda Batı savunma sisteminde olmasıydı. Özellikle bu tür yayınlar Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı psikolojik yalnızlık duygusundan kurtulmada etkili oldu (Aydın Tarihi, No. 164, Temmuz 1947, s. 39–40). Genel olarak, Türk basını ABD'yi bir barış devleti ve bir barış koruyucusu olarak algıladı. Özgürlük ve hukukun temellerine dayanan bir dünya düzeni isteyen bir devlet olarak görülen ABD, savaşta ya da hiçbir durumda fayda aramayan bir ülke olarak basında sıkça vurgulandı (Falih Rıfkı Atay, Barış Kurucu Amerika, Ulus, 15 Mart 1947, s. 1).

Öte yandan, Truman Doktrini'ni büyük bir sevinçle karşılayan ve Doktrinin faydalarını anlatan haberler ve köşe yazıları ile dolu olan Türk basını, Truman Doktrini'ne karşı biraz tereddüt ifade eden bazı görüşlere de sahipti. Bu tereddütlerin en önemli nedeni, Başkan Truman'ın Amerikan Kongresi'ne Türkiye ve Yunanistan'a yardım gerektiğini duyurması ve yardımın amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmek için gerekli önlemlerin alınacağını söylemesidir. Bazı sol yazarlar, ABD yardımlarının Türkiye için yeni bir “umut” olabileceğini söyleyerek bu önlemlerin içeriğinden şüphe duydular (Ülman, 1961:100-101).

On Amerikalı milletvekilinin 12 Nisan 1947'de Ankara'ya yaptığı ziyarette, bu tartışmaların hem Amerikan hem de Türk kamuoyuna yoğun bir şekilde katıldığı görüldü. Bu ziyaretin aslında Amerikan halkına Türk kamuoyuna açıklanması amaçlandığı söylenebilir. Amerikan milletvekilleri ile yaptıkları toplantılarda basın mensupları, ABD'nin bu tür yardımlarla emperyalist hırslar yürüttüğü yönündeki söylentiler gündeme getirildi ve bu söylentiler hakkında ne düşündükleri soruldu. Demokrat Parti'den Hatch şöyle cevap verdi:

“Son iki savaş Amerika'ya 400 milyar dolara mal oldu ve hesaplanamaz insan kayıplarına uğradı. Bir inç toprağımız ya da bir dolar tazminat alamadık. Hiçbir ülkeye hükmetmeyi bile düşünemeyiz. Aslında bunun en küçük kanıtı Amerika tarihi” (On Amerikan Sayı 1 Dün Ankara'ya Geldi, Cumhuriyet, 13 Nisan 1947: 1–3).

Sonuç olarak, 12 Temmuz 1947 anlaşması, Türkiye'de yorumlanma şekli, ABD ile ittifak kurmanın ne kadar önemli olduğunu ve ne kadar arzu edildiğini göstermesi açısından ilginçtir. Kısacası, Türk yöneticilerin ABD'yi emperyalist devletlerin bir parçası olarak görmemesi, bu anlaşmadan itibaren iki ülke arasındaki askeri ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

3.3. Marshall Planı

Truman Doktrini'nin açıklanmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkan Marshall Planı şu fikre dayanıyordu; Amerikalılara göre, İkinci Dünya Savaşı'nın büyük yıkımı Avrupa'da kargaşaya yol açtı ve böylece komünistler ve dolayısıyla SSCB yükselişeydi. Bu nedenle, SSCB'nin yayılması karşısında, Avrupa'nın maddi ve manevi olarak güçlendirilmesi gerekiyordu. Avrupa ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilseydi, politik olarak bağımsızlığını koruyabilirdi. Bu noktada ABD İngiltere, Almanya ve Fransa'yı, sonra da tüm Avrupa'yı artan siyasi ve ekonomik iş birliğine getirmek, böylece Sovyet ilerlemesini durdurmak için entegre bir Avrupa yaratmak istedi. Satın alma gücü sıfırlanan Avrupa'nın ABD üretimi ve ekonomisi üzerinde de olumsuz etkileri oldu. ABD ekonomisini güçlendirmek için, alıcı bulmak ve en önemlisi Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını sağlamak için Amerikan mallarına ihtiyaç vardı (Oran, 2001:538).

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve sosyal olarak tükenmiş Avrupa devletlerinin gelişmesini sağlamak için 1948'de dört yıllık bir “Ekonomik İşbirliği Yasası”nı kabul etti. Bu eyleme o zamanki ABD Dışışleri Bakanı General Marshall tarafından öncülük edildi. 1947'nin ikinci yarısında, ABD Dışışleri Bakanlığı Avrupa devletlerinin ciddi ekonomik sıkıntı içinde olduğunu ve bu sorunlu ortamın komünist partileri her ülkede iktidara getirdiğini ve sırasıyla Avrupa'ya çok çeşitli ekonomik yardım sağlamaya karar verdiğini belirtti (Suat ve Esmer, 1969:220). Bunun sonucu ekonomik sıkıntılardan kurtulmak ve Avrupa'yı ekonomik olarak uygulanabilir kılmak için tasarlanan Marshall Planı, 1944'te IMF'nin kurulmasına yol açan liberal bir ekonomik anlayışa dayanıyordu (Akalin, 2003:128).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa ülkelerinin çoğu ekonomik bunalım yaşadı ve bu ekonomik çöküş rejimlerini kaosa sürükledi. ABD'nin yeni siyaseti açısından, bu devletler SSCB'den etkilenme potansiyeline sahipti. ABD'ye göre, bu ülkeleri dış tehditlere (komünizm) karşı korumak için atom silahları ve askeri yardım yeterliydi. Ancak farklı grupların (sol gruplar) özellikle ülkeler içinde hükümete karşı savaşmasını önlemek için güçlü idarelerin kurulması gerekiyordu. Bu bağlamda, ABD yönetimi, Truman Doktrini ilan edildikten kısa bir süre sonra, 4 Haziran 1947'de Marshall Planı adlı büyük bir yardım programı uygulamaya karar verdi (Spainer ve Hook, 1995:59).

Yeni bir yardım programının hedefleri ABD Dışışleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'ndeki tarihi konuşması tarafından hazırlandı. Avrupa'yı ekonomik olarak geliştirmeyi amaçlayan bu program, tarihe Marshall Planı olarak geçecekti. Bu konuşmada Marshall, hükümetinin savaş sonrası Avrupa'nın ekonomik gelişimi üzerine görüş ve önerilerini ortaya koydu ve Avrupa ülkelerinin savaş sırasında harap edildiğini ve ekonomilerinin tersine döndüğünü belirtti. Bu açıklamaları izleyen durumun yeni tehlikelere yol açtığını, bu ülkelerin ekonomilerini düzeltmek için zaman istediğini ve ABD'nin bu zamanı azaltmak ve sağlıklı bir şekilde kalkınmaya ulaşmak için yardımına ihtiyaç duyduğunu söyledi. Marshall, bu ülkelerin ABD yardımlarının ötesinde kendi aralarında kolektif işbirliği yapmasının zorunlu olduğunu vurguladı (Soysal, 1991:286).

ABD'nin Batı Avrupa'ya ekonomik yardım sağlamak ve bunu Marshall Planı gibi büyük bir örgüt çerçevesinde yürütmek için siyasi, ekonomik, politik ve ideolojik amaçlara sahip olduğuna şüphe yoktur. Bu hedefler ayrı ayrı ele alınabilse de pratikte dördünün de birbirini bir veya başka bir oranda etkileyeceği açıktır. Bu bağlamda, siyasi nedenlere bağlı olarak düşünülmesi gereken ekonomik nedenler şöyle sıralanabilir:

a. Marshall yardımıyla ABD Avrupa'nın belirli bir ekonomik güce ulaşmasını ve ithalatını sürdürmesini istedi. Aksi takdirde, Avrupa'nın ithalat kapasitesinin azalması veya yok olması Amerikan mallarının Avrupa'ya ihracatını durduracak ve ülkede ekonomik bir kriz ortaya çıkabilecekti (Oğuz, 1951:4).

b. ABD'ye göre yardım, Avrupa ülkelerinin üretim kapasitelerini artıracak ve başta ödemeler dengesinde bazı iyileştirmeler sağlayabilecekti. Başarılı bir uygulama istikrarlı bir dünya yaratabilirdi. Aksi takdirde, sadece ekonomik değil siyasi alanlarda da bir çöküşe dönüşebilirdi (Lutz, 1948:2-3).

c. ABD'nin istediği açık kapı olarak nitelendirilen ekonomik bir anlayıştı. Çünkü ekonomik gücü, üretim kapasitesi, dinamizmi ve ekonomik sistemi bunu gerektiriyordu (Gimbel, 1976:3). Avrupa'daki mevcut ekonomik kurumlar (varlıklarını çeşitli ekonomik nedenlerle giderek yok olan) varlıklarını koruyamasa, o zaman Avrupa'daki liberalizm ortadan kalkardı. Bu ABD'nin asla göz yummayacağı bir gelişme olurdu (Oğuz, 1951:5).

d. ABD, Avrupa gibi dünyanın başka herhangi bir bölgesi ile karşılaştırılabilir ticaret fırsatlarına sahip bir ortağın kaybına ya da en azından ekonomik kapasitesinin daralmasına tahammül edemedi. Ancak, yardım Avrupa'nın nihayetinde ABD'ye ciddi bir rakip olarak gelişmesini sağlamamalı ya da Avrupa'ya özellikle ekonomik olarak ABD'ye askeri ve siyasi bağımlılığını kırma gücü vermemeliydi (Sander, 1998:41). Yukarıda belirtilen nedenlerle ABD dünya ekonomisini kendi isteğine göre yeniden yapılandırma ve Avrupa ülkelerine ekonomik yardım sağlama planını başlatmıştır. Böylece, komünizme karşı ideolojik mücadele ile birlikte, aynı zamanda uluslararasılaşma dinamiği içinde olan ABD sermayesinin dolaşımı için maddi bir temel oluşturmak için önemli bir adım atılmıştır. Bu vakfin inşası Avrupa ülkelerinde

“komünizm tehlikesi”nin ortadan kaldırılması ve işçi hareketinin yükselmesi ile mümkün olabileceğinden, planla tartışılan en önemli konu Avrupa ülkelerinin bir anti-komünist temel üzerinde yeniden yapılandırılmasıydı (Avrupa Memleketlerine de Yardımlar Yapılacak, Vatan, 1 Mayıs 1947, s. 1).

3.3.1. Marshall Planı’nın İlan Edilmesi

Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, Dışişleri Bakanı General Marshall Avrupa devletlerinin ekonomik gelişimlerini planlamak için bir araya gelmelerini istedi. Ortak bir plan hazırlanmadığı takdirde ABD'nin yardımını alamayacağını açıkladı. Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasında George Marshall şunları söyledi:

“Amerikan hükümeti durumu düzeltmeye ve Avrupa dünyasının gelişimine yardımcı olmaya devam etmeden önce, Amerika ülkeleri arasında Amerika'nın taahhütlerinin verimli olması için görevleri konusunda belirli bir anlaşma yapılmalıdır. ABD hükümetinin Avrupa'yı ekonomik olarak geliştirmek için tek taraflı bir program yapması uygun ve yetkin değildir. Bu Avrupalıların işi ve işletme Avrupa'dan gelmeli. Amerika'ya gelince, rolü daha sonra bir Avrupa planının onarılmasında böyle bir planı desteklemeye samimi yardımdan oluşmalıdır. Düzenlenecek olan program aynı zamanda tüm Avrupa ülkeleri olmasa da bazı ülkeler tarafından onaylanmalıdır” (Serez, 1947:394-398) demiştir.

ABD Dışişleri Bakanı Marshall, Avrupa ülkeleri hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etti:

“Avrupa ülkelerinin yıkılmasının yanı sıra ekonomileri tersine döndü ve bu tehlikelere yol açabilir. Ekonomik dengenin yeniden sağlanması uzun zaman alacaktır. Kalkınma sürecinin hızlı ve sağlıklı olması için, ABD'nin yardımına ihtiyacı var, ancak Avrupa ülkelerinin daha önce kendi aralarında kolektif işbirliğine gitmeleri zorunludur” diyerek, daha sonra konuşmasına şöyle devam etti:

ABD'nin dünyada uygun bir ekonomik dengeyi sağlamak için elinden geleni yapması ihtiyatlı olurdu ve bu denge olmadan siyasi birlik ve katı barış sağlanamaz. Amerikan politikası herhangi bir ülkeye veya doktrine değil, sadece açlık, yoksulluk,

umutsuzluk ve kargaşaya karşıdır. Amacımız dünyadaki ekonomik yaşamı canlandırmak, böylece özgür kurumların oluşumuna ve yararlı politik ve sosyal koşulların ortaya çıkmasına yol açmak olmalıdır. Çeşitli krizler ortaya çıktıkça bu tür yardımların parça parça yapılması gerektiği doğru değildir. Hükümetimizin gelecekte yapabileceği yardım, bir şekerleme yerine bir çözüm olmalıdır. Kalkınma çabalarına yardımcı olmak isteyen devletler ABD hükümetinin tam işbirliğine güvenebilirler. Ülkelerin gelişmesine karşı hareket eden hükümetler bizden yardım beklememelidir. General Marshall, insanların yoksulluğunu sürdürmek için siyasi ya da başka faydalar sağlamak isteyen hükümetlerin, siyasi partilerin ya da grupların ABD'nin direnişiyle karşı karşıya kalacağını söyleyerek Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasını tamamlamıştır (General Marshall'ın Mühim Demeci, Vatan, 6 Haziran 47, s. 1).

Bu ifadeyi memnuniyetle karşılayan İngiliz Dışişleri Bakanı derhal Paris'e gitti ve Fransız Dışişleri Bakanı ile bir araya gelerek SSCB'yi görüşmelere davet etti. Paris'teki bu toplantılar yardım planı etrafında tartışıldı. Toplantının başında ılımlı bir tavır sergileyen Sovyetler daha sonra sert ve uzlaşmaz bir tavır benimsedi. Sonuç olarak, Sovyet temsilcileri toplantıların başlamasından 5 gün sonra Paris'ten ayrıldı. Sovyetlerin konferanstan ayrılmasının nedeni, yardımın İngilizler ve Fransızlar tarafından tasarlanma şeklini kabul etmemeleriydi. Böylece, ABD Dışişleri Bakanı Marshall tarafından önerilen ve Marshall Planı olarak adlandırılan teklifi görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'teki toplantılara katılan Sovyetler, 2 Temmuz'da konferanstan ayrıldılar ve bu plandaki uydularının da Paris konferansına katılan Sovyetlerin yapıcı bir katkıda bulunmak için değil, toplantıları sabote etmek için katıldıkları da açıkça görüldü. Paris'teki toplantıların amacı, ABD'nin sağlamaya hazır olduğu toplam yardım miktarını görüşmekti. Paris konferansına kadar Avrupa'nın siyasi parçalanmasını önlemek için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok konferans kuruldu. Ancak, bu konferanslarda sadece siyasi konular tartışılmış ve ekonomik koşullar göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda, Paris konferansı, Avrupa'da ekonomik parçalanmayı önlemek için kurulan ilk konferans olması bakımından önemlidir. Paris konferansında sadece ekonomi, ekonomik plan ve ekonomik bilanço tartışıldı. Ayrıca, bu tartışmalar sırasında Almanya'nın ekonomik sorunları tartışmaların temelini oluşturdu. Ancak, Almanya hakkındaki bu tartışmalar nedeniyle, konferans asıl hedefinden şaşmış ve farklı bir sonuca varmıştır. Konferansta varılan sonuç,

Avrupa'nın ekonomik bölünmesinin önlenmesinin mümkün olmadığıydı (Nizamettin Ali Sav, Amerikan Yardımı, Cumhuriyet, 20 Temmuz 1947, s. 2).

Avrupa ve ABD'deki Marshall Planı üzerinde çalışmalar devam ederken, Amerikan hükümeti planın gerçek amacını Amerikan ulusuna açıklama zamanının geldiğini düşündü. Bu amaçla, Başkan Truman tarafından kurulan üç komiteden biri olan Ticaret Bakanı Averall Harriman, 19 Ağustos'ta şunları söyledi:

“Amerikalılar artık komünizm ya da faşizm kılığında yer alan bir diktatörlüğün olduğu her yerde, özgür insanların davranışları ve güvenliği için bir tehlike olduğunu anlıyorlar. Ancak, insanlık özgürlüğünü tehdit eden bu totaliter güçlere karşı, demokrasi saflarında bulunan özgürlüğü seven ulusların yardımıyla varlığımızı koruyacağımıza güveniyorum” (Serez, 1947:397-398).

Bu ya da benzer ifadelerle, Amerikalılar milletini Marshall Planı'na ikna etti ve onaylattı. Amerikan halkının Marshall Planı'nın temel amacı ile ilgili ortak görüşü, komünizmin Batı'ya yayılmasını önlemektir.

Böylece, “Avrupa Kalkınma Projesi”nin ilk hazırlığı, 12 Temmuz 1947'de Paris'te düzenlenen 16'lar konferansın çalışmalarıyla başladı. Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi olarak çalışan konferans, çalışma programının hazırlanması ve ABD'ye gönderilecek genel raporun temeli olacak bilgileri derlemek için her devlete anket gönderdi. Türk Hükümeti de bir raporda komiteye istenen bilgileri verdi (Ülman, 1961:117). Konya Milletvekili Ali Rıza Türel, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı tarafından Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında bilgi verdi ve 615 milyon dolarlık Marshall Planı'ndan yardım aldı (Ayn Tarihi, No. 171, Şubat 1948, s. 25).

Raporlarında, Türkiye'nin hazırladığı materyale olan ihtiyacı inceleyen Amerikalı uzmanlar “Türkiye'nin öncelikleri planın hedeflerine uymuyor” sonucuna vardı. Türkiye, plana, “savaşın yıkımından uzak olması nedeniyle” Avrupa ülkelerinin çoğunluğunun karşılaştığı ekonomik sorunlardan ayrı tutarak (Tekeli ve İlkin, 1974:10-11) dahil edilmedi. Bu, Türkiye'de genellikle ABD ile ilişkiler ve özellikle de Türkiye'nin Marshall Planı'ndaki yeri konusunda endişe ve tereddütlere neden oldu. Türkiye'nin ilk başta Türk politikacılar tarafından gerekli görülen Marshall Yardım

Programı'nı kabul etmemesi, Türkiye'de hayal kırıklığına neden oldu. Türk halkı, Türkiye'yi ekonomik olarak yalnız bırakan ABD'nin gelecekte Türkiye'yi siyasi olarak yalnız bırakacağını düşünüyordu (Gönlübol, 1969:441).

Son Saat gazetesinin editörü Bahadır Dülger, Marshall Planı'nın yardımına ilişkin Türkiye aleyhine alınan kararın nedenleri hakkında şu yorumları yaptı:

"Marshall Planı'nın Türkiye ile ilgili hükümleri bizim için en önemli konu olmaya devam ediyor. Şimdiye kadar yayından kısa bir süre çıkarılan sonuç, hükümetin Türkiye'nin gerçek ekonomik ve mali durumunu Amerikalılardan politikasını gizlemesidir. Gerçekleri saklıyor ve artıklarıyla ilgili bize yardım edecek durumda olanlara aşırı bolluk ve zenginlik içinde yaşadığımız hissini veriyordu." (Bahadır Dülger, Politika Ticareti, Son Saat, 29 Ocak 1948: 1–5).

Hükümet, yoğun kamu tepkileri ve ekonomik gereksinimlerden kaynaklanan baskı karşısında doğrudan Washington yönetimine başvurmayı seçti ve:

- a. Türkiye'nin durumu siyasi ve coğrafi olarak çok önemlidir,
- b. Bunun kaçınılmaz olarak ekonomik ve finansal zorluklara yol açacağını,
- c. Bu zorlukların üstesinden gelmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için dış yardım ihtiyacının altını çizdi (Ülman, 1972:118).

5 Şubat 1948'in Son Posta gazetesinde ABD Dışişleri Bakanı Marshall Türkiye'ye yardımın yapılmasına ilişkin bir soruyu "Türkiye'nin ihtiyaçları incelenecek" diyerek yanıtladı (Türkiye'ye Yardıma Dair Marshall'ın Demeci, Son Posta, 5 Şubat 1948, s. 1–3). Marshall'ın ifadesindeki ısrarımızın ne kadar etkili olduğu bilinmemekle birlikte, Türkiye, tarım ve madenler açısından Avrupa'nın gelişmesine yardımcı olabilecek bir ülke olarak kabul edildi ve altın ve döviz stokları birincisi için yeterli kabul edildiğinden 15 ay süreyle sadece makine alımında "öncelikli" haklar verilerek, dahil edildi (Sander, 2005:46-47).

12 Temmuz 1947, Büyük Britanya, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'te toplanan 16'lar Konferansı 22 Eylül 1947'de de ABD'nin

katılımıyla Avrupa Ekonomik Kalkınma Programına sunuldu (Aydın Tarihi, No:166, Eylül 1947, s. 122–127). Bu program üzerine ABD, 3 Nisan 1948'de “Dış Yardım Yasası”nı çıkardı. Bu yasa 3 Nisan 1948'de Cumhurbaşkanı Truman'ın imzası ile yürürlüğe girdi (Truman Yardım Kanununu Dün İmza Etti, Cumhuriyet, 4 Nisan 1948, s. 1–3).

3.3.2. Marshall Planı'nın Türkiye'de Yankıları

Marshall Planı'na dahil olmak için Türkiye'nin Truman Doktrini'nden sonra Türk kamuoyunun Batı dünyası ülkelerine girmesi ve gelişmekte olan ABD savunma ilişkilerinde dünya liderine gitmesi yeni bir kilometre taşı biçimini gözden geçirdi.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak bir parlamentoda yaptığı konuşmada, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün Avrupa Kalkınma Programı ile ABD arasında basit bir bağ kurmaktan çok daha ileri olduğunu ve bu planı “Amerikan ulusunun sahip olduğu eşsiz bir fedakarlık” olarak nitelendirdi (Aydın Tarihi, Nisan 1948, no: 173, s. 21).

Son Post gazetesinde, Marshall Planı çerçevesinde imzalanan anlaşma ile Türkiye'ye yapılan yardımların genel hükümler içerdiği bildirildi. Buna ek olarak, üç aylık bir süre için 10 milyon dolar tahsis etmek için anlaşmanın imzalandığı sevinçle açıklandı. Bu yardımın Tarım ve madencilikte kullanılacağı ve bu amaçla tarım araçlarımızı, demir ve kömür madenlerimizi işletmek için modern ekipmanların satın alınacağı bildirildi (Türkiye - Amerika İktisadi Anlaşması İmzalandı, Son Posta, 5 Temmuz 1948, s. 1–7).

4 Temmuz 1948 tarihli anlaşma ile Türkiye'nin Marshall yardımından faydalanabilmesi, Cumhuriyet gazetesinde Türk - Amerikan dostluğunu güçlendiren önemli bir gelişme olarak değerlendirildi (Türk – Amerikan Dostluğunu Kuvvetlendiren Anlaşma, Cumhuriyet, 10 Temmuz 1948: 1–3).

4 Temmuz 1948 tarihli anlaşma Türk basınında genel olarak takdir ve sevinçle duyuruldu ve bazı medyada tepkiyle karşılandı. Çok az aydın, bu anlaşmanın kendilerine Osmanlı döneminde yapılan teslimiyetleri hatırlattığını ve ABD'ye tam bir teslimiyet eklediğini yazdı. 1960'larda Türk İşçi Partisi'ni (TIP) yönetecek olan

Sosyalist M. Ali Aybar'ın ABD'nin Türkiye'yi kolonileştirmek istediğini yazması üzerine sağcı Yeni Sabah gazetesinde de benzer yorumlar yapıldı (Oran, 2001:541-542).

Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımının miktarı hakkındaki eleştirilerin yanı sıra, yardım kullanımının netleşmeye başladığı 1949'un sonlarına doğru bu noktada bazı karşıt sesler duyulmaya başlandı. Bu konu Meclis tartışmalarına da yansdı. Devlet Bakanı Cemil Barlas'ın Marshall yardımlarıyla ilgili açıklamalarının ardından, bu konuda birçok soru soruldu. En çok vurgulanan konu, bu yardımlarla neden yeni fabrikalar kurulmadığıydı. Başka bir tartışma petrol konusuna odaklandı. Petrol rafinerileri ve işletilmesi için neden yardım talep edilmediği sorulduğunda Devlet Bakanı Cemil Barlas, Amerikalıların fabrikalar inşa etmek için malzeme istemediklerini, sadece et ve balık kombinasyonlarının kurulacağını, petrol rafinerileri istemediklerini, sadece bu yardımla sondaj yapılacağını söyledi. Bazı muhalif milletvekilleri, doların Merkez Bankası'na yatırılması için ödeneceği hibe olarak, hükümetin “bu parayla ne yapabilirim?” konusundaki cevabını istediler (Zafer, 21 Aralık 1949, no: 236: 1–6).

Bütçe açıklarının kapatılmasında dış yardımın kullanılması da bir başka eleştiriydi. Hükümetin Marshall'ın yardımı olmadan ekonomik ve maliye politikasını nasıl yürüteceği sorulmaya başlandı. Bu stratejik önemin bir sonucu olarak, Türk basınında Marshall yardımları hakkında makaleler yayınlandı. Türkiye'nin bu yardıma ihtiyacı vardı, bu da büyük bir ülke için yeterli değildi. Hükümet yardımın artırılması ihtiyacına odaklandı. Yardımın nereye gittiği, doğru kullanılıp kullanılmadığı konusunda çok az eleştirel inceleme gördük. Sorgulanmayan bir başka soru da bu yardımların neye mal olacağıdır. Bu konuda şüpheli olanlar da ihanet veya komünizmle suçlandı. Bu nedenle, Marshall Planı genel olarak Türk basınında ABD'nin dünyanın geleceğini göz önünde bulundurarak aldığı bir karar olarak değerlendirildi.

3.3.3. Marshall Planı Uyarınca Türkiye'nin Almış Olduğu Ekonomik Yardımlar

Türkiye'nin Marshall planı kapsamında aldığı yardımlar iki genel gruba ayrılmıştır. Bunlar:

- a. doğrudan yardımlar,
- b. dolaylı yardımlar.

Doğrudan yardımlar: ABD ve dolar alanında (OECE ülkeleri-Marshall yardımından yararlanan 16 Avrupa ülkesi) ithalatı karşılamak için sağlanan yardımlardır. Doğrudan yardım üç şekilde gerçekleştirilmiştir: kredi, hibe ve koşullu yardım.

1. Hibe: Bu tür yardımları alan ülkelerin hiçbir şekilde ABD'ye borçlu olmadığı ve geri ödenmesi gerekmediği yardımlardır. Ancak, hibe yardımı alan ülke bu yardımı ECA (Ekonomik İşbirliği İdaresi) tarafından onaylanan alanlarda kullanmak zorunda kaldı (Quarterly Report on the Marshall Plan in Turkey, Ankara, 1953, s. 16).

2. Kredi: OECE ülkelerinin ABD'ye uzun vadeli bir plan üzerinde ödeme yapmak için aldıkları krediler (Quarterly Report on the Marshall Plan in Turkey, Ankara, 1953, s. 17).

3. Koşullu yardımlar: OECE ülkeleri ile karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde sağlanan yardımlar. OECE'ye, üye ülkeler tarafından birbirlerine ihracat için sağlanmıştır (Quarterly Report on the Marshall Plan in Turkey, Ankara, 1953, s. 17).

Dolaylı Yardım: OECE'e katılan ülkeler arasındaki ithalatı karşılamak için yapılan yardımlardır. Üye ülkeler kredi imkanından dolayı, Amerikan mallarına, Avrupa'ya satılan mallara önceden tercih ettikleri para ile ihraç ettikleri yarım ve mineral ürünlerinden, sanayi ürünlerini ihraç eden ülkelerin yanı sıra Türkiye'yi de olumsuz etkiledi. ABD, OECE ülkeleri arasındaki bu tür olumsuzlukları çözmek için dolaşım hakkı adlı bir formül ortaya koydu. Bu ülkelerin birbirinden karşılıklı ithalatı olarak tanımlanabilen dolaşım hakkı, Türkiye'nin avantajına olduğu görülmektedir (Güldamla, 1967:20-21).

1948-1950 döneminde Türkiye, 13 milyar dolara yaklaşan Marshall Planı hibeleri çerçevesinde 300 milyon dolar yardım aldı (Soysal, :59). İki yıllık bir dönem boyunca Marshall Planı ekonomik işbirliği finansmanından Türkiye'ye 82.811.000 dolar tahsis edilmiştir. Sadece tarım makineleri ve malzemeleri için ayrılan miktar 22.400.000 dolardır. Kalan miktardan tedarik edilen malların çoğunluğu sanayiye

ayrılmıştır. Endüstriyel faaliyet alanına giren işler arasında kömür madenleri, liman ve rıhtım işleri, demiryolları ve demir madenlerinin geliştirilmesi gibi çeşitli programlar bulunmaktadır (Vatan, 16 Nisan 1950).

1 Haziran 1950'de Başkan Truman, Kongre'den 1951 senesi için yabancı ülkelere askeri yardım için 1.222.500.000 dolar tahsis etmesini istedi (Zafer, 2 Haziran 1950). Truman, 26 Temmuz'da Yunanistan, Türkiye ve İran'a 131.500.000 dolar yardım sağlayan Karşılıklı Savunma Yardım Yasası'nda bir değişiklik yaptı (Ahmad, 1996:73).

Türkiye'ye Amerikan askeri yardım programına göre verilen “Çanakkale ve Dumlupınar” denizaltıları 18 Aralık 1950'de İstanbul'a geldi (Zafer, 17 Aralık 1950).

Marshall yardım planı dahilinde, 1950-1951 dönemi için Türkiye'ye 110 milyon dolardan doğrudan ve dolaylı yardım tahsisi ayrılmıştır. Ayrıca, doğrudan yardımın 27 milyon dolar olarak belirlenmesine karar verildi. Bu yardım aşağıdaki gibi çeşitli kurumlara dağıtılacaktır:

Su İşleri, Karayolları ve havaalanları rehabilitasyon için Bayındırlık Bakanlığı, Traktör ve tarım ekipmanları için Tarım Bakanlığı, Zonguldak Kömür Enterprise, Keçiborlu Kükürt İşletme, Krom imalat sanayi, Batman Rafinerisi, Çatalağzı ve Sarıyer santralleri Maden Arama ve Keşif için, Kamyonlar ve yedek parçaları, lastikleri, ilaç makineleri ve çeşitli tesisler için Etibank'a, Sıtma ile mücadele için Sağlık Bakanlığı'na şeklindedir (Zafer, 27 Aralık 1950).

26 Mayıs 1956 tarihinde Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri ve Türkiye özel misyonları Marshall Planı tarafından, makine siparişlerini karşılamak için İzmir'de yeni kurulan özel bir çimento fabrikasında Marshall Planı hükümleri Transit hesabından 5.600.000 Türk lirasının serbest bırakıldığı belirtildi. Söz konusu miktar, makine siparişi ve çimento fabrikasının montajı için kullanılacaktır (Zafer, 27 Mayıs 1951).

Marshall Planı'ndan yapılan dolar yardımı ile Türkiye'ye ithal edilen makine, traktör, ilaç ve diğer malların satışı sonucunda elde edilen Türk Lirası Merkez Bankası'ndaki “Rezerv Para Fonu”na yatırılmıştır. Marshall Planı Türkiye misyon

başkanı 23 Nisan 1951'de Russel Dorr, bu fonda biriken fonlardan 164.840.000 dolar gönderdiğini açıkladı. Rezerv para fonundan serbest bırakılan bu miktarla, Ekim 1950'de o tarihe kadar tahsis edilen toplam 125.000.000 lira, 289.840.000 liraya ulaştı. Türk halkının yaşam düzeyini yükseltmenin yanı sıra Bulgar göçmenler için 30 milyon; Çiftçilere sunum için 8.000.000; Hastane ve doğum evleri yapımı ve ekipmanı için 7.300.000; İyi sondaj için özel işletmeler için 5.000.000; Kentsel su ve elektrik işleri için 5,900,000 liradır (Zafer, 24 Nisan 1951).

Başkan Truman, 26 Haziran 1951'de Kongre'de yaptığı konuşmada şunları söyledi:

ABD'nin dost ülkelere yardımının bu devletlerin maneviyatını güçlendirdiğini ve tacize direnme kararlılığının güçlendirildiğini belirterek; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu ve güçlendirilmesi açısından kayıt ve takdire şayan bir fayda sağladığını belirten Türkiye'de, 155 mm Hovitzer olmak üzere toplam 500 milyon dolarlık silah ve roketatar olmak üzere iki denizaltı gönderdiğini belirtti (Ulus, 27 Haziran 1951).

Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECE), 7 Temmuz 1951'de Marshall Yardım Programı ve Türkiye'ye askeri yardım çerçevesinde 17.692 milyon dolarlık bütçe tahsisi yaptığını bildirdi. Bu ödeneğin aynı ajansı; tarımsal malzeme için 2.680.000, dokuma üretimi için 1.146.000, traktör yedek parçaları ve kullanılmış traktörler için 1.540.000, pestisitler için 792.000, motorlu taşıtlar için 500.000, tıbbi ve kimyasal ilaçlar için 500.000, demir ve çelik için çelik 2.51 milyon liradır. Canlı hayvanlar ve koyunlar dışındaki hayvanların üretimi için 2.500.000 dolar ve baskı malzemeleri için 400.000 dolar olarak kullanılmasını tavsiye etti (Ulus, 8 Temmuz 1951).

1948'den 31 Mart 1951'e kadar Marshall Planı'ndan doğrudan yardım 144.000.000 dolardı. Bu tarihe kadar, Türkiye'ye doğrudan yardım ve dolaylı yardım miktarı 252.000.000 dolardır. 30.6.1951 tarihine kadar bu hibelerin yerleri ve miktarları aşağıdaki gibidir: Tarım 46.000.000, Bayındırlık 25.600.000, Nakliye 2.650.000, işletmeler 66.500.000, Etibank 62.000.000, Sümerbank 3.300.000, MTA

820.000, Gümrük 1.300.000, İstatistik 600.000, Ulusal Savunma 24.000, özel şahıslar 650.000, ekonomi ve ticaret 69.500.000 dolardır (Ulus, 26 Temmuz 1951).

21 Aralık 1951'de, çeşitli tarımsal işlere harcanacak Marshall Planı rezerv fonlarından 24 milyon 300 bin lira teslim edildi (Ulus, 22 Aralık 1951).

29 Aralık 1951 tarihine kadar Türkiye'nin askeri gücünü artırmak için yapılan anlaşmalar uyarınca 163.524.000.00 Türk Lirası serbest bırakıldı. Bu paralar aşağıdaki şekillerde değerlendirilecektir:

1. Artan ihtiyaca göre astsubayların eğitim programlarının güçlendirilmesi,
2. Artan ordu varlığı,
3. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılan malzeme kalitesinin artırılması,
4. Milli Savunma Bakanlığı mühimmat fabrikalarının tekrar büyük siparişler verebilmesidir (Ulus, 29 Aralık 1951).

14 Ocak 1952'ye kadar, Marshall Planı sırasında, Türkiye 156.000.000 dolar hibe aldı ve 126.000.000 dolar kredi sağladı (Ulus, 14 Ocak 1952).

6 Şubat 1952'de Başkan Truman Kongreye, İngiltere ve Fransa'ya yapılan büyük tahsisatlardan kalan 87.160.000 doların ekonomik amaçlarla Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'ya tahsis edileceği mesajını gönderdi (Ulus, 6 Şubat 1952).

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, o tarihten itibaren 23 Mayıs 1952'ye kadar Marshall yardımında Türkiye'ye 351 milyon dolarlık ekonomik, 537 milyon dolarlık askeri yardım yapacağını açıklayarak şunları söyledi:

Kuruluşundan bugüne kadar doğrudan yardım 175.000.000 dolara ulaştı. Bunun 84.200.000 doları kredi, 73.500 doları hibe, 17.300.000 doları ise, koşullu yardım şeklinde olmuştur. Ülkemize şu ana kadar sağlanan dolaylı yardım miktarı 176.700.000 dolardır. Bunun 74.200.000 doları dolaşım hakkı, kota kredisi olarak 30.000.000 dolar, başlangıç kredisi olarak 25.000.000 dolar ve özel kaynak olarak 47.500.000 dolar olarak sağlanmıştır. Bu rakamlara göre, başlangıçtan bu yana

sağlanan ekonomik yardım, 351.7 doğrudan ve 175.000.000 dolaylı olmak üzere toplam 176.700.000 milyon dolara ulaştı (Zafer, 24 Mayıs 1952).

3 Temmuz 1952 tarihine kadar, daha önce alınan önlemlerin yanı sıra, büyük ölçüde Marshall Planı tarafından sağlanan 1.000.000.000 Türk Lirası ile son yıllarda yaşanan gelişmeler hızlandırılmıştır. Marshall Planına verilen para ile Türkiye'ye çeşitli işler için aşağıdaki gibi dağıtılmıştır:

Tarım: doğrudan ve dolaşım haklarından 48 milyon dolar. Ayrıca 48.300.000 Türk Lirası para,

Yollar: 19.000.000 dolar doğrudan ve bir dolaşım hakkı olarak. Ayrıca rezerv paradan 37.000.000 Türk Lirası,

Su İşleri: 1.500.000.000 dolar doğrudan ve dolaşım hakkı,

Etibank: Marshall Planı'ndan, Etibank'ın tarımdan sonra aslan payını aldığını söyleyebiliriz. Doğrudan Etibank'tan gelen yardımların miktarı ve dolaşım hakları 45.000.000 dolara ulaşmıştır. Ayrıca yaklaşık 17 milyon dolarlık bir başlangıç kredisinden de yararlanmıştı,

Sümerbank: Bu kurumun da Karabük fabrikalarına 3.500.000 dolar tahsis edilmiştir.

Diğer alanlar: Marshall Planı'ndan bu ana alanların yanı sıra çeşitli diğer alanlara yardımlar sağlanmaktadır. Bu sayede sivil ihtiyaçlara yönelik yardım tek başına 1.000.000.000 Türk Lirasına ulaştı (Ulus, 3 Temmuz 1952).

Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye üç gemi verildi (Zafer, 7 Ekim 1952). Karşılıklı Güvenlik Ajansı da Türkiye'nin 20 milyon ABD doları tahsis ettiğini bildirdi (Zafer, 3 Ocak 1953).

Ocak 1953'te Truman, Türkiye ve Yunanistan'a karşılıklı güvenlik tahsisi bütçesinden 340.500.000 dolar ayırdı (Zafer, 10 Ocak 1953).

Amerikan haber servisi, dostluk dergisinin 6 Kasım tarihli sayısında 1957 mali yılında 55 milyon dolarlık hibe olarak Türkiye'ye kaldırıldı. Teknik işbirliği için 25.000.000 dolar borç ve 3 550.000 dolar verdiği belirtildi. Aynı dergide Türkiye'den 768.35 milyon dolar karşılığında, ABD'ye 6 Kasım 1949'dan 1957'ye kadar 2.151.380.000 lira yardım sağladığını da açıkladı (Ulus, 8 Kasım 1957).

4 Temmuz 1960'da ABD ile Türkiye arasında Türkiye'ye 1.000.000.000 lira yardım yapılması konusunda anlaşma imzalandı (Ahmad ve Turgay, 1976:104).

4 Ağustos 1960'da ABD Hükümeti Türkiye'de yapılacak dördüncü hibe kotası olarak Hükümet'e 34.4 milyon dolarlık ithalatın finansmanında kullanılacak ekonomik yardımda bulundu. Bu meblağın 1 Temmuz'da başlayan ABD 1960 mali yılı savunma desteği Programı kapsamında Türkiye'ye yapılan yardımın ilk bölümünü oluşturmaktı. Bu para Türkiye ekonomisinin takviye amaçlıdır. Bunun sonucunda 11 milyon dolar Akaryakıt, 5.1 milyon dolar Demir ve çelik ürünleri, 6.9 milyon dolar Makine, motorlu araçlar ve parçaları, 3.6 milyon dolar Kimyasal maddeler ve ilaçlar, 3.300.000 dolar kauçuk ve lastik gibi ürünler verilmiştir Diğer ürünler açısından bu mallar ithalat için kullanılacaktı¹⁶ (Ulus, 4 Ağustos 1960).

1948-1949 devresi; 49.000.000 dolar

1949-1950 devresi; 131.000.000 dolar

1950-1951 devresinde ise; 100,000,000 dolar yardım sağlanmıştır (Barda, 1955:192-193).

Sağlanan yardımlardan, Milli Savunma, tarım, ulaştırma (kara, deniz ve hava yolları), diğer Bayındırlık, makine ve kimya sanayi kurumu, et ve balık endüstrisi ve diğer kurumlardan en büyük payı Etibank tesisleri aldı (Barda, 1955:193).

Türkiye'ye yapılan yardımların ilk yılında kredi şeklinde yapılan yardımların çok daha yüksek bir miktarı olmuştur. Hibe olarak yapılan yardımın Merkez Bankasına TL karşılığı yatırılması öngörülüyordu. ABD Hükümeti ile ortaklaşa Türk hükümetine

¹⁶ Bu parasal hibenin 25 milyonu bir başlangıç kredisi ve 30 milyonu Avrupa Tediatrik Birliği'ne (EPU) giriş için bir kota kredisi olarak verildi.

tahsis edilen paranın %95'inin karşılık fonu olarak adlandırılan program, Türkiye'nin harcamalarını karşılamak için kullanılan ECA yönetimi de geri kalan %5'ini sürdürdü (Tuncer, 1958:89).

Genel olarak, Türk Hükümeti bütçe açıklarını kapatmak için 160.767.000 dolar miktarını kullanmak istese de Türkiye Marshall Plan Misyon Şefi Russell Dorr, bu talebi reddetti. Bunun üzerine, Türk Hükümetinin emriyle hareket eden Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, ECA yönetimine başvurdu (Erkin, 1992:107). Anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte, 1 Mart 1950 tarih ve 5582 sayılı (Resmi Gazete, S. 7448, 4 Mart 1950) ve 28 Şubat 1951 sayılı 5760 sayılı (Resmi Gazete, S. 7746, 28 Şubat 1951) iki yasa çıkarıldı ve Marshall Planı kapsamında elde edilen yardımlar bütçe ve hazine hesaplarına aktarıldı. Türkiye, bu yardımla bütçe açığını kapatmanın sadece bazı yöntemlerinden biri olan, yasa 26 Nisan 2007 ve 5637 Sayılı yasaya kadar yürürlükte kaldı (Resmi Gazete, Uygulama İmkânı Kalmamış Bazı Kanunların Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun, Sayı: 26510, 2 Mayıs 2007).

Öte yandan, Türkiye ekonomik durumu nedeniyle dolaşım haklarını diğer devletlerden farklı bir şekilde kullandı. Ekonomik işbirliğine katılan tüm ülkelerden başkaları ile yapılan ödemeler dengesi, Amerika'ya yapılan dolar yardımı ile düzenlenmeye çalışılmış, açık ülkelerin doğru dolaşımını elde etmek için ödeme dengesi fazla ülkeler de hibe dolaşımı şeklinde kullanılmıştır. 1948-1950 yılları arasında Türkiye'nin dolaşım devresini ayarlayan haklar aşağıdaki gibidir (Güldamla, 1967:21):

1948-1949 döneminde verilen dolaşım haklarının 19.862.000 doları ve alınan dolaşım haklarının 14.101.000 doları, 1949-1950 döneminde verilen dolaşım haklarından 14.225.000 dolar ve alınan tüm dolaşım hakları kullanılmıştır.

1948'de Marshall Planı adı altında başlayan Amerikan yardımı, Temmuz 1952'de sona ermiştir. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan yardımların net miktar ve alanlarını vermek çok zordur. Öte yandan, 1952'den sonra ABD'de yaptığı yardımları belirlemeyi zorlaştıran bir başka neden de Türkiye'ye farklı isimler altında yardım sağlanmasıdır.

4. TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI’NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ SİYASİ VE EKONOMİK YANSIMALARI

4.1. Truman Doktrini’nin Türkiye’de Yansımaları

Türk-Amerikan yakınlaşması, Truman Doktrini ile başlayarak, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yaşanan iç ve dış olayların etkisi altında, kelimenin tam anlamıyla gerçekleştirilemeyen demokrasi politikasının temellerini atmış, Türkiye’de büyük değişikliklere yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda ABD’nin SSCB’ye tutumuna karşı Türkiye’ye destek vermesi beklenirken, Truman Doktrini için resmi destek görmeye başladıktan sonra, Batı’nın sürekli ilgi ve desteğini demokratik yapıya yerleştirdiğine inanılıyor. Türkiye’de çok yönlü artan siyasi faaliyet gösteren ABD, Türkiye’de çok partili demokrasiye geçişi hızlandırdı (Kürkçüoğlu, 1978:5).

4.1.1. İç Politikadaki Yansımalar

İkinci Dünya Savaşı’nın bitimine kadar, 1923, 1924 ve 1930 yıllarında, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından yönetilen tek partili sistemdeki kısa deneyimler dışında, bu rejimin sürdürülemez olduğu daha çok anlaşılmaktadır. Ülkede muhalefet partisinin eksikliği hissedilmeye başlandı. Savaştan sonra totaliter rejimlerin çöküşü ve demokrasilerin zaferini gözlemlemenin katkısıyla gelişen olaylar, Türkiye’de demokrasiye olan inancı güçlendirmiştir (Karpaz, 1996:127-129).

TBMM içindeki muhalefet, ilk olarak, Ocak 1945’te “Çiftçi Topraklandırma Kanunu” görüşülmeye başlandığı sırada ortaya çıkmıştır (Zürcher, 1997:217). Türkiye, bu girişim kapsamında Şubat 1945 tarihli “Birleşmiş Milletler Deklarasyonu”nu imzalayarak uluslararası medya demokrasisine olan inancını ortaya koydu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945’te yaptığı konuşmada demokrasiye olan inancını yineledi: “Savaşın varlığı dikkatli tedbirler gerektirdiğinden, demokrasi ilkeleri ülkenin siyasi ve ideolojik yaşamında üstünlük kazanır” diyerek demokrasiye olan inancını tekrarlamıştır (Ayın Tarihi, 1945:52-53). 21 Mayıs 1945’te başlayan bütçe görüşmelerinde muhalefet daha görünür hale geldi, yedi temsilci hükümetin ekonomi politikalarını eleştirdi ve bütçeye karşı oy kullandı

(Ahmad ve Ahmad, 1976:13). Bütçe aleyhine oy veren milletvekillerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubu'na “dörtlü taktir” verdi (Karpaz, 1996:130). 12 Haziran 1945'te, mevcut kanunlarda değışikliklere yol açacağı için, Anayasada öngörülen ulusal egemenlik ilkelerinin tam olarak uygulanmasını ve siyasi partilerin işlevlerinin demokrasinin temel ilkelerine uygun olarak yerine getirilmesini (Ahmad, 1996:25-26) gerektiren bir önergeyi reddetti. Red kararına ilişkin genel yorum, teklif sahiplerinin CHP'den ayrılıp TBMM'de yeni bir grup oluşturmaya teşvik edilmesi gerektiğidir (Karpaz, 1996:131).

Türk siyasi hayatında etkili olmamakla birlikte, 18 Temmuz 1945'te iş adamı Nuri Demirağ önderliğinde kurulan Milli Kalkınma Partisi, Türkiye'de demokratik sürece geçiş yapan ilk muhalefet partisi oldu (Ahmad ve Ahmad, 1976:14). Ancak bu partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde olmaması ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayamaması İsmet İnönü tarafından da ciddiye alınmamasına sebep olmuştur (TBMM'nin 7. Dönem 3. Yasama Yılı Açıs Konusmaları, 1 Kasım 1945:60).

Kurulduğu günden bu yana demokratik yönetim biçimini her yönden uygulamayı hedeflemiş olsa da devrim sürecinde bunun çok kolay olmayacağını anlayan Türkiye Cumhuriyeti, bunu uygun şekilde değerlendirmek için savaş sonrası dönemde yeniden yakaladığı değışim ortamı tüm kurumlarıyla birlikte harekete geçirmiştir.

Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından, 10 Mayıs 1946'da yapılan CHP Olağanüstü Kongresi'nde, tek partili parlamentoda muhalefet rolünü oynayan bağımsız grup kaldırılarak gerçek muhalefete yer bırakıldı. Kongre, İnönü'nün “Milli Şefi” unvanını ve “değişmez başkanlık” kurumunu kaldırarak demokrasinin yerleşmeye başladığının da sinyalini vermek istemiştir (Ahmad, 1996:29).

Türkiye'de çok partili düzeni kalıcı hale getirme çabaları devam ederken, Truman Doktrini de demokrasiyi yerleştirme sürecinde unutulmaması gereken bir olgu olarak yer aldı. ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nde Truman Doktrini'nde öngörülen yardım yasasının tartışılmasında, Türkiye'ye yardımı engellemek isteyenler, Türkiye'de demokrasinin varlığından söz edilemeyeceğini vurguladı. DP'nin 6 Nisan 1947'de yapılan İstanbul ara seçimlerine katılmama kararı, Nisan ayında kararlı bir

şekilde CHP ve DP'nin çekişmesinden ve Senato'da Türkiye ve Yunanistan'a ABD yardım tasarısının tartışılmasından da etkilendi (Sadak, 1947). O dönemde tek parti destekçisi olarak bilinen Recep Peker'in hükümeti de demokrasinin bir nebze de olsa istenmeyen olduğu görüşünü yaymaya yetiyordu. Ancak zaman içinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin demokrasi yanlısı duruşunu ortaya çıkarmasına yardımcı oldu. ABD yardımının demokrasiyi savunmaya yönelik bir adım olduğunu ve Türkiye ile ABD arasında daha yakın ilişkiler kurmanın Türkiye'de demokrasinin sağlam yerleşmesine yardımcı olacağını söyleyen İsmet İnönü, doktrin çerçevesinde uygulanacak yardım yasasının ABD'de onaylanmasının ardından söyledi (Karpat, 1996:162-163).

12 Temmuz 1947'de Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson'ın doktrin çerçevesinde ABD yardımı anlaşması imzalaması üzerine Türk basını bir gün önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından verilen bir açıklamayı yayınladı (Erim, 1947). Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası sayılan 12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından tek yanlısı kabul edilen Recep Peker Hükümeti'nin görevde kalması imkansız hale geldi. Demokrasi yolunda İnönü ile aynı görüşleri paylaşmaması Peker hükümetinin geri çekilmesine neden oldu. Liberal olarak tanımlanan ve 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Anlaşması'nı Dışişleri Bakanı olarak imzalayan Hasan Saka, hükümeti kurmak üzere görevlendirildi (Toker, 1988:186-207).

ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Milli Güvenlik Konseyi'nin Mart 1950'de hazırladığı raporda, Türkiye'de demokrasiye doğru büyük adımlar atıldığını ve siyasi istikrarın geri kazanılmasında ABD'nin sağladığı yardımların büyük etkisi olduğunu vurguladı (FRUS, 1950:1237).

14 Mayıs 1950'de Türkiye Genel seçimlerinde Demokrat Parti, parlamentoda 395 sandalye alarak çoğunluk elde etti. Seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi 69 sandalye, darı Partisi 1 ve Bağımsızlar 9 sandalye kazandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğa sahip olan Demokrat Parti, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı olarak seçti ve hükümeti kurma görevi Bayar tarafından Adnan Menderes'e verildi (T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü Yayını, 1998:173-177).

Kısa bir süre içinde, kabul edilen çok partili siyasi rejimin böyle bir sonucu ABD tarafından ilgiyle izlendi. ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı James E. Webb, seçilen Hükümet Başkanı ve kurulan gün, 22 Mayıs 1950'de ABD Başkanı tarafından hazırlanan raporda, Türkiye ve yeni iktidar hakkında bilgi verdi. Raporda, Demokrat Parti'nin beklenmedik zaferinin sebebinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin takip ettiği ekonomik rejimin neden olduğu sorunlar olduğu belirtildi. İki büyük parti arasında dış politikada bir fark olmadığını vurgularken, ekonomik alanda Demokrat Parti'nin devlet girişimciliğinden ziyade özel sektörü desteklediği ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha fazla yabancı sermayeye açık olduğu vurgulandı (FRUS, 1950:1262-1263). James E. Webb, Milli Güvenlik Konseyi'nin 19 Eylül 1950'de yer alacağı raporda, Türkiye'nin demokratik kalkınmasının ABD'den aldığı yardımın etkisinin ne kadar büyük olduğunu vurgulayarak, yeni Türk hükümetinin Demokrat Parti tarafından kurulduğuna dikkat çekti (FRUS, 1950:1320).

4.1.1.1. Ekonomik Değişim

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye bir savaş politikası benimsedi ve savaş, altın dahil yaklaşık 227 milyon ila 245 milyon dolarlık hisse senedi ile sona erdi (Ayın Tarihi, 1947:26). Bu birikimi dışarıdan gelen bir tehdide karşı korumak zorunda hissetti. Bu nedenle, savaş sırasında savaş ekonomisi uygulandı. Enflasyon artmış ve karaborsa ortaya çıkmış olsa da hisse senetlerine dokunulmamış ve ortaya çıkan bütçe açığını kapatmak için Ulusal Koruma Yasası¹⁷ ve Varlık Vergisi¹⁸ gibi önlemler uygulanmıştır.

1944'te Bretton Woods'ta imzalanan ve 1945'te Uluslararası Para Fonu'nu (IMF) kuran antlaşmanın öngördüğü ekonomik sisteme dahil olmak için, Türk siyasi hayatındaki ilk devalüasyon 7 Eylül 1946'da yapıldı. Türk para biriminin değeri 1

¹⁷ 18 Ocak 1940'ta yürürlüğe giren Ulusal Koruma Yasası, özellikle üretim, dış ticaret ve fiyat kontrolünde kapsamlı devlet müdahalesi getirdi. Kanuna göre hangi malın üretileceğine ve kaç mal üretileceğine devlet karar verecek ve hükümetin izni ile yatırım yapacak, bu düzenlemelere uymayan işletmeler tazminat ödenerek kamulaştırılacak. İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 4. Basım, İstanbul, Cem Yayınevi, 1974, s. 321; Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 191-192

¹⁸ Savaşın Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmak ve savaş sırasında elde edilen haksız kazançları vergilendirmek için 11 Kasım 1942'de VARLIK vergisi çıkarıldı. Melek Fırat, "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1(1919-1980), op.cit., s. 579-580

Temmuz 1944'te ABD doları karşılığına bağlandı (Ahmad, 1976:25). 19 Şubat 1947'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanan yasa ile hükümet, Uluslararası Para Fonu ve uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nı Kuran anlaşmaları imzalamaya yetkili oldu. Buna göre, 11 Mart 1947'de Washington'da Türkiye ile yapılan anlaşma Uluslararası Para Fonu'ndan yardım almaya başladı (Tuncer, 1958:12-13). Truman Doktrini hazırlanırken Türkiye'nin ekonomik temelleri bağımlı olmayan devlete gelmek için 12 Temmuz 1947'de alınan yardımlar çerçevesinde imzalanan Türk-Amerikan Yardım Anlaşması, Türk ekonomisinde büyük değişikliklere yol açmıştır.

ABD'den gelen yardımlar uzun vadede bazı sorunlar yaratmaya başladı. Yardımın esas olarak ABD tarafından savaş sırasında kullanılan askeri malzemelerin Türkiye'ye devredilmesiyle gerçekleştirildiği göz önüne alındığında, bu malzemelerin düzenli bakımı için de ödeme yapılması gerekiyordu. Amerikan parçalarının yedek parça temini ve malzeme bakım giderleri bütçesinden her yıl 400 milyon Türk lirası ayrılması gerekiyor ki bu da 100 milyon ABD doları veya 280 milyon Türk lirasına eşdeğer yardımı pahalı hale getiriyor (Gönlübol, 1982:536). Türkiye, bütçesinin büyük bir bölümünü ABD'den temin etmesi gereken milli savunmaya ayırıyor, bu nedenle uygulanmakta olan yatırım projelerine fon sağlayamadığı için ekonomik kalkınması uzun zaman aldı (FRUS, 1950: 1225).

"Marshall Planı" Türkiye ile 4 Temmuz 1948 tarihinde uygulamaya konuldu. Dış yardım aldı ve ekonomi genişlemeye devam etti. ABD öncülüğünde Paris görüşmeleri başlatılarak geliştirilmesine katkı sağlandı. Türkiye'nin, başta tarım uzmanları da dahil olmak üzere Amerikalı uzmanları terfi ettirme, ulaşım ve enerji projeleri için tarımsal üretimi artırma planı reddedildi ve ikinci bir kalkınma planı oluşturdu (Tekeli ve İlkin, 2004:6-16). Ulusal İstatistik Bürosu'nun verilerine göre 1947'de ekili alan sayısı 13 milyon 575 bin hektar iken, 1950'de 14 milyon 542 bin hektara, traktör sayısı 1947'de bin 556 olan traktör sayısı da 1950'de 16.585'e çıkmıştır (Türkiye İstatistik Yıllığı "1971", 1973:180). Dış dünyaya açılmanın uzun vadeli olacağına inanılıyor olsa da başarılı olmadı.

ABD doları cinsinden ithalatla karşılanabilecek şeyler, Türkiye'nin elindeki döviz stoklarını en kısa sürede tüketmiş ve Türk ordusunu bağımlı ekonomiye modernize etmeye yardımcı olmuştur. Çoğunlukla Avrupa ülkeleri savaş öncesi

Türkiye ile dış ticarete bulunurken, Avrupa'daki ekonomik sıkıntılar yerine alınan yardımların etkisiyle ABD ile ticaretini geliştirmiştir. Ancak, ABD'ye sattığı mallar, satın aldığı malların maliyetini karşılamaktan çok uzaktı. Bunun sonucunda ortaya çıkan dengesizliği ortadan kaldırmak için Türk yöneticiler her fırsatta ABD'den alabilecekleri yardımı artırmak için çaba sarf etmişlerdir (Gönlübol, 1982:235).

Maddi yönünden çok manevi yönü olan Truman Doktrini, bu çerçevede yapılan yardım anlaşması neticesinde alınan askeri yardımlar ve büyük dünya gücü ABD'den destek bulma kolaylığıyla Türkiye açısından, geleceği düşünmeden, planlamadan dışarıya açılma sürecidir.

1946 yılında 120 milyon ABD doları olan ithalat değeri, 1947 sonunda 245 milyon ABD dolarına ulaşırken, 216 milyon ABD doları olan ihracat değeri yalnızca 223 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiş, bu da dış ticaret dengesizliklerinin başlamasına neden olmuştur ve bu etki bugün bile devam etmektedir (Türkiye İstatistik Yıllığı “1994”, 1995:553).

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye ile ilgili olarak hazırladığı 5 Mayıs 1949 tarihli notuna göre, ABD ile ekonomik iş birliğinin önündeki tek engel, “Osmanlı İmparatorluğu döneminden gelen tecrübeler, hassas yaklaşıma karşı kapitülasyonlar nedeniyle, Türkler, milliyetçi yapının gözlemlendiği zaman gerilemeye başladığı şeklinde öne sürüldü. Raporda, Türkiye'nin başta dış ticaret olmak üzere kısa sürede daha liberal ekonomi politikaları benimsemesinin beklendiği vurgulandı (FRUS, 1949:1664-1666).

1 Ağustos 1951'de, ABD'nin isteklerinin bu yönde olduğu ve ekonomik kalkınmanın ancak dış destekle sağlanabileceği düşüncesiyle yabancı sermaye yatırımlarını teşvik Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu görüşe göre, yabancı yatırım Kanunu Türkiye'ye taşınmak için yeterli değildi. 18 Ocak 1954'te Yabancı Yatırım Teşvik Kanunu'na yatırım yapılması şartıyla belirli bir imtiyazı ifade etmek için kabul edildi (Selik, 1961:6-7).

ABD'li uzmanların 7 Mart 1954 tarihli Petrol Kanunu kullanılarak hazırlanan görüş ve raporların Türkiye'den yabancı şirketlerin petrol çıkarlarından elde edileceği

tahmin ediliyordu (Erhan, 2001:554). Yükselen enflasyon, dış ticaretteki dengesizlikler ve Türk parasının istikrarsız değeri, hükümeti 1954'ten sonra yeni tedbirler almaya sevk etti, ancak bu tedbirler de planlı ekonomiye geçişi sağlayamadı, ekonomiyi istikrara kavuşturmak için tüm çabalar dış yardımı artırmaya yönelikti.

ABD başkanının danışmanları ve Dışişleri Bakanı tarafından, 25 Ekim 1956'da hazırlanan raporda belirtildiği gibi, 1947'de başlayan Türkiye, yardımın alınmasından 9 yıl sonra, ABD'nin "dünyanın en bağımlı müttefiki" haline geldi (FRUS, 1989:120).

4.1.2. Dış Politikadaki Yansımalar

Türkiye, Atatürk döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda başlattığı güçler arası denge politikasını sürdürmeye devam etti. Dış politikada istikrar ve güvenliği ön planda tutarak ve statükonun devamını esas alarak uluslararası ilişkilerini sürdürdü. İkinci Dünya Savaşı'nda savaşa fiilen katılmayarak tüm dünyayı yok eden ortamdan kaçınmaya çalışan Türkiye, savaş sonrası düzene uygulanan baskı nedeniyle taraf olmak zorunda kaldı. Savaşın sonunda birbirleriyle iş birliğini sona erdirerek ortaya çıkan iki yeni süper gücün abluka altına alınmasında Türkiye, kendisine baskı yapan komşusuna direndi, ABD'den destek ümit etmiş ve Truman Doktrini içerisine girdi. Bu sürecin sonu, bir çıkış yolu olarak, ABD dış politikasında kesin bir değişiklik ortaya çıkaran Truman Doktrini'nin Türkiye üzerindeki en büyük etkisi dış politikada da görüldü.

4.1.2.1. Türkiye'nin Batı Yanlısı Siyaseti

Truman Doktrini'nin ilan edilmesinden bu yana Türk dış politikasının temel amacı, Batı ile iyi ilişkiler kurmak ve bu hedefe ulaşmak için batının, siyasi, askeri ve ekonomik örgütlerin öncülüğünde kurulan tüm kurumlara üye olmak için çalışmalara girişmiştir (Bağcı, 2001:8). Türkiye, 12 Mart 1947'den itibaren yüzünü tamamen batıya çevirmiş ve Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana uyguladığı denge politikasından vazgeçmiştir.

Yöneticilerin dünyanın en büyük gücü olan ABD'ye olan hayranlığının yanı sıra, yardım anlaşmalarının ne kadar özenle hazırlanırsa hazırlansın bu süper devlete ayrıcalıklar vermesi, Türkiye'yi ABD'nin politikalarından etkilemiştir. Sonuç olarak,

özellikle Türk dış politikasında ABD'yi destekleyen tutumlar benimsenmiştir. Büyük ölçüde ABD ile birlikte oylanan Birleşmiş Milletler toplantılarında Türkiye, kendisini ABD'nin savunucusu olarak görmeye başladı (Gönlübol, 1969:162).

Türk dış politikasında gözlenen en belirgin değişiklik Filistin meselesinde görüldü. ABD ile yakın ilişkiler ve kapsamlı yardımlar başlamadan önce Filistin'de bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını her zaman destekleyen Müslüman çoğunluklu Türkiye, daha sonra Filistin'e sırtını döndü ve burada Birleşmiş Milletler konferanslarında tüm konularda yer almış ve ülkenin durumu ile ilgili görüşmeler yapmıştır.

Filistin konusunda Türkiye'nin konumu 14 Mayıs 1948'deki kuruluşundan sonra uzun sürmedi. Ancak 28 Mart 1949'da Türkiye başlangıçta tarafsız bir denetim politikası seçti ve İsrail Devleti'ni tanıyan ilk ülkelerden biri oldu. Filistin topraklarındaki Yahudi nüfusunu artıran Türkiye, Türkiye'deki Yahudilerin İsrail'e göçünü kabul ederek Arap devletleri ile ilişkilerde arasını açtı (Erhan, 2001:537).

Ocak 1949'da Asya Devletleri Konferansı'na katılma daveti sırasında, Türkiye'nin "Asyalı değil, Avrupa devleti olarak konferansa katılmayı uygun görmemesi üzerine" Türkiye'nin Asya devletleriyle olan ilişkilerini bozdu (Ülman ve Sander, 1972:5).

4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Türkiye örgüte katılma fikrinin ana hedefi haline geldi ve uzun süredir devam eden batı yanlısı bir duruşun altını çizdiği gözlemlendi.

1950 genel seçimlerinden hemen sonra 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'nda yeni Türk hükümeti, parlamentoya danışmadan Kore'ye asker göndermiş, bu da Türkiye'nin NATO'ya girişini kolaylaştıracağını düşünerek eleştirilere neden olmuştur. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılımı, Truman Doktrini ile kurulan Türk-Amerikan askeri bağını ve doktrin kapsamındaki 12 Temmuz 1947 anlaşmasını ittifak haline getirdi (Ülman ve Sander, 1972:5). Resmi İttifak ise Türkiye'nin NATO üyeliğiyle gerçekleşti, yine Kore Savaşı'nda Türklerin tavrının etkisiyle gerçekleşti.

18-24 Nisan 1955'te Soğuk Savaş'ta meydana gelen blokajın dışında kalan yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletlerinin çoğunun Endonezya'ya katıldığı Bandung Konferansı'nda Türkiye, olmayan politikasına karşı olduğunu açıkladı ve bu politikanın Moskova için işe yarayacağını söyleyerek, batı bloğunun temsilcisi rolünü üstlendi (Gönlübol ve Ülman, 1966:165-166). Türkiye'nin konferanstaki bu tutumu, yeni doğmuş “Üçüncü Dünya” Devletlerini de başından beri Türkiye'nin önüne koydu.

Truman Doktrini'nde Yunanistan ile birlikte anılması ve Yunanistan ile birlikte NATO'ya dahil edilmesi, Türk yöneticilerine bundan sonraki süreçte Yunanistan ile birlikte hareket etmek zorunda hissettirdi. 1953 yılında Yunan Kralı ve Kraliçesinin ABD'ye davet edilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar da gayri resmi olarak ABD Dışişleri Bakanlığı'na ABD'den benzer bir davet beklediğini ilettiler (FRUS, :939). Celal Bayar, 17 Ocak 1954'te ABD'yi ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı oldu (Soysal, 1977:270). 1959'a gelindiğinde, Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile 15 Temmuz'daki resmi ortaklık başvurusunun ardından, Türkiye, aynı yönde bir karar alarak Yunanistan'ı yalnız bırakmamak için 31 Temmuz'da AET ile ortaklık için resmi başvurusunu yaptı (Birand, 2000:41).

4.1.2.2. NATO ve Türkiye

SSCB'ye karşı geliştirilen Truman Doktrini ABD'de ilan edilirken, Dunkirk Anlaşması Mart 1947'de imzalandı ve İngiltere ve Fransa'nın Avrupa'da Almanya'ya karşı iş birliği yapacağı belgelendi. Bu Antlaşma tam olarak bir yıl sonra, 17 Mart 1948'de Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'u da içeren Brüksel Antlaşması ile genişletildi. Almanya, 9 Ekim 1944 tarihli Moskova toplantısında, Stalin ve Churchill arasında anlaşma yapılarak, ardından 4-11 Şubat 1945'te Yalta Konferansları ve 17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te Potsdam Konferansları tarafından dört işgal bölgesine ayrıldı. SSCB, Anglo-Amerikan işgal bölgesinin bir parçası olarak doğuyu, güneyde ABD'yi, Kuzeybatıda İngiltere'yi, Fransa'yı kontrol altına aldı.

Konferanslarda, Sovyet işgal bölgesindeki Berlin dört ayrı işgal bölgesine bölündü (Sander, 1989:200). Brüksel Antlaşması'ndan sonra SSCB, çatışma nedeniyle “dört partili kontrol konseyi”nden çekildiğini açıkladı. Demokrasi ve ekonomik kalkınmanın kurulması için ortaklaşa hareket eden, hatta işgal altındaki bölgeleri

trizonia adı altında birleştiren konseydeki batılı güçler, Almanya'daki karaborsayı önlemek ve ekonomik kargaşaya son vermek için "Deutsche Mark" yarattıklarını açıkladı. SSCB, kendi topraklarında yeni Alman para birimini yasakladı, batılları Berlin'den çıkarmak için Batı Berlin'e giriş ve çıkış konusunda kısıtlamalar getirdi ve zaman zaman ulaşımı kesti. Batılı güçler Batı Berlin halkını havadan beslemeye devam ettiğinde, SSCB'nin Batılı güçleri kovma senaryoları sonuçsuz kaldı (Kennedy, 2002:409; Armaoğlu, 1984:446-447).

NATO'nun kurulmasında Berlin krizi kadar etkili olduğu düşünülen "Prag Darbesi", SSCB'nin aktif rol aldığı komünist darbeler arasında Batılı devletler tarafından en çok tepki gösterildi (Sander, 1989:196). Şubat 1948'de, o zamana kadar demokrasinin öncüsü olarak kabul edilen Sovyet Dışişleri heyetinin Çekoslovakya'ya gelmesiyle başlayan olaylar, devlet başkanının istifası, Dışişleri Bakanının ölümü ve komünist yönetimin iktidara gelmesiyle sonuçlandı. Çekoslovakya'daki bu gelişmeler, SSCB'nin Avrupa'da Batı'ya karşı etkinliğini kademeli olarak artırdığını ortaya koymuştur (NATO Enformasyon Servisi- Brüksel, NATO- Bilgiler ve Belgeler, 1971:14).

Marshall Planı'nın uygulamaya konmasından bir süre sonra, ekonomik kalkınmayı içeren bir yaklaşımın Avrupa'da kalıcı barış için yeterli olmadığı görülmüştür. "Berlin krizi" ve "Prag darbesi" ile birlikte, Avrupa'nın düzeni yeniden kazanmak için askeri güvenliğe de ihtiyacı olduğu ortaya çıktı (Spainer, 1988:54). Avrupa'da Sovyet tehdidine ve yayılmasına karşı ilk "askeri önlem" olarak kabul edilen 17 Mart 1948 Brüksel Antlaşması'nın ve Eylül 1948'te kurulan Batı Birliği Savunma Örgütü'nün en büyük dezavantajı, yeni süper güç ABD'nin antlaşmaya dahil edilmemesi olarak algılandı (Armaoğlu, 1984:445; Erhan, 2001:543).

Truman Doktrini ile SSCB'yi güç yarışında yalnız bırakamayacağını ilan eden ABD, 100 yıldan fazla bir süredir karşı çıktığı Avrupa'da gelişmiş askeri boyutlara sahip bir ittifaka girme fikrini de halkın kabul etmesini sağladı. Doktrinin ilan edilmesinden sonraki dönemde, SSCB'nin zorlukları ve tehditleri sona ermediğinde, ABD bir süredir düşündüğü büyüklükte bir askeri ittifaka katılma fikrini uygulamaya karar verdi. Truman doktrinine dayanarak, Monroe Doktrini'nin Avrupa ile ittifaklara katılmama konusundaki resmi terkinin öngören "Vandenberg kararı", 19 Mayıs 1948'de

ve 11 Haziran 1948'de, ABD uluslararası ve bölgesel ortaklık anlaşmalarına katılabilirliği senato tarafından ilan edildi (Documents on American History, 1949:736). Karara göre, "Birleşmiş Milletler Antlaşması"nın ilgili maddelerinde yer alan savunma haklarının, ABD'nin ulusal güvenliğini tehlikeye atacak ve böylece barışa katkıda bulunacak saldırılarla mücadele etmek için kullanılması öngörülüyordu (FRUS, 1948:214).

Senato'nun kararı kabul etmesinden sonra, ABD'nin Avrupa'yı da içeren savunma antlaşmalarına girmesinin önündeki engeller kaldırıldı. Brüksel Antlaşması ile ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, Portekiz, İzlanda ve Norveç taraftarları NATO Kuzey Atlantik Antlaşması'nı kurdu. Nisan 1949'da imzaladılar (Documents on American History, 1949:749-750). Anlaşmaya göre, herhangi bir imzacı ülkeye yapılacak bir saldırı, diğer imzacı ülkelere yönelik bir saldırı olarak kabul edilecek. "Özgürlük, barış ve güvenlik" nedeniyle 12 NATO devleti, SSCB'nin Doğu Avrupa'da genişlemesini engelleyen bir federasyon kurdu (Armaoğlu, 1984:448-449).

ABD'nin bu kadar etkin bir şekilde dahil olduğu ittifaka katılmak, o dönemde benimsenen politika göz önüne alındığında Türkiye için bir şart olarak görülüyordu. NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanmadan önce başlatılan ittifaka katılma çabaları başlangıçta çeşitli nedenlerle reddedildi. ABD, İngiltere ve İskandinavya, Türkiye'nin NATO'ya girişini başlangıçta kabul etmeyen ve bir Batı Avrupa veya Atlantik ülkesi olmayan Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü adı verilen bir ittifak içinde olamayacağını belirtti (FRUS, 1948:173). İtalya'nın anlaşmaya girme kararıyla bu fikir reddedilirken, ABD, "Kuzey Atlantik'e olan ilgisinin Türkiye'ye olan ilgisinin azalması olarak yorumlanmaması için Türkiye'ye yardımını artırarak bu süreci sürdürmeye devam etti (FRUS, 1948:321-323). İngiltere, kendisiyle yakın iş birliği içinde olması planlanan Ortadoğu Komutanlığı projesine NATO'nun değil de katılma fikrinde Türkiye'yi benimsemeye çalıştı. Türkiye'nin NATO'ya başvurusu reddedildikten sonra ABD, Türkiye ve Yunanistan'dan Doğu Akdeniz'de güvenliği sağlayacak bir Akdeniz Paketi çerçevesinde entegre olmalarını istedi (FRUS, 1950:1315-1316).

25 Temmuz 1950'den sonra Demokrat Parti, 25 Temmuz 1950'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'na

asker gönderdi. Muhalefetteki CHP partisine danışmadan alınan bu kararın gerekçesi, durumun acil olması olarak açıklandı. Türkiye'nin NATO'ya girişini kolaylaştıracağı fikri bu konuda da etkili oldu (Soysal, 2000:25-26; Ahmad, 1996:391).

1951'e gelindiğinde, Türkiye'nin yoğun çabaları sonuç verdi ve ittifaka girmek mümkün oldu. 22 Ekim 1951'de Londra'da yapılan bir protokol, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na dahil edilmesine karar verildi (Soysal, 2000:392).

4.2. Marshall Planı'nın Türkiye'ye Yansımaları ve Sonuçları

"Marshall Yardım Programı"nın öngördüğü "Amerikan" modeli, başlangıçta Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin tarım ekonomisinin temel ihtiyaçlarını karşılayamadı. Bu nedenle uzun vadede ihtiyaçları karşılamak ve liberalizmi kurmak için yeni seçenekler düşünülmüştür. Yeni düzenlemeler, piyasa düzenine ve politik kontrolü azaltmaya yönelik politikalara dayanmaktadır Model, ulusal kalkınmanın karşılaştırmalı üstünlük teorisine uyması gerektiğini öngörmektedir (Aydoğan, 135-136).

Türkiye'de önerilen ekonomik kalkınma modeli, tarıma daha fazla yatırım, sanayide dolaylı ve daha yavaş büyüme. Dünyada tarımsal ürünlere olan talep dalgalanmalarının neden olduğu ekonomik istikrarsızlık ve bunun sonucunda ortaya çıkan döviz zorlukları, bu kalkınma modelinin karşılaştığı ilk tehlikedir. Türkiye'nin ekonomik tehlikeleri 1950'lerin ortalarına kadar dikkat çekmedi (Schick ve Tonak, 2003:311-312). Asıl olumsuzluk bundan sonra başladı.

Türkiye'nin "Marshall Planı" na göre aldığı yardım, çeşitli kaynaklarca farklı görünmektedir. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 15 Mayıs 1952'de TBMM'de verilen bilgilerde toplam ekonomik yardımın (1948-1952) 351,7 milyon ABD doları olduğunu belirtti (Oğuz, 1951:14).

Ekonomik kalkınma planına göre Marshall yardımı, tarım, madencilik ve onları doğrudan etkileyecek bayındırlık işleri, ulaşım, sulama gibi faaliyetlerin artmasında en önemli rolü oynamıştır (Gönlübol, vd., 1992:451). Marshall hedeflerin kesilmesi için Türkiye'ye yardım etti, tarımsal alanda karşılaştırmalı bir avantaja sahipti. Türkiye açısından madencilik alanında gerekli malları, dış tarım ürünlerini ve

hammaddelerini özel olarak kömür ve tahıl talebi karşılamayı hedefleyen diğer Avrupa ülkelerine yapılacaktı (Tuncer, 1963:84).

Türkiye'nin ilk yıldaki kredili yardımı, ödenmemiş yardımdan çok daha yüksekti. Hibe olarak TL yardım yapıldı. Merkez bankasının karşılığını yatırması gerekiyordu. "Karşılık fonu olarak adlandırılan paranın %95'i Amerikan hükümeti ile Türk hükümetinin ortaklaşa sürdürdüğü programlara tahsis edildi ve geri kalan %5 ECA'nın masraflarını karşılamak için kullanıldı (Tuncer, 1963:89). Türkiye'nin hibe yardımı öngörülmemiştir. Türk hükümetinin girişimleri ile 31 Ocak 1950 tarihli Ekonomik İşbirliği Anlaşması hibe yardımı sağladı (Düstur, 1947:767-772).

Bütçe açığını kapatmak için kullanmak istediğiniz Türkiye hesabının %95'i, bu talepler daha önce ABD tarafından reddedildi, ancak izin ile girişimlerde bulunuldu. Türkiye'de dolaşımdaki yardım çeşitlerinin hakları bu şekilde diğer devletlerden farklı bir muameleye tabi tutulmuştu. Ödemeler dengesi açığını dolaşıma alma hakkı olan ülke, bu formülde daha çok hibe dolaşımında kullanılan ülke şeklindeki uygulamada, Türkiye'de dolaşıma alınan haklar da farklı alanlar üzerinden yapıldı (Güldamla, 1967:21).

Marshall Planı'nın felsefesi; önce yardım vermek, sonra vermenin kapsamının ötesinde kabul ettirmek ve bağımlı hale getirmektir. ABD, Türkiye'ye verdiği kredi ile malların satın alınmasına ilişkin bu kararı açıkça doğruladı (Dal, sy.7).

Bu bir süreç olduğu için tam ihtiyaç duyulduğunda bu süreçten çıkmak kolay değildi. Bu süreçte, bir ülke tek başına kendi sınırları içinde karar almaya başlama gücüne sahip olduğunda, ülke ekonomik olarak sınırlarını kapatarak tek başına harekete geçemezdi.

Amerikalılar, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın talepleriyle Marshall Planı ile Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşıladı. Türkiye'de kredisiz yeni ürünler aldı ve bu ürünleri satış fırsatı buldu. Bunun sonucunda da kredilerden faiz geliri elde etti. Öte yandan, Türkiye'nin 1948'den beri dış borçta en büyük artışı Marshall yardımı almaya başladığı andan itibaren gösterdiği de söylenebilir (Dal, sy.7).

Türkiye, Marshall Planı ile hayata geçirilecek projelerin büyük bir bölümünü oluştuyordu. Ancak sonuçlar bir ya da iki yıl sonra gerçekleştirilecek olan uzun vadeli programlarda kendini daha da hissettirecekti (Devlet Bakanlığı I. Daire Başkanlığı, Türkiye’de Marshall Planı, 1950:7).

Başlangıçta hibe olarak algılanan ve yarattığı bolluktan fayda sağlanan bu yardımlar, başta kültürel (tüketim alışkanlıkları, onlar gibi olma zihniyeti, bir başkasını bir başkasını görme anlayışı) olmak üzere gelecekte hem geri ödemelere hem de dışa bağımlı hale gelme itibarıyla Türkiye'yi etkilemişti.

Bu bölümde, ABD'nin yüksek çıkarlarını gerçekleştirmek için hayata geçirilen Marshall Planı’nın Türkiye'yi özellikle birçok alanda nasıl etkilediğini ve bu noktada ne gibi sonuçlar doğurduğunu, bugüne kadar nelerin aktarıldığını ele almaya çalışacağız. Bu etkileri ve sonuçları ortaya koyarken, Marshall Planı’nın tek başına bir etkisi olmadığını, esasen Batı'ya, kapitalizme, sorgusuz sualsiz yönelimin bir sonucu olduğunu anlayacağız. Bu sonuçları, dönem içinde yaşananları ele alarak vermeye çalışacağız ama aynı zamanda bugünle bağlantı kurmak için çıkarımlar yaparak da vereceğiz.

Türkiye’nin her yönüyle değişmesi Batı ile ittifakıyla başladı. Bu durumdan dönemin yöneticileri memnuniyetlerini sıkça dile getirmişlerdir. Bunu daha iyi görmek için I. Adnan Menderes hükümeti tarafından yapılan şu açıklamaları görebiliriz: *“İyi dostumuz olan ABD ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerimizi samimiyet ve anlayış ortamında güçlendirmek en büyük hedefimizdir”* (Arar, 1968:226). ABD ile ilişkilerimizin yol açtığı gelişmelerle, Türkiye’de başa gelen hükümetlerin memnuniyet derecesi, ilerleyen yıllarda bazen azalmakla birlikte varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Yardımların yol açtığı gelişmeler memnuniyetle karşılanmaktadır.

4.2.1. Siyasal Alandaki Yansımaları

Amerikan yardımı, Türkiye’de önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu yardımların söz konusu değişikliklere doğrudan veya dolaylı

etkileri olmuştur. Bu etkileri, dönemin gerçek politikadaki tutumlara da yansıdığından siyasi alanda daha net görebiliyoruz.

4.2.1.1. Dış Politikadaki Yansımaları

Türkiye'nin savaş sonrası egemen dış politikası, savaştan sonra Avrupa'daki boşluklardan yararlanma ilkesi ve dengeli güvenliği sağlama, Sovyetler Birliği'nin talep ettiği bir girişimdir (Armaoğlu, 1999:802).

Türkiye, 1945 sonrasındaki dönem için, savaş döneminde yaşamının ağır bağımlılık mirasının etkisini göstermiştir (Oran, 2002:498). Savaşın sona ermesinden bu yana ağırlıklı olarak Batı'ya yönelen Türkiye'nin dış politikası, dış ticareti gibi Batı hakimiyetindedir. Türkiye'nin tüm dış politika kararları bu genel politika değişikliğinin eseridir. Örneğin, "Bağılantısızlar Hareketi" ni değerlendirirken bile, Türk dış politikasını yönetenler, bu hareketi bağımsız bir dış politika tavrı olarak görmediler ve Batı'ya sadakati, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını en iyi şekilde sağlamanın yolu olarak gördü (Gönlübol, 1996:312).

Türkiye'nin dış politikası, rekabet sonrası uluslararası ortamdaki bu durumdan kaçınılmaz olarak etkileniyordu. Savaş tehdidi de iç ekonomik ve siyasi çevre üzerindeki derin etkisini arttırıyordu. Türkiye'nin politikası batının dış politikası paralel davranış gösteriyordu. Bunun sonucunda da Türkiye batının tüm organizasyonlarında (ekonomik, askeri, politik vb.) yer almak istiyordu.

Batı'nın Türkiye'ye dönmesi için pek çok neden vardı. Bu terimin sahada attığı dış politika adımları batılı üye devletlerin seçiminde etkili oldu (Oran, 2002:494-495). Türkiye'nin kutuplaşmış tavrı uluslararası atmosferde, kutuplara üye olan diğer devletlerin bağımsızlık ve özgürlük ile nitelendirildiğini kanıtlıyordu.

Bu konumlanma nedeniyle, Türkiye'nin tüm dış politika felsefesi, 1945-1946'dan itibaren batı ile "yakın ilişkiler kurma ilkesi" ile oluşturulmuştur (Gönlübol, vd., 1996:311). Türkiye bu dönemde ittifak politikası izlemiştir (Sezer, 1999:41). Türkiye, kutuplaşan dünyadaki Soğuk Savaş örgütlerinde batı politikalarını takip etmekte o kadar ileri gitti ki, bölge devletleriyle uzun vadeli ilişkilerini riske attı. Türkiye'nin bölgedeki batı hayranlığı politikasının askıya alınması ve Araplarla yakın

ilişkileri Truman Doktrini ile örtüşüyordu. Bu durum özellikle Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik BM oylamasındaki konumu ile belirgin hale geldi. Bu tavrın en keskin örneği, Türkiye'nin 1949'da İsrail'i tanınmasıdır (Aydın Tarihi, 1949:190). Türkiye, Batı'nın "gereksinimleri karşılama" politikası gerçekleştirilinceye kadar NATO üyesi olmuştur (Sever, 1997:88-93). Kutup siyaseti, çeşitli alanlarda olduğu gibi dış politikada da bağımsız politikaların izlenmesini engellemektedir.

Türkiye, batı kutup siyasetini kendi bölgesinin genel politikasına uygun olarak yürütürken, birçok siyasi ve askeri düzenleme girişiminde bulundu (Gönlübol, vd., 1996:311). Türkiye bu amaçla önce Balkan Paketi'nin ardından da Bağdat Paketi'nin kurulmasına öncülük etti (Oran, 2002:496). Bu çabalarla, Türkiye ve ABD çevreleme politikasını kişisel olarak yönetmiştir.

NATO'ya katıldıktan sonra, bu örgütün ve düşmanlarının eksenindeki tüm uluslararası olayları değerlendirdi. Nitekim Dışişleri Bakanı Köprülü bu kararı şu şekilde resmen doğruladı: "Türk dış politikasının sarsılmaz ilkesi aynı zamanda NATO'nun da ana ilkesidir." (Gönlübol, vd., 1996:311).

Değerlendirme söz konusu olduğunda, Türkiye'nin uluslararası olayları, örgütün gücünü artırmak ve NATO üyelerinin görüldüğü her türlü desteği uygulamak için NATO'yu müttefiklerinin topraklarında kolaylaştırma eğilimindedir. Bu destek, sömürgecilğe karşı bağımsızlık karşıtı hareket şeklinde de kendini göstermektedir (Armaoğlu, 1999:802-803). Örneğin, Türkiye Cezayir'in bağımsızlığı konusunda, BM Genel Kurulunda karşı oy kullanarak bu konudaki karşı tutumundan dolayı yaygın olarak eleştirilmiştir (Gönlübol, vd., 1996:314). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonrasında Avrupa'nın ekonomik kalkınması için kurulan sisteme katılmasından sonra Avrupa Topluluğu'na da katıldı. 1952'de NATO'ya katıldı ve kutup üyeliği görevini tamamladı (Avcıoğlu, 1974:279-283).

Türkiye'nin NATO üyeleri arasında birçok görev üstlendi. Türkiye'nin NATO ve ABD çerçevesinde varılan ikili anlaşmalar sayesinde yabancı üsler de kurmaya başladı (Gönlübol, vd., 1996:314). Bugün bile bu üsler hala tartışmalı bir konudur. Çünkü ABD müdahalesi bölgede bu üsler kullanılarak gerçekleştiriliyordu.

Türkiye NATO'nun Kuzey Kore açısından verdiği dış politika kararından itibaren NATO ile giderek artan bir ekonomik ve siyasi süreç geçirdi. Neredeyse hiç düşünmeden atılan adımlar ve Batı kutbu “ne derse onu yapan devlet” sorusu, süreçteki dış politika faaliyetlerini isimlendirmek için şöyle bir tablo ortaya çıkarmıştır: Daha önce Arapların yanında yer alan ve ABD ile yakın ilişkiler ve kapsamlı yardımlar başlamadan önce Filistin'de bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını her zaman destekleyen Türkiye, daha sonra Filistin sorununun tartışıldığı BM konferanslarında Filistin'e sırtını döndü. Bu tutum uzun sürmese de, bu konuda tarafsız bir politika izlemeyi tercih etti, İsrail'i ilk tanıyan devletlerden biri oldu, Türkiye'deki Yahudilerin İsrail'e göçünü kabul ederek, Yahudi nüfusunun artmasına neden oldu. Filistin topraklarının Yahudi göçüne açılmasını sağlayan bu durum Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkilerini açmıştır (Oran, 2002:537).

Ocak 1949'da Asya Ulusları Konferansı'na davet edildi ve konferansa bir Avrupa ülkesi olarak katılmadığını ve Asya ülkeleriyle ilişkilerini kestiğini belirtti (Ülman, 1972:5). 1950'den itibaren Kıbrıs'ta İngiltere'yi destekmiş ve Ortadoğu ülkelerini kendisini düşman yapma riskini göze alarak 1955'te Bağdat Paketi'ni kurmuştur. 24 Nisan 1955'te Endonezya'da katıldığı Bandung Konferansı'nda, bütün gelişmemiş ülkelere karşı çıkan, temassız politikaya karşı çıkan ve ABD'nin çıkarlarını açıkça savunan 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'nda hükümet parlamento bile danışmadan Kore'ye asker göndermiştir. Gönderilen birlikler, istişare olmaksızın doğrudan Güney Kore'ye gitmişlerdir. 1956'daki Süveyş krizinde İngiltere ve Fransa'nın yanında yer aldı, ABD'nin 1958'de Beyrut'a asker çıkarmak için NATO üslerini kullanmasına izin vermiş ve 1962'deki Küba füze krizinde nükleer saldırı tehdidinden güçlkle kurtulabilmiştir (Oran, 2002:495-496).

Türkiye'nin savaştan sonra Batı'ya dönüşü, Batı'nın her alanda olduğu gibi tüm organizasyonlarına katılımı, dış politika alanına bugüne kadar yansıtılan sorunları da beraberinde getirmiştir. Batı'nın dış politika alanında hemen hemen tüm politikalarını destekleyen Türkiye, Kıbrıs krizi sırasında milli soruna kadar buna şaşırmadı. Ve büyük güçlerin çizdiği çemberden çıkmaya çalıştığında, geçmişte onların lehine olan eylemleri unutuldu ve hatta onlar tarafından ambargo altına alındı.

4.2.1.2. İç Politikadaki Yansımaları

Siyaset, bir ülkenin hükümetinin ekonomi politikalarını belirleyip uygulamasını ve uluslararası sahnede kararlar almasını sağladığı için önemlidir. Bu anlamda bir ülkenin gücü, geleceğini şekillendirme yeteneğine sahiptir. Türkiye için durum böyledir Hükümetin İkinci Dünya Savaşı sonrasında aldığı kararlar ve uyguladığı politikalar, bugünü etkileyen hayati sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle o günün karar alıcılarının sadece siyasi değil Türkiye ile ilgili tüm alanlarda bugünü etkileyen sonuçlar yarattığı bir gerçektir.

Bu dönemdeki siyasi yaşam, iç ve dış olaylardan etkilenmiştir (Oran, 2002:493-494). İç ve dış nedenlerle, Türkiye'nin 1950'de demokratik düzenin gelişini kabul etmesiyle, Mayıs 1950'de yeni hükümet yönetiminde iktidara gelen DP, sadece siyasi değil, ekonomik olarak da bir dönüm noktası olarak görülmelidir. Savaş ekonomisinden normal ekonomiye erişebilmek için atlanması gereken geçiş ekonomisi devresi, çeşitli ekonomik sorunların hafiflemesi ile kapandı ve Türkiye için yeni bir döngü başladı (Gönlübol, vd., 1996:452).

Yukarıda belirtilen iç ve dış nedenlerin ağırlığı ile Batı kutbunun bir üyesi olan Türkiye, Batı'nın istediğini dışarıda olduğu gibi içeride de uygulama yoluna gitmiştir. Bu bağımlı yönetim yaklaşımı DP'nin sahip olduğu iktidarın ekonomiden siyasete, dış politikadan eğitim politikasına kadar tüm politikalarını belirlemektedir. Bu nedenle siyasi atmosferin ve dönemin zihninin temellerinin incelenmesi olacaktır. Hükümetin aldığı kararların bugüne kadar neler bıraktığını gösterebildi.

Hükümetin ekonomi politikası, Mayıs 1950'deki DP planında açıkça ifade edilen liberal bir görüşe dayanmaktadır. İç ekonomi politikalarında öngörülen liberal fikirler, dış ekonomi politikalarında da ifade edilmiştir (Avcıoğlu, 1974:282). Türkiye, 19 Eylül 1950'de imzalanan “Avrupa Birliği Harcama Anlaşması” bunun en önemli göstergesidir. Yine bu yıl, Avrupa ECA'nın önerileri doğrultusunda, 1950 sonbaharında açıklanan yeni ticaret rejimine göre Türk hükümeti dış ticaretini yaklaşık %75 oranında serbest bıraktı (Gönlübol, vd., 1996:453-454).

Serbestleşme temelinde ithalatın kontrol altına alınmaması birkaç yıl içinde zorluklara neden olmuş, ihracat değeri ithalat değerini karşılayamadığı için muazzam bir ödemeler dengesi açığı ortaya çıkmıştır. İlk birkaç yılda hem iç hem de dış piyasalarda çok gevşek bir tavır sergileyen ekonomi politikaları, kısıtlamalar ve zorluklar ortaya çıktıkça yavaş yavaş kontrole yöneldi. Sonuç olarak, liberalleşmeyi savunan liberal hükümet 1954'te dış ticareti kısıtlamak zorunda kaldı. Müdahaleden önce bir istikrarsızlık ve kırılganlık durumu ortaya çıktı ve geçici önlemlerle hayatta kalmaya çalışıldı. 1961 Anayasasına göre, ulusal ekonomiyi düzenleme ve yönlendirme görevi Ulusal Planlama Teşkilatına (DPT) verilmiştir (Gönlübol, vd., 1996:453-454).

Mümkün olduğunca yabancı mallara açılan Türkiye'nin korumasız ekonomi politikası, dönemin gücünün temel politikasıydı. Bu yönde alınan tüm kararlar "Marshall Planı" desteğiyle uygulandı, Türkiye, 10 yıl içinde iflasın eşiğine geldi, ekonomik ve siyasi kararların etkileri, dönemleriyle sınırlı kalmamış, bugün için yol gösterici olmaya devam etmiştir. Türkiye, o zamandan bu yana genel olarak ekonomik zorlukları atlatamamıştır.

Türkiye'nin ekonomideki rolüne paralel olarak ağırlıklı olarak tarım sektöründe kullanılan Marshall kredileri, dış raporlara göre uygulanması gereken bir zorunluluktur. ABD'nin Marshall yardımı ile tarımı yönlendirdiği Türkiye'de üretim ve ihracat arttı. İklim koşullarının olumlu etkisinin bir sonucudur. Ekonomideki bu görece iyileşme nedeniyle DP 1954 seçimlerinde oylarını artırdı. DP'nin devam partilerinin Türkiye'de tarım sektöründen yüksek oy almasının nedeni, bu dönemde ilk kez para, köylünün cebine girdi. (Oran, ed., :489). ABD'nin güçlü yardımı sayesinde DP, tarımsal üretimin refahını artırdı, köylüleri memnun etti ve 1954 seçimlerinde oyları artırdı.

1945-1950 yılları arasında kurulan ve daha sonraki dönemlerde etkisini ve uygulama alanını genişleten dış politika, hiçbir güç değişikliğinin bu politikayı değiştiremeyeceği kadar yerleşmiş, tam tersine güçlendirilmiştir (Aydoğan, 1992:129). Bu, kırılmaz bir bağla başka bir kuvvete bağlanmanın sonuçlarını anlamak için kullanılabilecek çok ikna edici bir örnektir.

1958'de DP hükümeti, benzeri görülmemiş ekonomik zorlukların neden olduğu şiddetli siyasi durum hakkında ciddi endişeler göstermeye başladı ve hükümet durumu ABD'nin yardımıyla kolaylaştırmaya çalıştı. 1958'e gelindiğinde DP hükümeti, ekonomik zorluklarda eşi görülmemiş bir artışın neden olduğu şiddetli siyasi durum hakkında ciddi huzursuzluk göstermeye başladı. Hükümet bu durumu Amerikan yardımıyla hafifletmeye çalıştı. Ancak Batı'ya ekonomik ve siyasi bağımlılık sürecine girdiği andan itibaren gelişimi durmuş olan Türkiye'ye bu yardımlar çare olamaz. ABD'nin önerdiği ve Türkiye'nin uyguladığı tüm politikalar dış yardıma dayanıyordu. DP'nin büyük sermaye çıkarlarına tekabül eden politikalarıyla örtüşen bu öneriler, Türkiye içinde bir açılım sağlamadı ve DP'nin yalnızlığını artırdı (Rozaliyev, 1978:313). Bu durum da DP'nin sonu olmuş, ülke askeri müdahale ile tanışmıştır.

4.2.2. Ekonomi Alanındaki Yansımaları

Ekonominin sonraki gelişmelerini anlamak, mevcut yapısını ve sorunlarını daha net değerlendirebilmek için İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlenen ekonomi politikalarının özel bir yeri ve önemi vardır.

Önemi, sosyal ve ekonomik kalkınmayı daha net belirleyen yeni kaynaklarla da sağlanan özel sermaye birikiminin hızla yayılmasıdır. Çok partili siyasal hayata geçiş, dış yardıma ve yabancı sermayeye açık bir ekonomi, özel sermaye birikiminin yeni bir tüketim modeline ulaşmasını ve daha yüksek bir ölçeğe ulaşmasını sağlamış, artık siyasi yönetimi de içeren sermaye birikimi de kapsamlı bir anlayışa girmiştir. Ekonomik ve sosyal gelişme süreci tümüyle kavrayıcı bir nitelik kazanması sürecine girilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003:89).

Türkiye ekonomisine ilişkin bir ankette, 1950'deki sert ekonomik politika değişikliklerine en başından beri inanılıyordu. Ancak Kepenek'e göre bu anlayış yanlıştır. Ona göre 1950'den sonraki ilk beş yıl atılan adımların sonucudur (Kepenek ve Yentürk, 2003:90).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca savaş ekonomisi uygulamış, enflasyonu artmış, karaborsa ortaya çıkmış, ortaya çıkan bütçe açığını kapatmak için Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi gibi tedbirlere başvurmuştur.

Ülkenin siyasi yönetimi ve ana muhalefet partileri bu temel politikalar konusunda her zaman birleşik bir anlayışa sahip oldular. Dış yardım topluluğunun gereksinimleri tutarlı ve onlarla uyumludur (Kepenek ve Yentürk, 2003:94-95).

Savaşın sonra ABD uluslararası ekonomide hızla kurumsallaşmaya çalıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist sistemin devamlılığını sağlamayı ve sermayenin uluslararasılaşmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmayı amaçlayan Dünya Bankası (1945) ve Uluslararası Para Fonu (1946), 1944 yılında Bretton Woods Anlaşması ile kurulmuştur. Savaşın bitiminden önce planlanan uluslararası iş bölümü, ekonomik ve siyasi düzenin temelini attı (Bostanoğlu, 1999:249-250). Bu kurumların kurulmasındaki amaç, 1929 krizi sonrası yaşanan sorunlarla karşılaşmadan dünya ekonomisinin devamlılığını ve işlevselliğini sağlamaktır.

Dünya Bankası resmen kuruldu, resmi adı, amacı savaştan zarar gören Avrupa ve Japon ekonomilerini yeniden düzenlemek ve gelişmekte olan ülkelerin finansal ihtiyaçlarını karşılamak olan Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası'dır. Banka, 1968'e kadar ekonomik büyümenin kalkınma ile aynı olduğuna inanıyordu ve kredileri doğrudan ekonomik büyüme için kullanıldı. Bu dönemde genellikle kalkınmanın ancak teknik yardımla sağlanabileceğine, siyasi ve sosyal gelişme faktörlerinden etkilenmediğine inanılmaktadır. Bu fikirden dolayı altyapı, elektrik üretimi, ulaşım, haberleşme, liman inşaatı vb. ile ilgili projeler Banka desteği ile sağlanmıştır. Banka, özel sektörden borç aldığı için sosyal projelere daha az ilgi gösteriyor ve özel sermaye piyasası, piyasa ekonomisini ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için bu tür yatırımlara pek hevesli değil. Bankaların kapitalizm için önemi büyüktür. Krediler şeklinde sağlanan dış finansman ağının, Batı sanayileşmiş ülkelere siyasi faydalar sağlaması, komşu ülkeler olarak gelişmekte olan ülkelerin Soğuk Savaş sırasında Batı dünyasının yolunda kalmasını sağlamış, yeni dünya düzeninde Batı'ya karşı olduğu düşünülmüştür. Bölgesel çıkarların korunması açısından Mekanizma çok büyük olanaklar sağlamıştır. Başarı, gelişmekte olan ülke ekonomilerini dış dünyaya açmaktır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve diğer uluslararası kuruluşların kredi gereksinimleri, alıcı ülkelerin ekonomilerini dış dünyaya açmaları içindir (Kazgan, 1988:159). Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girdiği yeni dönemin yardım ve kredi sistemine dayalı gelişme olmasına

bakıldığında, bu anlatıların Türkiye'ye uyarlandığını söyleyebiliriz. " Bundan sonra Türkiye hızla önerilen bu sisteme entegre olmaya çalışmıştır.

7 Eylül 1946'da Bretton Woods'ta imzalanan ve 1945'te IMF'yi kuran antlaşmanın sağladığı ekonomik sisteme dahil olabilmek için Türk parasının değeri Türk siyasi hayatında ilk kez değer kaybetti. 1 Temmuz 1944'te Türk parasının değeri ABD doları karşılığına bağlandı. 19 Şubat 1947'de TBMM yasayı onayladı ve hükümete Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nı kuran antlaşmayı imzalama yetkisi verildi. 11 Mart 1947'de "Washington" temelinde Türk IMF ile bir anlaşmaya varıldı (Tuncer, 1958-12-23). Truman Doktrini ile başlayan ekonomik yardım, Türkiye ekonomisinin ana politikalarında büyük değişikliklere neden oldu.

ABD öncülüğünde kurulan tüm bu kurumlar, doğal olarak ABD'nin uluslararası ekonomideki kişisel çıkarlarını gerçekleştirmeyi ve bu çıkarları yaygınlaştırmaya yönelik hegemonik bir düzenin oluşumunu sağlamayı amaçlamaktadır. Bu ilkeler, Amerikan liderliğinin ekonomik düzeyinin ideolojik temelini temsil eder; örgütler, sistem hegemonyasının sürekliliğini ve yapısını destekleyen kurumlar olarak çalışmış ve kurulan ekonomik sistemin sürekliliğini sağlamak için güvenlik odaklı konvansiyonlar ve organizasyonlar oluşturulmuştur (Tuncer, 1958-12-23).

ABD'nin bu dönemdeki politikası, tek tek ülkelerin politikalarını ideolojik boyutta, demokrasi ve özgür dünya için iş birliği ilkeleri etrafında kendi siyasi çizgisinde bir araya getirmektir (Tuncer, 1958-12-23).

Amerikan yardımı döneminde Türk ekonomik sistemi de önemli değişikliklere uğradı. Bretton Woods sistemi ile kurulan yeni düzenin gereği olarak Türkiye'nin bu faydaları artırmaya yönelik başvurularına cevaben, Türkiye'de devlet yapısını genişletmek, özel teşebbüs ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlamak için önerilerde bulunuldu. Fayda elde etme ihtiyacı nedeniyle, bunlar tavsiye yerine emir olarak düşünülmelidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin yarattığı ekonomik ortam ve kurumsal düzen altında, Türkiye'nin sosyal yapısı artan tarımsal üretim ve kırsal

dönüşüm yoluyla değişmiştir. Ancak sürekli değişen siyasi düzen ile bu değişim de tamamlanmış ve hızlanmıştır. 1950'den sonra iktidar partisinin politikası, en büyük destekçilerinin refahını artırmak oldu (Avcıoğlu, 1974:284).

Yabancı yatırımı ve özel sektörü destekleme girişimi, 1947'den itibaren CHP hükümetinin çıkardığı yasa ve uygulama yöntemleriyle başladı ve DP iktidara gelince hız kazanmıştır (Mardin, 1995:341).

ABD, Türkiye ekonomisini tarımsal kalkınmaya yönlendirmek için Marshall yardımını kullandı. Amerikan yardım ve kredi transferlerinin peşinde koşan hükümet, iç politikada çiftçilerin oyuna düşmüş, ekonomiyi ucuz krediler ve kamu yatırımlarıyla tamamen popülist bir şekilde dönüştürmeye çalışmıştır. Bu giderek ithalatı artırmıştır. 1950'lerin ortalarında, tarımsal üretim başlangıçta iyi durumdaydı, ancak tarım fiyatlarının tersine dönmesi nedeniyle ihracat düştü. Döviz kazançları ile ithalat talebi arasındaki uçurum ilk kez ortaya çıktı ve o zamandan beri arttı. Uluslararası yardım ve krediler bu boşluğu dolduramadığından, dış ticarete katı kısıtlamalar getirildi, bu tür kısıtlamalar başlangıçta istenmeyen bir durumdu ve az ama artan sayıda üreticiye hizmet veren koruma çağını başlattı (Schick ve Tonak, 2003:313-314).

1954'teki iyi ekonomik gelişme, temelde herhangi bir planın izlenmemesi, hesaplanmayan harcamalar ve para basımı ile artan tarımsal ithalat ve sübvansiyonlar nedeniyle dış ticaret açıklarındaki ve bütçe açıklarındaki artış nedeniyle enflasyona yol açmıştı. Marshall Planı, özellikle uzun vadede sanayileşmeyi tavsiye etmemek ve ithalatı artırmakla karakterize edilir ve yatırım ürünlerine dayanan ekonomik yapı, ülkeyi tam bir gerilim haline getirmiştir (Oran, 2002:489).

Marshall yardımının yatırım mallarına dayalı sanayileşme çabaları tavsiye edilmediği için ülke, tüketim malları üretimine dayalı ve sadece dünya ekonomisine girdi sağlayan bir konuma sürüklendi. Bugün bile çekmesi zor olan Türkiye, üretimde hala süre gelen temel ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.

Sonuç olarak, Menderes hükümetinin tarım sektörünü güçlendirmek için uyguladığı politikalar birçok nedenden dolayı iflas etmiştir. ABD hükümetinin politikasını derhal değiştirmiş ve Türkiye için Dünya Bankası tarafından yeni

kurulmuş Kredi Sınai Kalkınma Bankası'na başvurarak, tüketim malları sektörünü tanıtmak için faaliyet göstermeye başlamıştı. Son olarak, benimsenen politika, 1950'den sonra benimsenen ve 1980'e kadar uygulanan “devlet destekli ithal ikameci sanayileşme” olmuştur (Keyder, 1984:1070).

Ekonomi temel altyapı unsuru olduğu için birçok üst yapı kurumu için etkileyici bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra borçlanmayı hedefleyen serbest ekonomi modelinin her alanda yansımaları olmuştur. Özellikle Marshall Planı ile ekonominin şekillendiği bu dönem, yardımın önemini anlatmaktadır.

"Kısa sürede Türkiye'ye yapılan yardımın etkisini birçok bölgede görülmüştür. Özellikle kentleşme ve tüketim patlaması altyapı ve hizmet arzında (büyük şehirlerde konut, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi) arz sıkıntısının bir kez daha artmasına neden oldu. O yıldan bu yana büyük şehirlerde gecekondü tarzı konutlar doğmuş, şehir içi ulaşımında minibüs kullanımının yaygınlaşması, artan talep karşısında mevcut eğitim ve sağlık kurumlarının yetersiz kalması, hizmet kalitesinin düşmesine ve giderek azalmasına neden olmuştur. Ekonomik politikaların uygulanmasının ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal gelişmenin ilk sonucu, fiyat artışları, dış ödemelerde yaşanan zorluklar ve işsizliğin neden olduğu bir ekonomik krizdir. Ekonomik kriz siyasi krize dönüştüğü için bu dönem sona ermiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003:90).

Konut teslimatları aynı oranda artırılamadığından, hızlı kentleşme büyük şehirlerde konut kıtlığına ve kiraların artmasına neden olmuştur. Yetersiz altyapı, büyüyen şehirlerde büyük bir sorun haline geldi (Kepenek ve Yentürk, 2003:124).

Marshall Yardımı başlamadan önce, 1946'dan itibaren Türkiye ile ilgili Amerikan raporları gelmeye başladı. Bunlardan Amerikan özel teşebbüsüne "Türkiye'nin mevcut ekonomik durumuna ilişkin eleştiri" adlı bir rapor yazdı. Thornburg devletin terk edilmesini, "Karabük demir-çelik fabrikasının" satılmasını, çelik saban ve el aletlerinin inşasını ve yapay gübre fabrikasının kurulmasını tavsiye etti (Aydoğan, 2005:141-146). Ona göre, Türk hükümetinin yapabileceği en iyi iş, yabancı sermayeye yerli sermaye ile aynı hakları tanıyan bir yabancı sermaye teşvik yasası oluşturmaktır. Türkiye "Amerikan kitaplarına ve dergilerine ithal filmlerde çok

faydalı olacağını söyledi (Avcıoğlu, 1974:488). Bu tür raporlar Türkiye hakkında önemli bilgiler içermektedir. En önemli raporlardan biri olan Thornburg raporu, ABD'nin Türkiye'nin kalkınması için uygun gördüğü kalkınma şeklini açıkça göstermişti.

Marshall Planı'nın en büyük özelliği verdiği kredilerin çok uzun vadeli olmasıydı, örneğin 44 yıl düşük faizli (%2,5) ve ödemesiz ortalama 15 yıl gibiydi (Gürsel, 1945:473-477). Ama mekanizmasının işleyişi bu çekiciliği izah etmekteydi. Mekanizma şöyle işlemekteydi:

Yardımı alan devlet, taleplerini ülkesindeki Amerikan yardım heyetine bildirir, bu talepler Washington DC'deki ECA'ya iletirdi. Yönetim, Amerikan pazarına uygun gördüğü iddiaları satın aldı ve genellikle Amerikan gemileri ile sevk etti. Alıcı ülke, yardımı hangi alanlarda kullanacağına ABD ile istişare içinde karar vermek zorunda kaldı. Bu şekilde ABD, söz konusu ülkenin ekonomik politikasını etkileyebilir. Öte yandan, ulusal para cinsinden kredilerin karşılığı ABD adına Merkez Bankası nezdindeki bir hesaba yatırıldığından ve "eşdeğer madeni para" olarak adlandırılan bu fonun kullanımına ABD tarafından da izin verildiğinden, bu ülkeye ikinci bir müdahale sağlandı. ABD, bir yandan Amerikan sermayesinin çıkarlarını izlemek, bir yandan büyük bölgesel ve ticari çıkarlar geliştirmek için bu fırsatlardan yararlandı, çoğu durumda yabancı sermaye ile işbirliği içinde ve genellikle hafif tüketim endüstrisinde yönlendirmek için yabancı sermaye ile işbirliği yapmıştır (Avcıoğlu, 1974:592).

Bu arada, Amerikan kuruluşlarına tanınan çeşitli ayrıcalıklar ve Amerikalı uzmanlar için hazırlanan Petrol Yasası, Yabancı Sermaye Teşvik Yasası v.b. yasaların Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri oldu (Gerger, 1998:550). Türkiye'ye diğer devletlere göre daha fazla serbestleşme getiren bu kanunlar, tarımsal kalkınma modeli olarak öngörülen uluslararası rekabette Türkiye'nin elini zayıflattı.

Ancak, bu raporların ve uzman görüşlerinin hiçbiri, dışarıdan dayatılan koşullar altında yalnızca tek taraflı olarak geçerli değildir. Düşündüğümüz ve seçmesi kolay koşulların gereklerine göre Türkiye bu sorunu dışarıdan yardım sağlayarak çözmeye çalışıyordu. Türkiye, 1945'ten bu yana, siyaset ve umut politikası arasındaki

bağlantının en büyük parçası olarak DP'nin yerini yavaş yavaş almıştır. DP'nin ekonomik alandaki köklü dönüşümü sadece ekonomi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmakla kalmıyor, aynı zamanda tüm alan üzerinde de büyük bir etkiye sahip ve bu tarihlerden bu yana etkisi uzun yıllara yayılmış durumdaydı. Bu bakımdan Demokrat Parti hükümeti araştırmamızın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Ekonomik alandaki bu değişim, ülke genel politikasında da bu nitelikte bir değişikliğe neden olmuştur. 1950 seçimlerinde güç, ana muhalefetteki Demokrat Parti'ye devredildi. Menderes derhal yabancı sermayenin %10'unu beklemeden serbestçe girip çıkmasına izin verdi. 1953'te, kazanılan faizle yatırılan sermayenin derhal ve süresiz olarak iade edilebileceğini kabul etti ve dış ticaret yasalarını gevşetti. ABD'ye olan bu bağılılık nedeniyle, tarım ve madencilik endüstrileri hızlı bir büyüme yaşadı, ancak diğer yandan, büyük askeri harcamalar, dengesiz dış ticaret dengeleri ve yükselen fiyatlar, özellikle halkı hızla etkiledi (Gerger, 1998:550).

DP'nin ekonomi politikası, piyasanın dizginleri bıraktıktan sonra işleyeceğine kesin olarak inanmaktı. Hükümetin 1951'de güçlü Amerikan etkisi altında Türkiye'de yabancı yatırımı teşvik etmesine ve liberalizmle ilgili tüm çabalara rağmen, on yılda yatırım yapan şirketler %30'ları geçmedi. Yatırımların %40-50'si devlet tarafından yapılmak zorundaydı. Toplam yatırımlar 1950-1954'te %256 arttı. Bu yatırımların en yoğun olduğu alanlar yol ağı, inşaat sektörü ve tarımdır. ABD'nin teknik ve mali desteğiyle on yıl. "sert bir yüzeye sahip çift geçişli bir ana yol inşa edildi. Bu yeni yollar ve hızla artan ithal otomobil ve kamyon sayısı (53.000'den 137.000'e) daha da etkili hale geldi. Pazarlama ve dağıtım Karayolu taşımacılığına tam geçiş, kamu mülk taşımacılığından özel mülkiyet taşımacılığına geçiş anlamına geliyordu çünkü kamyonların ve otobüslerin çoğu özel mülkiyetin elindeyken demiryolları devletin elindeydi (Dal, sy.6).

Marshall yardımının doğrudan veya dolaylı etkisi tarım sektöründe, özellikle traktör kullanımının artması, ürün fiyatlarının desteklenmesi ve yeni üretim alanlarının açılmasıyla birlikte hızlı makineleşme ile birlikte toprak sarsıcı değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreçte, kırsal pazarların açılması ve hızlı kentleşme temel sonuçlardır. Bu sanayide özel sektörün katılımıyla temel tüketim mallarının yerli üretimi yeni bir ivme kazanmış ve dayanıklı tüketim malı üretimine başlanmıştır.

Ancak asıl gelişme, karayollarının önceliğinin dengeli olmadığı ulaşım ve diğer hizmet alanlarında yaşanmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2003:89).

Kırsal kesimin parçalanması, iç pazarın da genişlemesinin yolunu açtı. Bir yandan, pazar genişlemesi, hızlı kentleşmenin doğrudan bir sonucudur. Gıda, giyim, eğitim ve sağlık alanlarında kentleşmiş nüfusun tüketim eğilimleri değişmekle kalmamış, aynı zamanda dayanıklı tüketim mallarına olan talep de toparlanmaya başlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003:89).

İç pazarın genişlemesi kırsal kesim için de geçerliydi. Yeni yollar ülkeyi ilk kez birbirine bağladı ve köyleri açtı. Böylece, Pazar sistemi - kapitalizm - neredeyse her eve girdi (Kepenek ve Yentürk, :89). Bu yıllardan itibaren izlenen tarımsal destek politikaları, kırsal alanların paraya çevrilmesini sağlamıştır. Bu da iç pazarın genişlemesi ile eşanlamlıydı. Bunu genişleten unsurlardan biri de Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada esen tüketim rüzgarlarının bir yansımasıdır. "İç tüketim alışkanlıklarının büyük ölçüde değişmesine neden olan bu süreç, 1950'li yılların hemen ardından gelen dış kolaylıklar ile de güçlendirilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003:90).

Türkiye'nin batı ile ittifakı ilk kez DP iktidarı döneminde başlamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında başladığı genel kabul görmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinin en ayırt edici özelliği, dış yardım almak için kurduğu ilişkilerdir. Bu genel politikaya paralel olarak, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yararlı olabileceği görüşüyle yabancı sermayeye açılan kapılar da sonuna kadar açılmıştır. İlk defa 1947 yılında yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesini teşvik etmek amacıyla bazı kararlar alınarak evraklar kaldırılmış, ardından 1950 ve 1951 tarihli kanunla yabancı sermaye çekilmesi açısından daha cazip hale getirebilecek teklif yürürlüğe konulmaya başlanmıştır. Örneğin, 1954 yılına göre, dünyanın en liberal kanunlarından biri olarak kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu kabul edilmiştir (Gönlübol, vd. 1996:472-473).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin ekonomik ilişkilerdeki en büyük önem, genel dış politikasına paralel olarak ABD ve Batı Avrupa ile ilişkilerini sürdürmesi olmuştur (Gönlübol, vd. 1996:474). Kutuplaşan dünya çeşitli alanlarda rol

oynamış, kutba giren ülkeye başka seçenek vermemiş, ekonomiden siyasete, dış politikadan kültüre hemen her şeyi etkilemiş ve kutbun özellikleri onu zorlamıştır. O kutbun özellikleri üyesi olan ülkelere farklı bir tavır yüklemiştir.

Bu dönemde, Amerikan yardımı ve 1950’de yönetime gelen hükümetin bu yönde kesin olarak söz vermesine karşın, Kamu İşletmeleri'nin (KİT) bu yıllar boyunca özel sektöre devredilmesinin tamamı veya bir kısmı gerçekleştirilememiştir. Genişletilmiş sermaye birikiminden ve ekonomik kalkınmadan daha fazla yararlanmak için kullanılmışlardı (Gönlübol, vd. 1996:95).

Dış yardım çevrelerinin önerilerine ve hükümetin tüm ilk sözlerine karşılık, kamu ekonomik kurumlarını sınırlandırma ve özel sektöre devretme politikası gerçekleştirilemedi. Kamu iktisadi kurumları sayı ve sermaye bakımından daha da genişletilmiş ve özel sektöre sermaye transferinde kullanılmıştır. Türkiye’de özel sermayenin gelişmesinde ve büyümesinde “hükümete yakınlık” derecesi kilit noktalardan biri haline geldi (Gönlübol, vd. 1996:99). Bu durum daha sonraları, Türk siyasi hayatını kontrol etmenin bir aracı haline gelen bir kültür şekline dönüşmüştür.

Cumhuriyetin ilk yirmi yılında dış borçlanma seviyesi çok sınırlıydı ve Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının tasfiye edilmesi için çaba gösterildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borç ve yabancı özel sermaye deneyimi insanları bu konuya duyarlı hale getirdi (Yerasimos, 2005:103-109). 1950'ye kadar, ABD yardımı kredi şeklinde gelmesine rağmen, 1950'den 1960'a kadar bağışlar baskın oldu ve bu, siyasi güçlerin ABD'ye yönelik tutumuna atfedilmeye başlandı (Kepenek ve Yentürk, 2003:100).

Bu dönemle başlayan yabancı sermaye girişimleri, Cumhuriyet'in millileştirme kökenli politikalarıyla da çelişiyordu. Birbirini izleyen yasalar bu amaca hizmet etmeyi zorunlu kıldı. Dönem içinde ekonomiye damgasını vuran temel unsur, ülkenin yeniden açılmasıdır. Üretime yönlendirilen yabancı özel sermayenin payı toplamın 1/8'i, yani çok azdı. Sanayi üretimine yöneltilen yabancı sermaye, yabancı alım girdisi kullanarak ilkel teknoloji ve düşük ölçekli üretim yapıyordu. Bu durum, uzun vadede yerli sanayi üretiminin gelişmesinde dezavantajlar yaratmıştır. Türkiye

hükümetlerinin izniyle yabancı sermaye, karını yurt dışında kolaylıkla arttırabildi (Kepenek ve Yentürk, 2003:101-104).

Ekonomi politikalarındaki köklü değişiklikler ile yerli ve yabancı sermaye fırsatlarının genişlemesi, ekonominin alt kesiminde farklı etkilere sahipti. Bu nedenle, bu dönemde toplam ekonomik hareketlilik ve sosyal değişimin ölçeği o kadar büyüktü ki, önceki yıllarla karşılaştırılmaz bir haldeydi. Kırsal alanlarda, geleneksel üretim yapısının parçalanması, sadece tarım sektörünü değil, kentleşmenin hızlanması nedeniyle diğer sektörleri de etkileyen, makineleşme ve ulaşımın gelişmesiyle çakışmaktadır. Bu süreçte iç pazarın genişlemesinin tetiklediği sanayi üretimi ve istihdam artışına rağmen, hizmet sektöründe reel bir büyüme yaşanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003:105).

Ekonomik koşullardan etkilenen insanlar arasında sosyal yaşam ilk sırada yer almaktadır. 1954 yılında dövizsiz yedek parça ithalatı mümkün olmadığı için Türkiye'de de büyük sıkıntılar oldu. Tarımın başlangıcından beri traktörler enkazla doluydu. Bundan ciddi şekilde etkilenen kırsal alanlarda, akış yavaştı ve ardından hızla büyük şehirlere akış yaşandı. Bu göçü özümseyebilecek sanayi ve kent dokusuna sahip olmayan Türkiye, DP iktidarının uyguladığı ve Marshall Planı'nın temsil ettiği kalkınma stratejisi ile bugüne kadar sonuçları yansıtılan tüm alanlarda bozukluklara neden olmuştur (Oran, 2002:491).

Tüm bu gelişmelere rağmen, Türkiye 1950'li senelerin ortalarına kadar hala çok iyi bir ekonomik duruma sahipti. Marshall Planı'nın olumsuz etkileri esas olarak 1960'larda ortaya çıkmaya başlamış ve bugün de önemli bir neden-sonuç ilişkisi içinde devam etmektedir (Dal, sy.6).

Marshall Planı" ile başlayan ekonomik bağımlılık süreci, yardımların kesilmesinden itibaren devam etti. Kapitalist kutbun kurumu Dünya Bankası, siyasetçilere makam araçları, kadınlar için naylon çoraplar, askerler için modası geçmiş silahlar karşılığında Türkiye'ye uzun vadeli kredi açtı (Dal, sy.6).

1948 ile 1954 yılları arasında ABD traktör ithalatı şeklinde yardım gerçekleştirmiş, Marshall Planı ayrıca tarımsal üretimi iyileştirmek için yol yapımı ve

sulama projelerini de içermektedir. Bu yatırımlar neticesinde tarımsal üretim alanları %60 genişlemiş, üretim ve ihracat artmış, teknolojik gelişmeyle köylerden kentlere göç başlamıştır. 1948-54 döneminde Türkiye, dünya pazarına tarımsal ürün ihracatçısı olarak katılmış, fakat Kore Savaşı'ndan sonra tarımsal fiyatların düşmeye başlaması bu gelişmenin sürekli olmadığını göstermiştir (Keyder, 1984:1069).

ABD'nin savaş sonrası dünyanın çeşitli ülkelerine ilişkin farklı politikaları vardı. Bunlardan biri Türkiye'nin de dahil olduğu ülkelerde ithal ikameci sanayileşmenin gelişmesiydi (Brezilya, Arjantin, Meksika da bu gruptan sayılabilir). Bu kapsamda Türkiye'ye ve diğer ülkelere fon transferleri yapılmıştır. Ancak Japonya ve Avrupa ekonomileri Amerikan egemenliğini tehdit etmeye başladıkça, bu fon transferlerinin yol açacağı büyümenin sadece ABD için faydalı olmadığı ortaya çıktı. Ayrıca bu rekabet neticesinde ABD'nin da dünyadaki statüsünden taviz verilmiş ve dolarları rahat harcamamaya başlamıştır. Ekonomik kriz nedeniyle dünyayı da saran Anti-Keynesizm, bunun yerine ticari krediler önermiştir. Tüm bu gelişmeler ithal ikame ülkelerdeki ekonomik krizi hazırlamıştır. Dünya krizi 1960'ların sonlarından itibaren hissedilmekte ve Türkiye'de bu kriz 1974'ten sonra ortaya çıkmaktadır (Keyder, 1984:1072). Görüldüğü gibi 1940'lı yıllarda yavaş yavaş başlayan ancak esasen etkisini 35 yıl sonra gösteren ekonomik değişim, bu yıllardan itibaren krizlerden çıkamayan ve IMF reçetelerine uymak zorunda kalan bir Türkiye yaratıldı.

1947 yılında Marshall Planı çerçevesinde ABD ordusunun gelişi ile ABD-Çin ilişkilerinde belirlenen kalkınma planı uygulanmaya başlandı. 1947-48 mali yılında, bu yardımın toplamı 100 milyon ABD dolarıydı. Bunlardan 5 milyonu liman inşaatına, 5 milyonu tersanelere, geri kalanı ise kara, deniz ve hava kuvvetlerine ayrılmıştı (First Report to Congress, Akt., Yerasimos, 2005:178).

1948-49 mali yılında alınan Marshall yardımı 49,7 milyon dolardı. Bu tutarın 38 milyon ABD doları uzun vadeli borç olup, %2,5 faiz ve 11,7 milyon ABD doları hibe olarak sağlanmaktadır. 1949-50 mali yılında bu yardım 59,1 milyon dolardı. Bunlardan 43,1 milyon ABD doları borç, 16 milyon ABD doları hibe şeklindedir (Muntz, 1951:21).

Daha sonraları, Amerikan yardımı kademeli olarak düşme eğilimi gösterdi ve 1947'deki seviyeye ancak Türkiye'deki tarım politikasının iflas ettiği ve ABD'nin yardım olarak fazla tarım ürünlerini gönderdiği 1954'ten sonra ulaşıldı (Yerasimos, 2005:178).

Buna ek olarak, Türk hükümetleri hem kamu hem de özel sektörden gelen yabancı sermaye yardımının, 1950'den önce ve 1950'den sonra olduğu gibi, tarım, madencilik ve sanayi sektörlerindeki yatırımlara büyük ölçekte katkıda bulunacağını umuyorlardı. 1947'deki yabancı sermayenin teşviki, 1951'de sermayenin bölünmesini daha da kolaylaştırmak için yapılan değişiklik, mevcut büyük bir tugayın Kore Savaşı'na gönderilmesi ve Türk hükümetinin ülkeyi NATO'ya götürmek için tekrarlanan talepleri, her zaman bu açıdan yorumlamak gereklidir. Yabancı sermayenin teşvikine ilişkin kanunda 1951'de yapılan değişiklik, Maliye Bakanı'na yabancı yatırımcılara her yıl elde ettikleri kazancın bir kısmını yabancı sermayenin %10'unu geçmemek kaydıyla yabancı yatırımcılara devretme izni verme hakkı tanımıştır. Yine bu değişiklikler kapsamında yabancı yatırımcılar, yerli sermaye sahiplerine tanınan haklar, imtiyazlar ve istisnalardan yararlanacaklardır (Yerasimos, 2005:178).

1951, 1952 ve 1953 yıllarında izin verilen yatırım tutarı 47,2 milyon Türk Lirası, yani kanunun yürürlüğe girdiği dönemde fiili yatırım miktarı 26 milyon lirayı geçmemiştir. Türkiye'ye uluslararası kuruluşlar tarafından farklı zamanlarda gıda için farklı miktarlarda nakit yardımı sağlamanın yanı sıra kredi de sağlanmıştır (Yerasimos, 2005:178).

1952-1953 mali yılından beri bu borçlar geri ödenmeye başlanmıştır. Borcun neden olduğu bütçe yükünün, ABD askeri yardımından elde edilen tasarrufun iki ila üç katı olduğu burada belirtilmelidir. Bu, kısır borç döngüsünün yeniden işlemeye başladığı anlamına gelir. Borç taksit ödemeleri ve bütçelenen harcamalara yakın faiz giderlerinin yükünü ancak yeni borçlanma yoluyla ortadan kaldırmak mümkün olabilmiştir (Yerasimos, 2005:181-184).

Türkiye'nin sonunda, bu borcun ve faizinin vergilendirme yoluyla vatandaşlardan tahsil edilmesi, borcunu alan ülkeye geri ödenmesi gerekiyordu

(Yerasimos, 2005:181-184). Aslında bu durum vergi mükelleflerini daha fazla yük altına sokuyor, sadece yıllar içinde aldıkları borçlara faiz ödeseler bile, anapara ödemesi gelecek nesillerin de hayatlarının ipotekli olmasına neden olacak ve bu durum o dönemdeki borç yükünü devam ettiriyordu. Şimdiye kadar sağlanan gelir dağılımı dengesi eski haline gelmeyecekti. Bu durum ekonomik yapının günümüzde de devam eden ana sorunlarından birisidir. Sonuç olarak Türkiye'deki kapitalist gelişmelerin 1948'den sonra ve özellikle 1950'den sonra Amerikan yardımıyla hızlanmaya başladığı söylenebilir (Avcıoğlu, 1974:402).

Bu dönemde işgücü sayısal ve niteliksel bir değişim olarak ivme kazandı. İktisat politikası ve uygulanan sermaye alanındaki gelişmeler neticesinde ücretli işçi sayısı artmış, yeni çalışma alanları oluşmuş ve bu süreç kentleşme ile dönüşümü etkilemiştir. Bu dönemde meydana gelen kentleşmenin temel özelliği gecekondu şeklindeki yerleşimdir. Eğitim, sağlık, elektrik, su, ulaşım vb. kırsala götürülebilecek fırsatların yetersizliğinden kaynaklanan gecekondu olgusu, bu dönemde izlenen ekonomi politikasının bir sonucuydu. Uzun vadeli bir kentleşme politikası yaratamama, bu fenomeni giderek daha şiddetli ve kümülatif bir sorun haline getirmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003:123-124).

Tüm ekonomi politikası alt sektörlerinin uygulamasında Türkiye bağımsızlığını sorgulamış ve ülkenin ekonomik yönetimi neredeyse Amerikalı uzmanların eline geçmiştir. Ülkemizde günümüze kadar süregelen ekonomik bağımsızlık eksikliği, özgür siyasi kararlar alınmasını engellemiştir. Tarihsel süreçte zaman zaman Türkiye'nin Ortadoğu ve dünya siyasetinde ABD'den bağımsız aldığı kararlar, Türkiye'yi ekonomik yaptırımlara maruz bırakmıştır.

4.2.2.1. Tarım Alanındaki Yansımaları

Türkiye nüfusunun %81'ini oluşturan tarım sektörü, milli gelirin %50 ile ülke ihracatının da asgari %90'lık miktarını yardımın başlayacağı dönem de temin etmekteydi. Ancak Türkiye'nin bir tarım ülkesi olmasına rağmen, bu alanda üretim düşüktü (Manioğlu, 1950:19). Siyasiler, Türk tarımının üretimini artırmak ve Avrupa ülkelerinin kalkınmasını teşvik etmek için Marshall yardımı temelinde makine, kredi,

çiftçi eğitimi ve gübre kullanımı vb. gibi destekler ile tarım sektörünün modernize edileceği temel fikrini kabul etmişti.

Marshall yardımı, bu hedefe ulaşmanın bir yolu olarak kabul edildi. Marshall yardımı, Amerikalı uzmanların tavsiyeleriyle Türkiye'de tarımı modernize etmeyi amaçladı. Asıl amaç, Türkiye'nin Avrupa'nın ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduğu tarımsal zenginliği güçlendirmektir.

ECA Türkiye ile yapılan anlaşma çerçevesinde tarımsal kalkınmanın modernizasyonu ve imkanlarının artırılması sağlanacak, yeni alanlarda tarımsal üretim artırılacaktı. Bu amaçla Marshall yardımıyla ABD'den traktör ve diğer tarım ekipmanları sipariş edildi. Türkiye'nin imzaladığı anlaşma tarımsal sorunlarını çözecek ve ana tesisler Avrupa kesinlik düzeyini karşılayacak gibi görünecekti (Manioğlu, 1950:25-28).

1948'de başlayan ve "1960'lı yılların son dönemine kadar olan süreci analiz edecek olursak, tüm bu hedeflere ulaşmak için bu dönem içerisinde Türkiye kullanılmış ve Türkiye'nin "Avrupa'nın manavı" olmasına yönelik tavsiyeler doğrultusundaki bu raporda Marshall Planı'nın uygulanmasının teşvik edilmesini önermişlerdir (Oran, ed., 2002:488). Marshall'ın yardımıyla Türkiye'den beklenen, Avrupa'nın tarım ağırlıklı bir gıda ve hammadde deposu olmasıydı (Avcıoğlu, 1974:284).

Demokrat Parti, Batı ile her alanda aynı politikaları benimsemiş ve daha sonra ABD'nin ekonomi alanındaki uzmanların öngördüğü politikaları uygulamaya koymuştur. Birincisi, Demokrat Parti köylülerin Marshall Planı kredilerini kullanarak köylüden oy istemesi /için, tarıma büyük yatırımlar yapmışlardır (Kepenek ve Yentürk, 2003:105). Yeni alanlar tarıma açılmış, traktör sayısı hızla artış göstermiş, Ziraat Bankası kredileri genişletilmiş ve ucuzlatılmış, ürün fiyatları arttırılmış, yol ve liman yapımı için ihracat köyleriyle bağlantı kurmak amacıyla ticari makineler getirilmiş ve o dönemde Türkiye'de üsler kurulmaya başlanmıştır. Bu üsler, ABD ordusu tarafından kullanılmıştır. Amerikan raporlarına göre, tarıma öncelik verilmiş ve sanayileşme bırakılmıştır (Oran, 2002:488).

Savaş sonrası dönem toprak mülkiyetinin tartışıldığı bir döneme girmesine rağmen, tarıma verilen tüm bu destekler nedeniyle tarımın dönüşümü ve gelişimi hızlandı. Tarıma elverişli alan veya traktör sayısının artması açısından tarım alanında köklü değişiklikler meydana gelmiş, ürün kalitesi ve üretim teknolojisi açısından tarım da niteliksel değişimler geçirmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003:105-106).

Tarımsal alanın genişlemesi, üretimde makine ve suni gübre kullanımı ve havanın uygunluğu bu dönemde tarımsal üretimi büyük ölçüde arttırmıştır. 1950'de patlak veren Kore Savaşı nedeniyle ürünlerin taşınması ve ihracatı kolaylaştı, tarımsal ürünlere olan talep ve fiyatlar da arttı. Marshall'ın kredisi piyasaya büyük karlar getirdi ve karaborsada savaşta biriken sermaye yatırıma dönüştürüldü. 1950'den 1953 yılına kadar, kişi başına gelir %28 arttı (Avcıoğlu, 1974:285). Ancak, bu hızlı ve geçici tarım bolluğun faydaları uzun vadeli olmamıştır (Yerasimos, 2005:193).

Bu dönemde tarımın gelişmesine işaret eden gerçek, traktör sayısının hızla artması nedeniyle ekilebilir arazi miktarının da artmasıdır. ABD'nin tarımın gelişmesi için önceliğini yansıtan dönem politikası açısından bakıldığında, 1954 yılında Amerikan ortaklığı ile Ankara'da ilk yerli traktör üretimine başlanması (büyük ölçüde yurtdışından getirilen parçaların birleştirilmesi şeklinde olmasına rağmen) tarıma öncelik veren dönemin politikasını yansıtmaları açısından önemlidir (DİE, TİY, 1968, s. 165, Akt., Kepenek-Yentürk, a.g.e., s. 105-106). Tarımın makineleşmesi ve sermaye birikimi, bu dönemde gelişmesine rağmen, Türk tarımını kapitalistleşme sürecine sokmuştur (Avcıoğlu, 1974:305).

Tarım sektörü, özellikle traktörler olmak üzere modern girdilerin kullanımını artıran önemli bir değişim sürecine girmiştir ve bu, ekili alanın genişlemesine ve işgücü fazlasının şehirlere akmasına neden olmuştur. Tarım sektöründe genel olarak iyi sonuçlar büyük toprak sahipleri lehine gerçekleşmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003:108-109). Toplumun tüm kesimlerinin refahını artıran bir gelişme yaşanmamıştır.

Gelişen tarım sektöründen fazlasının tarım dışı sektöre aktarılması süreci ancak 1955'ten sonra hız kazandı. Tüm bu değişikliklere ve gelişmelere rağmen, tarım sektörünün üretim yapısında büyük bir değişiklik olmamıştır. Tarımsal varlıklar esas

olarak küçük ölçekli birimlerden oluşmaktadır (Kepenek ve Yentürk, :107). Ek olarak, mevcut miras sistemi nedeniyle toprak yoğunluğu ve işletme eksikliği, köylü nüfusunu köyden dışarı akmaya zorlayarak, köyden şehre göçe yol açmıştır (Avcıoğlu, 1974:288).

Bu dönemde Türk köylülerinin hayatlarını devam ettirebilmeleri için gereken enerjilerinin %80'ini tahıllardan aldığını belirtecek olursak, o zaman buğdayın Türk halkı için önemi daha iyi anlaşılacaktır (Yerasimos, 2005:199). 1952'de buğday ihracatı ithalatı geçtiğinde, Marshall Planı'nın sonuçları ortaya çıkmaya başladı. Ancak bu atılım, üretimi artırarak değil, tüketimi azaltarak oldu (Yerasimos, 2005:199). 1950'lere kadar Türkiye kendi buğdayını üreten ve diğer ülkelere satan bir ülkeydi. Ancak ABD'nin genetiği değiştirilmiş üretim projesi “sonora” sayesinde ABD buğday üretiminde ilk sırada yer alıyordu. Amerikalılar, bu teknik buğdayı, bulamadıkları yerlere dağıtmak için kurdukları organizasyonun (bugün Uluslararası Açlık Örgütü olarak adlandırılıyor) yardımıyla Marshall Plan'ına dahil etmeye karar verdiler. Marshall Planı ile ülkemize bedava buğday, süt tozu ve peynir yardımlarının yanında, “çocuk felci” aşısı da yardım olarak sağlanmıştır (Dal, sy.6).

Türkiye'ye gönderilen bedava buğday "sadece görünüşte yardım olarak biliniyordu. Ama daha sonra Amerikan tutumu anlaşıldı. Sonuç olarak ABD'nin yepyeni stratejisi Marshall Planı ile ülkemizdeki amacına ulaşmıştı. Tüm stoklar Amerikan yardımı ile dolduğu için Türk köylüsü artık üretim yapamıyordu (Yerasimos, 2005:196). 1950'li yıllardan sonra başlayan tarım sektöründe işsizlik, 60'lı yıllarda bir aşamaya gelmiş ve tarım alanlarından kent banliyölerine akın başlamıştır. Bu hızlı göç, daha sonraki yıllarda Türkiye'nin kaderini önceden belirlemiş ve sosyal alanda çökmesine neden oldu. Amerikan buğdayı bittiğinde Türkiye, dışarıdan ithal edilen buğdayların ekmeğine çaresiz razı olmuştur. Köylüler, sınırlarında derme çatma konutlarda yaşamaya başlamıştır (Dal, sy.6).

Marshall yardımları sonunda şu sonuçları vermişti: 1956'da ABD'den ithal edilen buğday miktarı 600.000 tondur. O zamandan beri Türkiye, Amerikan buğdayına ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'deki ABD yatırım fonları, bu buğdayın bedeli olarak da Türkiye tarafından Merkez Bankası'na yatırılan para, Amerikan işletmelerinin Türkiye'de yaptıkları yatırımlara finans kaynağı sağlamaktadır. Yerasimos'a göre,

tarımsal gelişme modeli yalnızca emperyalizme ve yerli burjuvaziye hizmet etmiştir (Yerasimos, 2005:202).

Sonuç olarak, tarımsal üretimdeki düşüş ihracatta hızlı bir düşüşe neden oldu. Bu gelişmeler nedeniyle, batı Avrupa geneline Türkiye'den göç eden insanların sayısı her yıl artış göstermiştir. Öte yandan, kişi başına düşen gelir 1957'de 250 dolardan 1965'te 190 dolara düşmüştür. Üretimdeki artış, nüfusun yıllık %3'lük büyüme oranını karşılayamaz olmuştur. 1945 yılında çıkarılan “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası” özel arazinin mülkiyetini bir ölçüde sınırlandırmış olsa da bu dönemde uygulanamamıştır. Bu dönemde arazilerin %80'i nüfusun 17,2'sine aitti (Dal, sy.6).

Tarım tekniklerini öğrenmek için, Türkiye'den personeller, Marshall Planı kapsamında eğitim almak için ABD'ye gönderildi ve bu dönemde ABD'den tohumlar getirildi (Devlet Bakanlığı I. Daire Başkanlığı, a.g.ç., s. 14-16).

Tarımsal modernizasyon, esas olarak sanayileşmeye bağlıdır. Öte yandan, tarımın yarattığı ekonomik fazlalığın sanayiye yatırılmasıyla sanayileşme sağlanacaktır. Gelişmiş ülkelerin yaptığı uygulamalar bu şekildedir. Ama bu dönemde Türkiye'nin yaptığı uygulamalar tam tersi yönde olmuştur (Avcıoğlu, 1974:316).

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra silah fabrikalarını traktör fabrikalarına çevirmiş ve bir anda bol miktarda traktöre sahip olmuştur. Marshall yardımı çerçevesinde bu traktörler de Türkiye'ye verilmiştir. Ancak devlete hibe olarak verilen traktörler, uzun vadeli kredi ve borç karşılığında vatandaşa satıldı. Zamanla borçlarını ödeyemeyen üreticiler oldu. Tarımda iyi işler olmaması nedeniyle borçlarını ödeyemeyen üreticiler, borçlarını ödemek için sahip oldukları araziye ellerinden çıkarmak zorunda kalmış, bu da işsizliğe, göçe ve gecekondulaşmaya yol açmıştır. (Dal, sy.7).

Tarımsal olarak aktif bir ekonomiye sahip olan Türkiye'nin Marshall yardımını almasıyla üretime son vermesinin sonuçları; şehirlerde işsizliğe, göçe ve önlenemez sorunlara yol açmıştır. Tarımı destekleyen ve sınai üretimin durdurulması için önerilerde bulunan yardımlar, Türkiye'nin tarımsal üretimini sona erdirmekle kalmadı, kırsal kesimden şehirlere taşınan birçok sorun yarattı. Tarımsal alandaki ekonomi

politikasının iflası sanayi alanında duraksamalara ve hizmet sektörünün genişlemesine yol açacaktır. Sanayi üretimi artırmadan hizmetlerin genişlemesi yeni sorunlar yaratmıştır.

Genel olarak Türkiye örneği, tarım ve dış yardım yoluyla kalkınmanın imkansızlığını çok iyi yansıtmaktadır. Bu dönemin en temel özelliği, gelecekte girilen darboğazdan çıkmak ve ekonomiyi hızlandırmak için yeni yardımlar almak ve ülkeye yabancı sermaye çekmek için mümkün olan tüm garantileri sunmaya hazır bir ortamın yaratılmış olmasıdır (Yerasimos, 2005:199-205).

4.2.2.2. Sanayi Alanındaki Yansımaları

Tarımsal değişimler ve Marshall Planı'nın neden olduğu plansız kentleşme nedeniyle pazarın genişlemesi sonucu sanayi sektörü canlılık kazanmıştır. Dönemin temel özelliği, sanayi üretiminde yabancı üretimden ziyade yerli üretim (ithal ikame) türünün sanayileşmesinin ilk aşaması, temel veya dayanıksız tüketim mallarının yerli üretim kaynağının tamamlanmasıdır (Yerasimos, 2005:199-205).

Bu dönemde bir yandan kamu sanayi üretiminin gerekliliği artmış, diğer yandan daha da önemlisi özel sektör bu yönde hızla gelişmiştir. Bu dönem, özel işletmelere geçiş dönemi olarak düşünülebilir (Kepenek ve Yentürk, 2003:109).

1950 Mayıs'ının liberalizm söylemiyle iktidara gelen DP, Cumhuriyet'i yükselten devlet fabrikalarını satacağı vaadiyle çalışmaya başladı. 1954'e kadar DP, yerli ve yabancı özel teşebbüsleri geliştiren bir ekonomi politikası izledi. ABD'nin uygun gördüğü tarıma öncelik vermektir (Avcıoğlu, 1974:320-321). Bu dönemde devlet teşebbüslerinin sayısı vaatlerin aksine ikiye katlandı (Yerasimos, 2005:206).

Bu dönemde, esas olarak Amerikalı uzmanların talebi üzerine, devletçi bir işletme yerine özel sermaye desteklendi. Çıkarılan kanunlar, alınan kararlar bu amaca hizmet etmeye yönelik olmuştur (Avcıoğlu, 1974:325). Örneğin, 18 Ocak 1954 tarihli Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nın kabulü ile Türkiye'de sanayinin harekete geçirilmesi ve teşvik edilmesi amaçlandı. Birçok şey vaat edilmiş olmasına rağmen 1960 yılına kadar yabancı sermaye getirilmemiştir (Yerasimos, 2005:205-214).

Bu kanuna göre, Türkiye'deki yabancı yatırımların uygulamada sınırlandırılmayacağı, yatırılan para üzerinden yurtdışında kar alınabileceği, yabancı sermaye yatırımlarına güvence verileceğine ve bunlardan alınacak kârların teminat altına alınarak, yabancılara vatandaşlarla eşit haklar tanınacaktır (Rozaliyev, 1978:303).

Yabancı sermaye, özellikle Amerikan sermayesi, Batı ülkelerinde Türk sanayisini tarımsal hammaddelerin bir türevi olarak sürdürmeyi umuyor. Bu tutum, hükümetin sermaye yatırımını sınırlama ve ülkenin sanayileşmesini terk etme yönündeki sürekli önerilerinde de kendini gösteriyor (Rozaliyev, 1978:305).

Yabancı sermaye, özellikle Amerikan sermayesi, Türk sanayisini Batı ülkelerinin tarımsal hammadde türevi olarak tutmak istedi. Bu tutum, sermaye yatırımlarını sanayiye sınırlamak ve ülkenin sanayileşmesini terk etmek için hükümete yapılan sürekli önerilere yansımıştır (Yerasimos, 2005:211-212).

1950 Marshall Planı politikasının uygun bir gerekliliği olarak Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu, ancak en az gelişmiş ülkeler için oluşturulan sanayileşme yönteminin bir gereği olarak amacı özel şirketlerin yurtiçi ve yurtdışından borçlanmasını sağlamaktı (Kepenek ve Yentürk, 2003:109-111).

Bu politikanın amacı, Demokrat Parti'yi başlangıçta kuran büyük toprak sahiplerini ve kent burjuvazisini güçlendirmek ve her mahallede milyoner yaratma hedefiydi. Kredilerin transfer edildiği en karlı sektör olan tarım, yine üreticiler için değil, büyük toprak sahipleri için karlı olmuştur (Yerasimos, 2005:205-215).

Bankanın işlem gördüğü temel sermaye, Dünya Bankası ve Marshall Planı rezerv fonundan kredi olarak alınmıştır. Türkiye'nin Dünya Bankası ile yaptığı sözleşme uyarınca ve Marshall yardımının kullanımını gözlemleyen Amerikan Partisi temsilcileri ile banka, hafif sanayi, tekstil, gıda ve ağaç işleri vb. sanayiye yöneltmiştir. Türk ekonomisindeki yabancı sermaye politikasının sanayinin kolektif gelişimini engelleyici emperyalist içeriği burada ortaya çıkmıştır (Rozaliyev, 1978:297).

Bu dönemde endüstriyel gelişmeye katkıda bulunan bir diğer faktör, özellikle ulaşım, enerji ve haberleşme alanlarında altyapının sağladığı dış ekonomi olmuştur. Bu dönemde kamu ekonomisinin genişlemesinin ilk nedeni, özellikle bu dönemin ikinci yarısında özel sektöre dayalı artan iç talebin karşılanamaması nedeniyle artan sanayi ürünlerine yönelik tüketici talebinin karşılanamamasıdır. Bu durumda hükümet, mevcut kamu sektörüne öncelik vermek için doğrudan ve hızlı bir çözümler bulmayı hedeflemiştir (Yerasimos, 2005:205-215).

Özetle, kısa vadeli ekonomik zorunluluklar, daha doğrusu, tedarik veya arz eksikliği, kamu sektörüne öncelik verilmesine yol açmıştır. İkinci sebep, kamu sektörünün özel sektörün gelişimine olası katkısıdır. Çünkü bu dönemde özel sektör hala zayıf ve desteklenmesi gerekiyordu. Buna ek olarak, hızlı kentleşmeden kaynaklanan iş bulma arzusu ve diğer artan sosyal talepler gibi dönemin siyasi ve sosyal gelişmeleri, kamu sektörünün genişlemesini gerekli kılmıştır (Boratav, 2003:93-95).

Tarımın gelişmesi, Türkiye'nin bu sanayinin gelişimini etkileyen temel ekonomik faaliyetidir. Bu süreçte sanayinin gelişmesi açısından doğrudan veya dolaylı olarak tarıma bağlıdır. Marshall Planı ile uygulanan tarım politikasının başarısızlığı sanayi sektörünü otomatik olarak etkilemişti. Çünkü sanayi sektörünün hızlı büyümesi tarımın gelişmesiyle bağlantılıydı (Yerasimos, 2005:213).

Tarım sektörünün başarısızlığı da sanayileşme girişiminde aynı nedenlerle başarısız olmuştu. Yerasimos'a göre bunun nedeni, mevcut sosyo-ekonomik yapıya bağlı olarak hızlı bir kalkınma sağlamak için yabancı yatırımı kullanmanın imkansız olmasıdır (Yerasimos, 2005:214). Marshall Planı Türkiye'nin kalkınmasında inisiyatif almasını, kendi üretimini gerçekleştirmesini engellemiş ve ekonomik alanda dışa bağımlılığını sağlamıştır.

ABD'nin üretimden çok tüketimi artırmaya yönelik yardımı, Türkiye'nin dış ticaret açığının ve dışa bağımlılığının artmasına neden oldu. Zafer gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik'in eserlerine bakarak dönemin üretim yapısını ve içinde bulunduğu açmazı anlayabiliriz: "... Pamuk ekiyor ve topluyoruz, ancak piyasadaki İtalyan basmaları Türk basmalarından daha ucuz. Savaş sırasında herkes yerli ürünlerden

çorap giydi ve şimdi ithal erkek çorapları bile pazarı işgal etti. Önemli bir döviz kaynağı olan kömür cevheri Türkiye’de toprak sathına yakın olduğu ve işlemesi kolay olduğu halde Zonguldak Havzası bu sene 19 milyon lira zarar ediyor...” (Zafer Gazetesi, 13 Aralık 1949).

Gümrüklere sağlanan indirim ile kısa sürede, ABD’den ithal edilen otomobil elektronik eşyalarının geliştirilmesiyle, makyajdan bebek mamasına kadar çok çeşitli ürünler Türkiye’ye getirilirken, malzemenin kalitesini "ABD Malı" olarak ifade ettiklerini vurgulamışlardır. Büyükşehirlerde toplu taşıma ABD’den getirilmiş, iş adamları her türlü Amerikan malını Türkiye’ye getirme girişimlerini artırmış, böylece Türkiye’de Amerikan mallarının kullanımı yaygınlaşmıştır (Öymen, 2004:56-187).

Türkiye’nin ekonomik kalkınmasında bir adım olacak tarımsal ve endüstriyel gelişmelerde dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri, özellikle memleketlerinde işi bilen teknik unsurların eksikliğidir. Marshall yardımı ile onları yetiştirmeye çalışılmıştır (Manioğlu, 1950:6). Ancak Marshall’ın desteğiyle tarıma verdikleri önem ve buna göre hazırlanan kalkınma planı, endüstriyel üretimin yanı sıra her türlü alt sektörü de vurmuştur. Türkiye yer altı zenginliğine sahip bir ülkedir. Bununla birlikte, bu servet hala kullanılamaz haldedir. Amerikalı uzmanlar da bu alana odaklanmış ve bu varlıkları Marshall Planı içerisinde değerlendirmiştir (Manioğlu, 1950:52).

İncelenen dönemde madenciliğin geliştirilmesine özel önem verildiği söylenemez. Türkiye’nin yabancı sermaye teşviki yasasından sonra kabul edilen 7 Mart 1954 tarihli “Petrol Yasası” uyarınca petrol arama ve işletme hakkından feragat ettiği açık değildir (Rozaliyev, 1978:305). Ayrıca Shell ve Mobil gibi şirketler de bu kanun kapsamında aynı yasal statüyle Türkiye’de kabul edilmiştir. Üretime yabancı sermayenin katkısı ile ham petrol üretiminde “Türk Petrol Anonim Ortaklığı”nın (TPAO) kurulması ile olmuştur. Marshall Planı’nın bir parçası olarak bu alana kaynaklar aktarıldı, ancak bu hamle ülkenin kalkınmasına pek bir katkı yapmadı (Yerasimos, 2005:215-216).

Bu dönemde tarım ve enerji özel ilgi gördü (Kepenek ve Yentürk, 2003:114). Madencilik hedefleri; üretimi artırmak, önce ülke ihtiyacını karşılamak, ardından

Avrupa'nın kalkınmasına yardımcı olmaktır. Amerikalı uzmanlar bu hedefe ulaşmak için yapılması gerekenleri belirlemişlerdir (Manioğlu, 1950:56-63).

Dış bağımlılık döneminin önemli bir özelliği, kredi veya yardım anlaşmalarının şarta bağlı olması ve bu zorunluluğun her zaman üretimi durdurmayı içermesidir. İsim, yaptırım veya yardım şekli ne olursa olsun, yabancılardan gelen tüm talepler, başta sanayi olmak üzere üretimi engellemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de üretim, Türk sivil havacılık yatırımlarının genişletilmesi, Sivas'ta dizel motor fabrikasının kurulması için hazırlanan Thornburg raporu ile kaliteli çelik üretimi nedeniyle bunların hepsi bir anda terk edilmiştir (Aydoğan, 2005:132-133).

Özetle, Türkiye'de Marshall Planı'nın sanayileşmede önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Sadece Türkiye, Marshall Planı sonucunda borç geri ödemesi aşamasında yılda 100 milyon ABD doları harcamak zorunda kaldı. Çünkü 1960 yılının mayıs ayında iktidara gelen Cemal Gürsel, hazineye hiçbir herhangi bir olanağın bulunmadığını belirtmesidir (Rozaliyev, 1978:306).

Marshall yardımının odaklandığı ve DP'nin dayandığı tarım sektörü 1953'ten sonra desteklenmeye başlandı. Bu tarihten itibaren, dünya pazarlarındaki tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüşle birlikte hükümetin bu alandan çekilmesi sonucunda tarımsal kredilerde büyük bir düşüş olmuştur. Bu nedenle, tarım sektöründe biriken zenginlik hizmet sektörüne kaymıştır (Yerasimos, 2005:215). Çünkü sermaye için risksiz bir alanda para kazanmak önemlidir. O zamandan sonra hizmet sektörü gelişme göstermeye başlanmıştır.

4.2.2.3. Hizmet Alanındaki Yansımaları

Marshall Planı ile birlikte oluşturulan iç düzenin dikkat çekici yanı, sanayinin göz ardı edilmesi ve odağın tarıma odaklanması, ancak tarımdan beklenen sonuçlara ulaşılamamasının ekonomik sorunların devam etmesine neden olmasıdır. Sanayi üretimi olgunlaşmadan önce hizmet sektörünün hızla genişlemesi ve bu sektörün gelir yaratmada tarımın gerisinde kalan ekonominin ilk sektörü haline gelmesi bu dönemde önemli gelişmelerdi (Kepenek ve Yentürk, 2003:115).

Bu hizmet süreci, diğer faktörlerle birlikte kırsal alanlardan şehirlere nüfus akışıyla oluşur ve bu dönemde ekonomik kalkınmanın belirleyici bir özelliği haline gelerek, sosyal ve politik gelişme giderek daha açık hale geldi. Bu dönemde karayolu taşımacılığı, konut yapımı ve ticaret başta olmak üzere tüm hizmet alanları hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Yerasimos'a göre bunun nedeni, ekonominin kapitalizasyon sürecine girmiş olmasıdır (Yerasimos, 2005:177-179).

Türkiye içerisinde tüm hizmet sektörü milli gelirin diğer kesimlerinden daha fazla büyümüştü. Ulaştırma, hizmet sektöründe önemli bir yer tutuyordu. Hepimizin bildiği gibi Marshall Planı ile Amerikalı uzmanlar da araştırmamızın önemli bir içeriği olan bu konuya özel önem vermişlerdi. Bir ülkenin gelişimi, ulaştırma politikası ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda, Marshall yardımı ile karayolu taşımacılığı politikasının temelini oluşturduğu için genç cumhuriyetin yaşamın temeli olarak gördüğü raylı ulaşım modelini terk edilmiş ve Amerikalı uzmanların planlaması ve gözetimi altında yol araştırması gerçekleştirilmiştir (Yetkin, 2006:381-382).

Türkiye'nin tarımı ekonomiye odaklansa da bölgeden elde ettiği gelir çok düşüktü. Ancak ülke birçok alanda modern tarım teknolojisini benimseyecek ve onu ekonomik ilkelere göre üretecek ve bu da ulaşım eksikliğine neden olacaktı. Bir bütün olarak ekonomi nedeniyle tarımsal üretimi artırmanın ve madencilik sektörünü geliştirmenin yolu düzgün bir ulaşım ağına sahip olmaktan geçiyordu. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin ulaşım ağı nispeten daha azdı (Manioğlu, 1950:31).

Bu sorunların üstesinden gelmenin yolu bütüncül bir ulaşım politikası geliştirmektir. Demiryolu taşımacılığı politikasını formüle eden Mustafa Kemal, neredeyse tüm dünya tarafından kabul edilen bu politikayı başarıyla uyguladı. Ancak ondan sonraki yöneticiler bu duruma kayıtsız kaldılar.

Marshall Planı ile Türk demiryolları tamamen rafa kaldırıldı. Mustafa Kemal'in, "her ülkenin can damarıdır" dediği ve ulaştırmanın gelişmesinin temelini oluşturan demiryolu politikası terk edilerek karayolu politikasına yenik düştü (Avcıoğlu, 1974:271).

Genel kabul görmüş bir ulaşım şekli olan demiryolu, geliştirirken, ulaşım politikasının lazımmı olması gerektiğine ve Türkiye için bu ulaşım şeklinin daha uzun ömürlü olması gerektiğine güvenirken, asla, Türkiye'nin Marshall Planına uygun olarak "düzenlenmiş bir yol ıslah programına ve ABD'ye" yol yapım malzemelerinden tedarik edildi. Bunun bir sonucu olarak, yol yapım makineleri, malzeme, yakıt vb. ABD'den tüm araçlar için yardım şeklinde alındı (Devlet Bakanlığı I. Daire Başkanlığı, 1950:17).

Halkın coşkusu ve dış teknolojinin de yardımıyla öneri ve önerilerde bulunulması halinde, bu dönemde karayollarının gelişmesine özel önem verilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2004:443). Bu yatırımlar sonucunda, her mevsimde kullanılabilecek sert yüzeyli yolların uzunluğu 1950'de 1700 km'den 1955'te 3500 km'ye ve 1965'te 10.750 km'ye yükselmiştir. Aynı dönemde devlet karayollarının toplam uzunluğu 24 bin km'den yaklaşık 35 bin km'ye yükseldi. Dönem boyunca sadece 224 km. Demiryolunun inşası ile demiryolunun uzunluğu 7895 km'ye ulaşmıştır (DİE, Akt. Kepenek-Yentürk, 2003:116).

Mevcut ulaşım sistemi ile karşılaştırıldığında, otoyollara yapılan vurgu yansıtılmamış ve gelişim düzensiz olmuştur. Ulaşım yapısındaki bu dengesizlik, sadece bu kısımdaki kaynakların kullanımında değil, ekonomik ve sosyal kalkınmada, iç göçte ve bölgesel kalkınmada da yeni sorunlar ve olasılıklar getirmiştir. Otopanın kendisini diğer ulaşım araçlarıyla hiçbir ilgisi olmayan, ilgisiz, tutarsız ve koordinasyonsuz bir şekilde vurgulamak, kaynakların verimsiz kullanımına bir örnektir. Bir şehri veya yerleşimi diğer şehirlere veya şehirlere bağlayan bir demiryolu varsa, tamamlayıcı bir şekilde yol yapımı daha verimli kaynak kullanımı sağlayabilirdi (DİE, Akt. Kepenek-Yentürk, 2003:117-118).

Diğer ulaşım türlerinden bağımsız olarak karayollarına yapılan daha fazla yatırım, ekonominin diğer sektörleri ve sosyal yapı üzerinde zaten büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu durum sadece otomotiv ürün pazarı fırsatının bir yönü değil, aynı zamanda bakım, onarım ve benzeri hizmetleri, parçaları, yakıt talebini ve uzun vadeli ekonomik kalkınmanın yaygınlaşmasını da içeriyordu. Bu tercihin doğrudan uzantısı, ulaşımında özel araçların kullanımını ve bu yöne olan talebi arttırmasıdır. Bu süreçte kentsel alanların özellikle yer altı demiryolları olmak üzere demiryolları, deniz

taşımacılığı ve toplu taşımaya dikkat etmemesi sadece ekonomik sorunlara değil sosyal sorunlara da neden oldu. Özellikle büyük şehirlerde trafik sıkışıklığı ve trafik sıkışıklığının neden olduğu kayıplar; kaldırımlar için park yeri sağlamak günümüzde yansıtılan trafik kaosunun sonucudur (Tekeli ve İlkin, 2004:445-447).

Amerikalılar Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir karargah kurarken, Bayındırlık Bakanlığı'nda da aynısını yaptılar. "Yaşadığımız yıllar, ABD'nin Türkiye'nin ulaşım politikasını demiryollarından çevirmesinin nedeninin askeri yönünü bize göstermiştir. Ancak bu arada, demiryollarını kendi devletlerine bırakmanın ve bunun karşılığında tüm ülke olarak yol yapımına ağırlık vermenin sonuçları da yaşanmıştı. Öncelikle, karayolu üzerinde ulaşımı sağlayacak araçları üretmeyecek olan Türkiye, onları ABD'den alacaktı (Yetkin, 2006:383-385).

Bu araçların lastiklerinden yedek parçalarına kadar her parçası bir kez daha yurt dışından getirilecekti. Öte yandan Türkiye dışından yakıt sağlayacak ve dövizini her gün artan bir biçimde petrole yatırıracaktı. Marshall Planı çerçevesinde, Türkiye'ye giren petrolle çalışan makinelerin bulunabilirliği artmıştır (Devlet Bakanlığı I. Daire Başkanlığı, 1950:44).

ABD bu konuda yeni pazarlar kazanıyordu. Ama en önemlisi bu nedenlerden dolayı ülkenin ulaşımı yabancı ülkelere bağlanmaktaydı (Tekeli ve İlkin, 2004:442-443). 1979'daki petrol krizi nedeniyle yüzlerce otomobilin benzin istasyonlarının önüne dizilmesinin nedeni bu olmuştur. Bu durumun yan etkisi ise toplu taşımacılığımızın henüz gelişmemiş olmasıdır. Bu tür ekonomik maliyetler çok yüksektir. Aynı şekilde bugüne yansıyan trafik kazaları da bu durumun bir sonucu niteliğindedir (Yetkin, 2006:381-384).

Yine, Amerikalı uzmanların raporlarıyla, karayolu taşımacılığından sonra havayollarına en çok önem verildi. Marshall yardımı Türkiye'den fazla deniz yoluyla üretilen limana da bu dönemde Avrupa ülkelerine teslimat için ağırlık verdi. Liman inşaatı veya mevcut olanların iyileştirilmesi kabul edilmiştir. Bu dönemde Türkiye de gemi satın almıştır (Devlet Bakanlığı I. Daire Başkanlığı, 1950:23). Tüm bu politikaların ortak amacı, Batı ile hızla askeri ve ekonomik bağlar kurmaktır.

Üretime dayalı olmayan bir ekonomide tüketim ve hizmetlerin genişlemesinin Türkiye'ye yansması bağımlılık şeklinde olmuştur. Hizmet alanının ana damarı olan bankacılık ve sigortacılık alanında da Türkiye ekonomisine bağımlı hale gelen, batıya bağımlı kalmıştır. Finansal sermayenin uluslararasılaşması ile Türkiye'de yer arayan sermaye, en büyük ve risksiz karını hizmet sektöründen almıştır. Bu anlamda, bu alanın geliştirilmesi için Marshall Planı önerilmiş, ardından IMF ve Dünya Bankası ortaya koyulan politikaların ana etkileri 1970'lerin başından sonra ortaya çıkmıştır (Rockefeller'den Eisenhower'e Yazılan Gizli Mektup, www.antimai.org).

Raporda Marshall Planı sektör uzmanlarının dışlayıcı önerilerine göre Türk sermayesi üreticilerin yeterlilik kazanmasını engelledi. Dış kredileri dinlemesi gereken “süreklileşme” birçok alanda bu girişimi geliştiremedi. Kırsal sanayinin uluslararası sermayesine girmeyi amaçlayan hizmet düzenlemeleri geliştirilmiştir. Sermayenin amacı, asıl amaç riskine ve alıcının alanına (sanayi vb.) zaman kazandırmaktır, ancak Türkiye'nin hizmet sektörüne uzun vadeli fayda getirmeyen bir sonuç doğurmuştur.

4.2.2.4. Ticaret Alanındaki Yansımaları

Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı uygulamasından sonra dışa açılınca Amerikalı uzmanların akınına uğramıştır. Bu uzmanların odaklandığı ilk konu, daha doğrusu, Amerikan yardımından yararlanmak için gerekli gördükleri ilk koşul, özellikle dış ticarete serbest piyasa koşulları olmadığı için, özel sektörün önünü açmak ve devletçilikten geri dönmektir. (Acar, 1999:55).

Üyelerin Amerikalı uzmanlarının ve OEEC'nin tavsiyelerine, savaş zengini burjuvazinin ve ticari burjuvazinin girişimlerine ve DP'nin desteğine dayanarak, yeni politikaya doğru bir adım atıldı (Yetkin, 2006:375). Türkiye tarafından Eylül 1948'de İstanbul'da toplanan Türkiye, İktisat Kongresi'nde alınan kararları terk etmiş olduğunu göstermiştir (Tokgöz, 1999:105-112).

Türkiye'de ticaret, esas olarak dış ticaretin bu dönüşümü ile şekillenmiştir. Ticaret, uluslararası piyasanın serbestleştirilmesi (dış hedef) ve merkezi ekonomilerin zayıflaması için sağlanan Marshall fonları politikalarının amaçladığı şekilde

gelişebilmiştir. Özellikle bu dönemde Türk ticareti dış ticaretten önemli ölçüde etkilenmiştir.

Uluslararası arenada empoze edilen politikalarla dış ticarete diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de liberalleşme hızında artış olmuştur. "Çünkü bu, yüksek gelir gruplarının gelirlerinin hızla arttığı ve ithalatın çok olduğu bir ortamda uygulanıyordu. Bu durum da kısa sürede aşırı ithalat ve döviz sıkıntısına yol açtı. 1950'de 62 milyon lira olan dış ticaret açığı 1951'de 246 milyona, 1952'de 540 milyona çıktı. Bunun sonucunda enflasyonla birlikte, dış ticarete serbest ticaret politikası ağır hasara neden oldu. (Avcıoğlu, 1974:322).

Bu politika değişikliğinin gereklilikleri kademeli olarak karşılanmaktadır. 1947'nin başından itibaren Tekel'e bazı kısıtlamalar getirilmiş, örneğin Tekel'in bazı ürünleri Tekel'den çıkarılmış, Tekel'in perakende satışları sona ermiş, milliyetçilikten çekilerek, ABD tarafından desteklenmiş ve Amerikan ürünlerini alıp satarak özel sektöre yönelmiştir (Yetkin, 2006:375-376).

O zamandan beri, ekonomi politikalarındaki köklü değişiklikler ve bunların uygulanmasından dolayı dış ticaretin etkisi olmuştur. Hızlı kentleşme ve gelir artışı iç pazarı genişlettikçe, ihraç edilen malların iç tüketimi de arttırmıştır. Ancak, ihracatı sınırlayan temel unsur, dış talebin kademeli olarak olumsuz gelişmesidir. Hepimizin bildiği gibi ihracat geleneksel tarım ürünlerine dayalıydı. Bu tarımsal ürünlerin dış talep esnekliği sanayi ürünlerinden daha düşük olduğundan, ekonomi ithalat talebinde hızlı bir büyüme sürecine girmiş ancak ihracatta eşit büyüme sürecine girmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003:121).

İzlenen ekonomi politikalarına göre dış ekonomik ilişkilerde görülen yöntemler önceki dönemlerden tamamen farklıydı (Yerasimos, 2005:273-283). Özellikle, üretim ve hizmet sunumunun giderek daha fazla dış ithalata bağımlı hale gelmesi, dış ticaret ile ekonomik kalkınma arasında bire bir ilişkiye yol açmıştır. Bu dönemde biriken borç, ekonomiye ayrı bir yük getirmiş ve bu dönemde daha fazla dış kaynak kullanılması o dönemde üretim ve gelirden artışa neden olmuştur. Ancak bu dönemin temel özelliği, ekonominin daha duyarlı hale gelmesi veya dış kaynakların

varlığına bağımlı hale gelmesi, özellikle üretimin dış kaynaklarla kısıtlanmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2003:123).

Tüm bu politika değişikliklerinin sonucu, ekonominin artan bir şekilde serbestleşme ve tarımsal üretim için dış tekliflere bağımlı hale gelmesi ve ithalatın ihracattan daha fazla artmasıdır. 1952'den sonra, bu süreç tarım ve dış kredi kaynaklarının üretimini azaltarak dış ticareti imkansız hale getirdi. Sonuç olarak, dış ticaret giderek azaldı (Oran, 2002:489). Uluslararası Para Fonu ile ilişkiler kötüleşti ve ülke bugün Uluslararası Para Fonu'nun önerileri doğrultusunda yönetilmeye başlandı (Gürsel, 1968:495-496).

Sonuç olarak, hükümet ilk niyet mektubunu 4 Ağustos 1958'de Uluslararası Para Fonu'na sundu. Sonuç olarak, ekonomik, sosyal ve mali politikaları tüm ülkeyi ve sakinlerini büyük ölçüde etkiledi. IMF reçeteleri denilen klasikleşmiş önlem paketleri, halkın alıştırıldığı bir niteliğe kavuşmuştu (Oran, 2002:490).

Bu yıllardan itibaren Amerikalıların önerisi üzerine, serbestleşmeye dayalı bir yabancı sermaye ve petrol yasası oluşturulması yönünde bir girişim daha yapıldı. 1954'te hükümet, dünyadaki en liberal olan "Yabancı Sermaye Yasasını" ilan etti. Türk Hukukunun 10. Maddesi ile, yerli sermayeye ve işletmelere tanınan tüm haklar, muafiyetler ve yabancı teşebbüsler de tercihli muameleden yararlanabilecekti (Avcıoğlu, 1974:323-324). Siyasetçiler, ticaret ve tarımın yabancı sermaye tarafından yapılması gerektiğini savunurken, muhalefet çıkarılan yasaların (Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ve Petrol Yasası) dışa teslimi olarak nitelendirdi (Avcıoğlu, 1974:325-327).

Türkiye'nin devletteki kalkınma modeli, yabancı sermaye ve dış yardımın getirilmesiyle dış dünyaya bağımlı hale geldi. Cumhuriyetin gençliğinde amaç milli bir sermaye inşa etmektir ve o zamandan beri hedef büyük yabancı şirketlere dayanan ve çıkarları olan bir sermaye inşa etmektir (Avcıoğlu, 1974:328).

Gelişmekte olan Türkiye ekonomik liberalleşme politikasını benimsiyor ve daha büyük güçlerin sanayileşmesini tamamladığına karşı çıkıyor, bu da onun fazla rekabet etmemesini imkansız kılıyordu. Türkiye'nin büyük güçleri "tarıma dayalı

ekonomik kalkınma modeline dayanmaktadır. Ekonomik olarak kabul edilen gerçek, tarımın endüstriyel üretimi desteklemesi ve kalkınmayı desteklemesi gerektiğidir. Özgürlüğü savunan ve milliyetçiliğe karşı çıkan Marshall'ın doğası, ticaretin eşitsiz koşullar altında eşitsiz gelişmesine yol açtı.

Ancak bu dönemde, dış yardım mal ithalatını artırmaktan başka bir şey yapmamış ve ülke, yapılacak yatırımı karşılamak için başka kaynaklar bulmak zorunda kalmıştır. 1947-1953 yılları arasında dış ticaret açığı 575 milyon ABD dolarına çıkmıştı (Yerasimos, 2005:181-184).

Borç üretiminin ve istihdamının başarısızlığı nedeniyle borçlanmanın en ciddi etkisine sahip olan Türkiye, çok yüksek miktarda olan bir dış borç ile karşı karşıya kalmıştır. Değer üretimini kullanmadan üretim kaynaklarının sağlanması borcun geri ödenememesine yol açmıştır. Bu borç sarmalı, döneminde keşfedilmemiş ve gelecekteki en büyük sorun haline gelmiştir.

Türkiye de bu dönemde ABD ithalat raporundaki kaba tavsiyelere uymuştur. Dış yardımın makineleşmesine doğrudan bağımlılık sorunun bir başka şeklidir. Öte yandan hükümetin ekonomi politikaları nedeniyle kredi ve arazi sorunları çözülemez hale gelmiştir (Yerasimos, 2005:185-186).

Dış ticaretin serbestleşmesi başlangıçta tüketim mallarının enflasyonuna neden oldu. Yerasimos'un emperyalist döneme göre değerlendirdiği, Türkiye ve hükümetin tarımsal model üzerinden uyguladığı tasarım ve geliştirme modeli 1950'lerin ortalarından itibaren bloke olmuştur (Yerasimos, 2005:184-193).

Ticaret, üretilenin pazarlanması demektir. Bu dönemde Amerika'nın öncülüğünde yürütülmeye çalışılan liberalleşme politikalarıyla Türkiye de bir Basat olarak gelişti. Ancak Marshall'ın yardımıyla Türkiye'ye ticarette tarım ürünleri gibi tüketim malları üretme görevi verildi. Türkiye'nin sanayi malı üreten ülkelerle, en azından karlı ticaretle rekabet etmesi imkansız hale gelmiş, bu nedenle Türkiye, yabancı mallara açtığı pazarlarda tek tek gücünü kaybetmiş ve bu ülkelere bağımlı hale gelmiştir. Ayrıca, durumun ciddiyetini göstermek için ithal malların ülkede

yoğunlaşması ve Amerikan mallarını tüketme prestiji gibi kültürel bir kalitenin kazanılması önemlidir.

5. SONUÇ

Tarihe baktığımızda, büyük güçler tarafından kurulan dünya düzeninin her zaman aynı olmadığı görülmektedir. Statükoyu kendi lehine değiştirmek isteyen diğer güçlerin egemen güçlere karşı olduğunu ve çatışmalara neden olduğunu görüyoruz. Dünya, 20. yüzyılda büyük güçlere karşı birleşenlerin neden olduğu en büyük ve sanayileşmiş çatışmalara tanık oldu. Ortaya çıkan çatışmaların kitleselliği ve etkilerinin gücü Sanayi Devrimi ile büyüdü, öyle ki bu çatışmalar etkileri nedeniyle dünya savaşları olarak adlandırıldı. Sanayi Devrimi bu kapsamda önemli bir kesittir, çünkü önceki gelişmeler ne kadar güçlü olursa olsun, o zamana kadar ABD ve Avrupa dışındaki dünya üzerinde, büyük bir etkisi olmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarına bakıldığında, bir savaşı tekrar önlemek için yapılan girişimler başarılı değildi. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi önlenemedi. İkinci Dünya Savaşı'nın büyük güçleri olarak doğanların istekleri / çabaları, onlara hizmet edecek yeni bir uluslararası düzen kurmalarıdır. Hem dünya savaşlarından güçlenen ABD ile dünyaya yeni bir alternatif düzen sunan Sovyetler arasında kutuplaşan dünya, etkileri uzun yıllar sürecek bir savaşa yol açtı. Bu savaş, çatışmayan, ancak zihinleri düşmanca hale getiren soğuk bir savaştı.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, dünya o zamana kadar yaşanmamış ve uzun zamandır sahne olan yeni bir savaş türü olan Soğuk Savaş'ı başlattı. Bu savaş soğuk olarak adlandırıldı çünkü sıcak çatışmalar içermiyordu. Etkileri, ideolojik kökeni ve insan zihnine nüfuz eden kalitesi nedeniyle eşsiz bir savaş türüydü.

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle oluşan iki kutuplu dünyayı ve kutuplaşmayı ifade eder. Bu kamplara katılanlar bir yandan ABD, bir yandan liberal ideolojiye sahip liderler, diğer yandan sosyalist bir tutum içerisinde olan Sovyetlerdir. İdeolojinin lideri olan savaş, insanlar ve toplum arasında düşmanlıklara neden oldu.

Daha genel kabul gören tanımıyla Soğuk Savaş, bir Üçüncü Dünya Savaşı'dır. Savaş Sonrası, savaştan galip çıkan iki büyük devlet ile bu devletler etrafında

kümelenen küçük devletler arasındaki çatışma ve çatışmanın doğrudan birbirlerine karşı silah kullanılmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen isimdir. İki blok arasındaki ilişkilerde, partiler tarafından blokların ve üyelerin davranışlarını kontrol etmeye yönelik olarak benimsenen kurallar bulunmamakta, ilişkilerde tamamen iktidara dayalı davranış hakimdir, bloklar arasında diplomasi neredeyse yok olmaktadır.

Bugün ortadan kalktığını söylesek de hala etkisini sürdüren Soğuk Savaş, sürdüğü müddetçe karşılıklı korkuya neden olan unsurları da içerecektir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyetlerin "yayılmacı politikalar arayışı, ABD'de, özellikle Truman'ın başkan olmasıyla endişeyle karşılandı ve sert tepkiler içerecek bir politika değişikliği yaşandı.

Truman'ın çevreleme politikası ve doktrinler zinciri, Soğuk Savaş'ı hızlandırmanın yanı sıra ABD'nin çıkarlarını gerçekleştirme araçlarını yarattı. İlki Truman Doktrini olan bu zincir, ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için (ancak sonuçları tüm alanlarda görülebilecek olan) buna bir Marshall Planı süreci eklenmesine ve ardından diğer ideolojik kurumların yaratılmasına yol açtı.

ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın harap ettiği Avrupa'yı eski ekonomik ve politik gücüne geri getirmeyi hedefliyordu. Truman'a göre, savaş sonrası dönemde ülkenin üç ana görevi vardı. Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasi istikrarını sağlamaktı.

Türkiye, kurulduğu günden bu yana ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren Batıcılık ve modernleşme idealini taşımıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sistemin başından beri döndüğü hızla kutuplaşan dünyada birçok iç ve dış faktörler sebebiyle batı kutbunu seçti.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmek istemediği bir gerçektir. Büyük bir yıkımdan bu şekilde kurtulmuştur. Ancak savaşa gitmeme faturası da ağır olmuştu. Türkiye bu süreçte yalnız kalmıştı. Bu yalnızlığın sonucunda, ABD gibi güçlü bir devlete yaslanarak geleceğine yönelik tehditleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi siyasi ve ekonomik öneme sahip yardımlara katılım, Türkiye için çok önemli görülmesi gerekmektedir.

Savaşın sonunda Türkiye'nin ekonomik, iç-dış siyasi ve sosyal durumu tam anlamıyla iç içe geçmişti. Başlangıcı daha da geri olan bu sonucu birtakım iç ve dış gelişmeler hazırladı. Bu anlamda da Türkiye açısından dünya için 1945 her alanda bir dönüm yılı sayılabilir.

Bu yeni savaş kutuplaşmayı ve sabit hızı artıran, SSCB'nin dikkat dağıtıcı küresel gündemini belirlemiştir. Çünkü Batı kapitalizmi bu kutbun örgütlenmesiydi (Truman Doktrini, Marshall Planı, IMF, Dünya Bankası, vb.). Kuruluşundan bu yana, uluslararası arenada batılılaşmayı takip eden çizgi, Türkiye'nin bağımsızlığını tehdit ediyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok iç ve dış politik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişim yaşayarak, bu politikasını kaybetti.

Soğuk Savaş'ın bu döneminde alınan kararların tamamı batı kutbunun üyesi olması sebebiyle Türkiye de uygulama başlamıştır. Soğuk Savaş yeni doktrinler, planlar ve koşullar yaratmıştır. Dünya liderliği rolüne üstlenen ABD savaştan sonra çöken Avrupa'nın yeniden inşasını sağlama görevini aldı. Bu amaçla, başlangıçta kendisi için yararlı olduğu düşünülen askeri yardımı içeren Truman Doktrini ile ardından doktrin / ekonomik plana bir ek olan Marshall Planı'nı uygulamaya koydu. Buna karşılık olarak da SSCB, Soğuk Savaş döneminde kendi örgütlerini ve planlarını çıkarmıştır.

Devletlerin kutuplara tek tek yaklaştığı, seçenek olmadan hareket edenlerin yalnızlaştığı bu ortam, merkez-çevre ilişkisinde asıl kaybedenleri (ikincil ülkeler) yaratmıştır. Her alanda bağımlılık yaratan ilişkiler ağı, çevredeki ülkelere zarar vermiştir. Sanayileşmiş ülkelere hammadde taşıyan çevre ülkeler bu savaşın başlıca kaybedenleri olmuştur. Bu savaşta çevredeki ülkenin doğası Türkiye için karlı olmamıştır.

Batı kutbuna üyelik ihtiyacını kayıtsız şartsız yerine getiren Türkiye, önce Truman Doktrini ile ödüllendirildi, ardından Marshall'ın yardımıyla bu misyonu askeri örgüt NATO üyeliğiyle devam ettirmesini sağladı. Özellikle Marshall Planı'yla ekonomisini ve planlarını Amerikalı uzmanların raporlarına dayandıran Türkiye, sonuçlarının bugüne kadar taşındığı kararlar almak zorunda kaldı. Mümkün olduğunca liberalleşen, tüm korumacı politikalar sorusunu bırakarak, tarıma ağırlık vererek,

Avrupa'nın tarımsal ihracatçısı olarak adlandırılmaya değer bulunan, öncelikli hedeflerinden biri olan sanayinin gelişmesini arka plana atan, borçlanmayı önüne geçemeyerek giderek daha fazla bağımlılaşan, eğitim, ulaşım gibi hizmetleri, Türkiye'nin kurucu unsurları olarak Amerikan nüfuzuna veren taviz politikası Türkiye'nin kurucu unsuru olan bağımsızlığından ödünler vermiştir.

ABD'den alınan askeri malzeme ve yardımlarla, Türk Silahlı Kuvvetleri neredeyse ABD ekipmanlarıyla donatılmıştı, hatta yedek parçaları ve bakım ihtiyaçları ABD'den karşılanmış ve Türk Savunma Sanayii gelişim gösterememiştir. Bunun sonucu olarak da Türk ordusu ekipman açısından ABD'ye bağımlı hale getirilmiştir. Bunun olumsuz sonuçları, 1964 (Johnson Mektubu) ve 1974 (silah ambargosu) yıllarında meydana gelen gelişmelerden sonra ortaya çıkmıştır.

Truman Doktrini ve Marshall tarafından yapılan yardımlar sonucunda Türkiye, Batı Avrupa'nın kalkınmasında "yardımcı güç" olarak yer almasına izin verilirken, yine ABD'nin talebi doğrultusunda Türkiye, sanayiden ziyade tarımda kalkınmanın öncelikli hedefi haline geldi. Türkiye'nin uzun vadeli ihtiyaçları ortaya çıkmakta, işsizlik ve enflasyon gibi ekonomik krizlerin uzun vadede Türk siyasi hayatına sokulduğu göz önüne alındığında, Türkiye nüfusunun kalkınma planları ve işgücü potansiyeli olmayan uygulamalar olmadan hazırlanan kapsamlı bir çalışmaya konulmuştur.

ABD yanlısı tavırlar sol eğilimlere karşı tavizsiz politikalar geliştirmeyi hedeflerken, yıllardır bastırılan Amerikan karşıtı görüşler, iç ve dış gelişmeler nedeniyle bir süre sonra sesini yükseltmeye başladı. 1968'den bu yana, son, silahlı çatışmalara yol açacak büyüklükte olaylara yol açtı. Komünizm karşıtlığının getirdiği dini hoşgörünün aşılması, dini siyasete sokarak sekülerizmden taviz verilmesine yol açtı. Bazı iş çevrelerinin, siyasetçilerin ve basının yönlendirmesiyle, öznel bir bakış açısıyla, Türkiye'deki Amerikan hayranı veya bu duruma verilen tepki ile kuşak karşıtları yetişmeye başladı.

Sonuç olarak, 1900'lü yılların ilk yarısından itibaren yeni bir sistem olarak ortaya çıkan Truman Doktrini ve Marshall Planı Türkiye'nin, dünyanın en büyük gücü ABD ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. İncelediğimiz

Truman Doktrini ile başlayan Marshall Planı'yla devam sürece dahil olmamanın uluslararası arenada yalnızlık demek olduğunu öngören Türkiye, bu yapılanmalara katılmak için büyük çaba sarf etmiş, bu çabaları sonucunda yapılan askeri ve ekonomik yardımlara dahil edilmiş, ABD'ye bağımlı hale getirilmiştir. Türkiye'nin ekonomik ve siyasal hayatı açısından günümüze kadar etki eden sonuçları doğrultusunda Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Bu ideolojik yapılanmalar ABD'nin amaçladığı şekilde Avrupa'yı kalkındırırken Türkiye'de aynı etkiyi verememiştir. Türkiye, kuruluşunun temelinde yer alan tam bağımsız dış politika anlayışında bir revizyona itilmiş, bağımsız dış politikasından uzaklaşmış, Amerikan çıkarlarını gözetmek öncelikli hedeflerinden biri haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

- Acar, Y. (1999). *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar*. Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınevi.
- Ahmad, F., Bedia Turgay A. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980*. (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayınları.
- Akalın, G. (1966). ABD ve SSCB Ekonomik Yardımlarının Karşılaştırmalı Özellikleri. *AÜSBF*, 21(1), 50.
- Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1*. Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Akgün, S. (1981). *General Harbord’un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu*. İstanbul: Tercüman tarih Yayınları.
- Akşin, A. (1959). *Türkiye’nin 1945’den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri: Ortadoğu Meseleleri*. İstanbul: Akgün matbaacılık ve Kitapçılık Müessesesi.
- Akşin, A. (1991). *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: TTK.
- Alfort, J. (1982). *Batının Ortadoğu’daki Stratejik Konumu, Stratejik Etütler Bülten*. (Çev. Fahri Çeliker). İstanbul: Nesil Yayınevi.
- Arar, İ. (1968). *Hükümet Programları (1920-1965)*. İstanbul: Burçak Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (1949). Sovyet - Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945–1948). *AÜSBF Dergisi*, 5, 3–4.
- Armaoğlu, F. (1991a). *20. YY. Siyasi Tarihi (Cilt I 1914-1918)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1991b). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Armaoğlu, F. (1999). *Yarım Yüzyıllık Türk - Amerikan İlişkileri, Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Ataöv, T. (2006). *Amerika, NATO, Türkiye*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Atay, F. R. (2012). *Çankaya: Atatürk’ün Doğumundan Ölümüne Kadar*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1974). *Milli Kurtuluş Tarihi*. İstanbul: Kendi Yayınevi.
- Aydoğan, M. (2005). *Türkiye Üzerine Notlar (1923-2005)*. İzmir: Umay Yayınları.
- Ayın Tarihi*. (1946). No. 154, 46-51.
- Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*. Ankara: Metu Press,
- Barry, R. (1994). *İstanbul Entrikaları*. (Çev. Selim Atalay). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bal, İ. (2004). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Baldwin Hanson W. (1978). *Yarının Stratejisi*. (Çev. Aydın Bilgin). İstanbul: Harb Akademileri Komutanlığı Yayınları.

- Bilge, A. Suat ve Esmer, Ahmet Şükrü v.d. (1969). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Bilge-Criss, N. (2012). Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 1-28.
- Birand, M. Ali (2000). *Türkiye'nin Avrupa Macerası, 1959-1999*. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Brown, J. F. (2000). *Türkiye: Yeniden Balkanlar'a mı?, Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*. İstanbul: Alfa Yayını.
- Dal, M., *Marshall Planı*, www.etkilesim.net (Erişim Tarihi: 20.08.2020).
- Değer, M. E. (1993). *Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke ya da Oltadaki Balık Türkiye*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Devlet Bakanlığı I. Daire Başkanlığı. (1950). *Türkiye'de Marshall Planı*. Ankara.
- Documents on American History. (1949). *Henry Steele Commager (ed.)*. Fifth Edition. New York, Appleton- Century-Crofts, Inc.
- Dokuyan, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18, 119-135.
- Erhan, Ç. (2001). *Türk- Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Erim, N. (13 Mart 1947). Amerika'nın kararlı durumu. *Ulus*, 12.
- Erkin, F. C. (1992). *Dışişlerinde 34 Yıl*. Ankara: TTK Yayınları.
- Esmer, A.Ş. (1953). *Siyasi Tarih (1919-1939)*. Ankara: SBF Yayınları.
- Fişek, K. ve Sander, O. (1977). *Türk ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Foreign Relations of the United States*. (1946). Vol. 5., Near East and Africa, Washington. U.S. Government Printing Office.
- Foreign Relations of the United States*. (1947). Vol. 3, The British Commonwealth, Europe. Washington. U.S. Government Printing Office. Department of State Publication, 8625 Historical Office. Bureau of Public Affairs.
- Foreign Relations of the United States*. (1947). Vol. 5. Near East and Africa. Washington. U.S. Government Printing Office. Department of State Publication. Historical Office. Bureau of Public Affairs,
- Foreign Relations of the United States*. (1948). Vol. 3., Western Europe. Washington. U.S. Government Printing Office. Department of State Publication,
- Foreign Relations of the United States*. (1948) Vol. 15., Eastern Europe. The Soviet Union, Washington. U.S. Government Printing Office. Department of State Publication.

- Foreign Relations of the United States.*** (1949) Vol. 1., National Security Affairs. Foreign Economic Policy. Washington. Government Printing Office. Department of State Publication.
- Foreign Relations of the United States.*** (1949) Volume 6., The Near East. South Asia, and Africa. Washington. United States Government Printing Office.
- Foreign Relations of the United States.*** (1950). Vol. 1., National Security Affairs. Foreign Economic Policy, S. Everett Gleason. William Z. Slany (ed.). Washington. Government Printing Office. Department of State Publication.
- Foreign Relations of the United States.*** (1950) Vol. 5., The Near East and Africa. Frederick Aandahl, William Z. Slany (ed.). Washington. U.S. Government Printing Office. Department of State Publication.
- Foreign Relations of the United States.*** (1951). Volume 5., The Near East and Africa. William Z. Slany (ed.). Washington. United States Government Printing Office.
- Foreign Relations of the United States.*** (1952-1954). Volume 1., General: Economic and Political Matters. Part 2. William Z. Slany (ed.). Washington. United States Government Printing Office. 1983.
- Foreign Relations of the United States.*** (1952-1954). Volume 8., Eastern Europe. Soviet Union; Eastern Mediterranean. William Z. Slany (ed.). Washington. United States Government Printing Office. 1988.
- Foreign Relations of the United States.*** (1955-1957). Volume 10., Foreign Aid and Economic Defense Policy. John P. Glennon (ed. in chief). Washington. United States Government Printing Office. 1989.
- Gerger, H. (1998). ***Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası "Soğuk Savaş'tan "Yeni Dünya Düzenine".*** İstanbul: Belge Yayınları.
- Gevgilili, A. (1987). ***Yükseliş ve Düşüş.*** İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Gimbel, J. (1976). ***The Origins of the Marshall Plan.*** Stratford: Stratford University Press.
- Gönlübol, M., H. Ülman (1966). Türk Dış Politikasının 20 Yılı. 1945-1965. ***AÜSBF Dergisi***, 21, 1-12.
- Gönlübol, M. (1969). ***Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965).*** Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.
- Gönlübol, M., Sander, O. v.d. (1996). ***Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995).*** Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güldamla, A. (1967). ***Türkiye'ye Yapılan Amerikan Yardımı ve Türk Ekonomisine Etkileri.*** Ankara: Ekonomi Dünyası Yayınları.
- Güler, Y. (2009). ***Marshall Planı ve Türkiye'de Marshall Planının Uygulanışı.*** (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürkan, İ. (1983). ***Türk Dış Politikası ve Ortadoğu.*** Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayınları.

- Gürsel, F. H. (1968). *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri Bir Siyasi Tarih İncelemesi*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Gürsel, S. Dış Borçlar. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 15, 473-477.
- Gürün, K. (1983). *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*. Ankara: TTK Yayınları.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası, (1774 – 2000)*. (Çev. Petek Demir). İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*. Ankara: TTK Basımevi.
- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Karpat, K. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazgan, G. (1988). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. Ankara: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kennedy, P. (2002). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri, (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar)*. (Çev. Birtane Karanakçı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kennedy, P. (2013). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. (Çev. Birtane Karanakçı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kepenek, Y., Yentürk, N. (2003). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (1984). Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 15. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Kocabaşoğlu, U. (1991). *Anadolu'daki Amerika*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Koni, H. (1999). Soğuk Savaş ve Sonuçları. *Avrasya Dosyası*, 5, 4-25.
- Köprülü, O. (1987). Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri. *Belleten*, 51, 928-929.
- Kırkpınar, N. (2017). II. Dünya Savaşında Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basınının Tutumu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 34, 239-277.
- Kirişçi, K. (2000). Türk-Amerikan ilişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya. *Avrasya Dosyası*, 6, 2.
- Kurat, N. Akdes (1959). *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış, 1800-1959*. Ankara: Doğu Ltd Şirketi Matbaası.
- Kutay, C. (1979). *Türk Milli Mücadelesinde Amerika*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler. *AÜSBF Dergisi*, 33, 1-23.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünyu Bugünü. *A.Ü.SBF Dergisi*, 35(1), 322.
- Lesser, Ian O. ve Graham E. Fuller. (2000). *Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı, Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*. İstanbul: Alfa.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. M. Kırıatlı). Ankara: TTK Yayınları.

- Lutz, Friedrich A. (1948). *The Marshall Plan and European Economic Policy*. New Jersey: Prenceton University Press.
- Magdoff, H. (1974). *Emperyalizm Çağı*. Ankara: Odak Yayınları.
- Malkoç, E. (2006). Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950). *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 9, 89-127.
- Manioğlu, K. (1950). *Türkiye'de Marshall Planı*. Ankara: Devlet Bakanlığı.
- Mardin, Ş. (1995). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- McGhee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. (Çev. Belkıs Çorakçı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Muntz, T.G.A. (1951). *Turkey, Economic and Commercial Conditions*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Ticari Şartlar.
- Oğuz, O. (1951). *Marshall Planı (Konferans)*, İzmir, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 4.
- Oktay, C. (2003). *Siyaset Bilimi İncelemeleri: Meşruiyet, Sınıflandırma, Kültür, Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: "Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar". *A.Ü. SBF Dergisi*, 51(1), 354-370.
- Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öke, M.K., Mütercimler, E. (2000). *Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Partinin Dış Politikası*. Ankara: İrfan Yayınevi.
- Öymen, A. (2004). *Değişim Yılları*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Sadak, N. (1947). Amerika'nın Gördüğü Tehlike ve Gösterdiği Acelenin Sebepleri Ne Olabilir?. *Ayın Tarihi*, 160.
- Rozaliyev, Y. N. (1978). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri (1923-1960)*. (Çev. Azer Yaran). Ankara: Onur Yayınları.
- Sadak, N. (1947). *Bir kararın Sebepleriyle Neticeleri Arasında Uygunluk Gerekir*. Akşam.
- Sander, O. (1979). *Türk Amerikan İlişkileri (1947-1965)*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih 1. Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sander, O. (1998). *Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih 1914-1994*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sarınay, Y. (1988). *Türkiye'nin Batı İttifakı'na Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Satterthwaite, J.C. (1972). *The Truman Doctrine: Turkey*. London: Annals of the American Academy of Political and Social Science.

- Selen, H.S. (1947). Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği. *A.Ü.SBF Dergisi*, 2(1), 182-190.
- Selik, M. (1961). Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunları ve Tatbikatı. *AÜSBF Dergisi*, 16, 33-46.
- Serez, N. (1947). *Marshall Planının Gayesi, Siyasi İlimler Mecmuası*. c. 17, s. 200.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye. Batı ve Ortadoğu 1945–1958*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Sezer, D. (1999). *Çağdaş Türk Diplomasisi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Schick, C. İ., Tonak, E. A. (2003). *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınevi.
- Soysal, İ. (1977). *Türk- Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, İ. (1996). *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sümer, G. (2008). Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü. *Uluslararası İlişkiler*, 5(19), 119-144.
- Spanier, J. (1988). *American Foreign Policy Since World War II*. Washington D.C: CQ Press.
- Spanier J. ve Steven W Hook (1995). *American Foreign Policy Since World War*. Washington: Congressional Quarterly Inc.
- Şahin, G. (2016). *Küresel Güvenlik ve NATO Teori-Aktör-Tehdit-Risk*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şamiloğlu, Ali R. (1991). *Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları*. (Çev. Muhibbi Ahmedov). İstanbul: Belleten.
- T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü Yayını. 1998.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2004). *Cumhuriyetin Harcı 3. Modernitenin Altyapısı Oluşurken*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Truman, H. S. (1968). *Hatıralarım*. (Çev. Cihad Baban ve Semih Tuğrul). Ankara: Ulusal Basımevi.
- Tokgöz, E. (1999). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Toynbee, A. J. ve P. Kenneth (1976). *Turkey*. Connecticut: Greemvood Press.
- Tuncer, B. (1958). Milletlerarası Para Fonu. *AÜSBF Dergisi*, 13, 4-16.
- Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. İstanbul: Analiz Basım Yayın.
- Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971, (1973)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Türkiye İstatistik Yıllığı, 1994, (1995)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını.

- Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayını.
- Ülman, A. H. (1961). *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk- Amerikan Diplomatik Münasebetleri*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Ülman, H., Sander, O. (1972). Türk Dış Politikasına Yön veren Etkenler (1923-1968). *II. AÜSBF Dergisi*, 27(1), 1-24.
- Toker, M. (1998). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944- 1973*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Tuncer, B. (1963). *Milletlerarası İktisadi Yardımlar ve Kalkınma Meselesi*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. İstanbul: Analiz Basım Yayın.
- Vahapoğlu, M. H. (1992). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Quarterly Report on the Marshall Plan in Turkey (1953)**. Ankara.
- Yalçın, D. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yerasimos, S. (2005). *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye III. I. Dünya Savaşından 1971'e*. İstanbul: Belge yayınları.
- Yetkin, Ç. (2006). *Karşı Devrim (1945-1950)*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Yayınları.
- Zürcher, Erik J. (1997). *Turkey: A Modern History*. London: IB Tauris.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı,Soyadı :Özgür ÖZBEK

Uyruğu :T.C

Doğum Tarihi ve Yeri :

Telefon :

E-mail :

Yabancı Dil

Eğitim

Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet

Lisans

İKTİSAT

Tarihi

28.06.2017

İngilizce

Hobiler

Kitap, Gazete, Haber, Araştırma, Tiyatro, Sinema, Müzik, Spor, Gezi

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

11/02/2021

Tez Başlığı / Konusu:

TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ VE EKONOMİK YANSIMALARI

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam X+135 sayfalık kısmına ilişkin, 29/12/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19 (on dokuz) dur.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

11/02/2021
Özgür ÖZBEK,
İmza

Adı Soyadı : Özgür ÖZBEK

Öğrenci No : 2017046

Anabilim Dalı : Uluslararası Politik Ekonomi

Programı : Uluslararası Politik Ekonomi

Statüsü : Y. Lisans ☐ Doktora ☐

DANIŞMAN

Dr.Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR

11/02/2021

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

11/02/2021

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü